

Co-funded
by the European Union

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Co-funded and implemented
by the Council of Europe

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA PRAVOSODJE

Building a Europe
for and with children

Construire une Europe
pour et avec les enfants

IZBOLJŠANJE MLADOLETNIŠKEGA KAZENSKOPRAVNEGA SISTEMA IN OKREPITEV IZOBRAŽEVANJA TER USPOSABLJANJA ZAPORSKEGA OSEBJA V REPUBLIKI SLOVENIJI (KOMPONENTA I)

Skupni projekt Evropske unije in Sveta Evrope

Osnutek primerjalne študije evropskih standardov in obetavnih praks (Rezultat 3)

Končna različica – 16. 3. 2023

Pripravili Silvia Randazzo in Bistra Netkova, neodvisni strokovnjakinji Sveta Evrope

Ta dokument je bil pripravljen s finančno podporo Evropske unije in Sveta Evrope. Za njegovo vsebino sta odgovorni izključno avtorici. Stališča, izražena v tem dokumentu, na noben način ne odražajo uradnega mnenja Evropske unije ali Sveta Evrope.

Vse pravice pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja Direktorata za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ali publishing@coe.int) ni dovoljeno nobenega dela ali celote te publikacije prevajati, kopirati ali prenašati v kakršni koli obliki in s kakršnim koli sredstvom, elektronskim (internet itd.) ali mehanskim, vključno s fotokopiranjem, snemanjem ali katerim koli sistemom za shranjevanje ali priklic informacij.

Vse zahteve v zvezi z reprodukcijo ali prevodom celotnega ali dela tega dokumenta je treba nasloviti na Direktorat za komunikacije.

Vso drugo korespondenco v zvezi s to publikacijo naslovite na Oddelek za otrokove pravice; children@coe.int.

Projekt sofinancira Evropska unija prek instrumenta tehnične podpore, sofinancira in izvaja pa ga Svet Evrope v sodelovanju z Evropsko komisijo, Generalnim direktoratom za podporo strukturnim reformam (DG REFORM).

Kazalo

ZAHVALA	5
KRATICE	6
POVZETEK	7
UVOD	9
O PROJEKTU	9
O PRIMERJALNI ŠTUDIJI	9
METODOLOGIJA	11
OBSEG ŠTUDIJE.....	11
METODE IN ORODJA	12
OMEJITVE	16
PRIMERJALNA ŠTUDIJA: DOLOČBE IN PRAKSE IZ VSE EVROPE	
1. POGLAVJE: SPECIALIZACIJA SISTEMA KAZENSKEGA PRAVOSODJA NA PODROČJU OTROKOVIH PRAVIC	17
1.1 KLJUČNI MEDNARODNI STANDARDI	17
1.2 SINTEZA VRZELI V SLOVENSKEM SISTEMU.....	18
1.3. OPIS SPECIALIZACIJE SISTEMA PRAVNEGA VARSTVA ZA MLADOLETNE OSEBE NA NIZOZEMSKEM	19
1.3.1. <i>Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov</i>	19
1.3.2. <i>Specializacija ustanov</i>	20
1.4. OPIS SPECIALIZACIJE SISTEMA PRAVNEGA VARSTVA MLADOLETNIH OSEB V NEMČIJI.....	24
1.4.1. <i>Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov</i>	24
1.4.2. <i>Specializacija ustanov</i>	25
1.5. OPIS SPECIALIZACIJE SISTEMA PRAVNEGA VARSTVA MLADOLETNIH OSEB NA ŠVEDSKEM	28
1.5.1. <i>Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov</i>	28
1.5.2. <i>Specializacija ustanov</i>	29
1.6. ANALIZA IN UPORABNOST OBETAVNIH PRAKS V SLOVENSKEM KONTEKSTU	31
1.6.a <i>Pravni akti, ki urejajo mladoletniško pravosodje</i>	31
1.6.b <i>Specializacija sodstva</i>	32
1.6.c <i>Specializacija socialnih služb</i>	35
1.6.d <i>Specializacija ponudnikov storitev restorativne pravičnosti</i>	36
1.6.e <i>Specializacija odvetnikov</i>	36
2. POGLAVJE: UKREPI IN SANKCIJE ZA MLADOLETNIKE	38
2.1 SINTEZA VRZELI V SLOVENSKEM SISTEMU.....	39
2.2 INDIVIDUALNE OCENE IN ODZIVI ZA OTROKE S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU, RAZVOJU TER S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI MOTNJAMI	40
KLJUČNI MEDNARODNI STANDARDI.....	40
2.2.1 <i>Nizozemska</i>	41
2.2.2 <i>Nemčija</i>	45
2.2.3 <i>Švedska</i>	47
2.2.4 <i>Druge prakse iz vse Evrope</i>	50
2.3 PRAKSE PREUSMERJANJA	52

KLJUČNI MEDNARODNI STANDARDI	52
2.3.1 Nizozemska.....	53
2.3.2 Nemčija.....	54
2.3.3 Švedska.....	55
2.3.4 Druge prakse iz vse Evrope	56
2.4 PRAKSE RESTORATIVNE PRAVIČNOSTI	58
KLJUČNI MEDNARODNI STANDARDI.....	58
2.4.1 Nizozemska.....	60
2.4.2 Nemčija.....	61
2.4.3 Švedska.....	62
2.4.4 Druge prakse po vsej Evropi	63
2.5 ANALIZA IN UPORABNOST OBETAVNIH PRAKS V SLOVENSKEM KONTEKSTU	65
3. POGLAVJE: SKLEPI IN PRIPOROČILA.....	68
SKLEPI	68
PRIPOROČILA	69
<i>Specializacija sistema</i>	<i>70</i>
<i>Individualne prakse ocenjevanja in odzivi za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi motnjami</i>	<i>71</i>
<i>Preusmerjanje.....</i>	<i>72</i>
<i>Restorativna pravičnost.....</i>	<i>73</i>
SEZNAM REFERENC	74

Zahvala

To primerjalno študijo sta pripravili neodvisni strokovnjakinji Sveta Evrope, Bistra Netkova in Silvia Randazzo, vsebinsko pa so k njej prispevale Anna Bracco, projektna referentka na oddelku za pravice otrok pri Generalnem direktoratu za demokracijo in človekovo dostojanstvo (GD II), Svet Evrope, Susanna Greijer, neodvisna strokovnjakinja Sveta Evrope, in Janja Plevnik, sekretarka na Ministrstvu za pravosodje Republike Slovenije.

Avtorice bi se rade zahvalile vsem deležnikom iz vse Evrope, ki so odgovorili na vprašalnik, ki ga je razposlal Svet Evrope, in velikodušno prispevali k tej študiji. Posebej bi se rade zahvalile strokovnjakom iz Nemčije, Nizozemske in Švedske, s katerimi so bili med raziskavo opravljeni razgovori in od katerih so nekateri sodelovali tudi na okrogli mizi, ki je decembra 2022 potekala v Sloveniji:

- Iz Nemčije: Michael Gebauer, ministrski svetnik, vodja oddelka II A 5 – Kazensko pravo za mladoletnike – mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja, zvezno ministrstvo za pravosodje; Theresia Höynck, Universität Kassel, in Jochen Goerdeler, oddelek za zapore, nemško zvezno ministrstvo za pravosodje; Rita Richter Nunes, predavateljica na visoki šoli Hochschule RheinMain za najpomembnejša področja otrokovih pravic, študij otroštva, zaščite otrok in participativnega raziskovanja, ki je decembra 2022 sodelovala pri pripravi okrogle mize s slovenskimi deležniki.
- Iz Nizozemske: Astrid Veen, uradnica za usklajevanje politik, Pedro Nobbe in Ellen Schermer Voest, višja uradnika za politike v skupini za mladinsko kriminaliteto na ministrstvu za varnost in pravosodje, Oddelek za mladino, družino in odzivanje na kriminaliteto; Eva Huls, nizozemska nadomestna sodnica za mladoletnike na prvostopenjskih sodiščih v Amsterdamu in Rotterdamu ter notranja odvetnica organizacije Defence for Children International – Nizozemska, ki je sodelovala na okrogli mizi decembra 2022 in delila svoje strokovno znanje s slovenskimi deležniki.
- Iz Švedske: Axelina Hedenskog, referentka na oddelku za socialne službe na ministrstvu za zdravje in socialne zadeve, in Catrine Kaunitz, višja strokovnjakinja pri švedskem nacionalnem odboru za institucionalno varstvo.

Zagotovili so vse potrebne informacije za pripravo te študije in oblikovanje izvedljivih priporočil.

Kratice

ZKP	Zakon o kazenskem postopku
SE	Svet Evrope
KOP	Konvencija o otrokovih pravicah
EU	Evropska unija
IA	Individualna ocena
LIJ	Nacionalni instrument za kazensko pravosodje za mladoletnike (instrument LIJ)
LVU	Zakon o varstvu mladih
MACR	Najnižja starost za kazensko odgovornost
MP	Ministrstvo za pravosodje
NIFP	Inštitut za forenzično psihiatrijo in psihologijo
RP	Restorativna pravičnost
SID	Slachtoffer in Beeld
ZN	Združeni narodi

Povzetek

Primerjalna študija evropskih standardov in obetavnih praks (rezultat 3), pripravljena v okviru skupnega projekta Evropske unije in Sveta Evrope „Izboljšanje mladoletniškega kazenskoprnega sistema ter okrepitev izobraževanja in usposabljanja zaporskega osebja“ v Sloveniji (komponenta I), analizira, kako lahko izkušnje drugih evropskih držav spodbudijo sedanjo slovensko reformo sistema mladoletniškega kazenskoprnega sistema. Ta študija obravnava zlasti zakonske določbe in njihovo praktično izvajanje, predvsem v Nemčiji, na Nizozemskem in Švedskem, pa tudi v drugih evropskih državah, kar bi lahko pomagalo zapolniti vrzeli v nacionalnem mladoletniškem kazenskoprnem sistemu, saj so relevantne za slovenske razmere ter uporabne glede na veljavni pravni in politični okvir.

Pomembno pa je poudariti, da prakse, ki so opisane in analizirane v tej študiji, niso nujno boljše od tistih, ki že obstajajo v Sloveniji. Njihov namen je prikazati različne modele, o katerih lahko slovenski deležniki razmislijo in jih ocenijo glede na svoj pravni sistem. Nekateri primeri pa lahko pokažejo, da je reforma slovenskega mladoletniškega kazenskoprnega sistema na pravi poti. Namen te študije je predstaviti razpravo o različnih praksah, ki so lahko za slovenske deležnike informativne, priporoča pa le prakse, ki so v skladu z mednarodnimi standardi.

V prvem delu študija obravnava specializacijo mladoletniškega kazenskoprnega sistema ter na podlagi obetavnih praks iz Nemčije, Nizozemske, Avstrije, Kazahstana, Hrvaške in Črne gore dokazuje, da bolj ko je sistem mladoletniškega kazenskoprnega sistema specializiran in ima visoko usposobljene strokovnjake, bolj je otrokom prijazen in osredotočen nanje. Vzpostavitev specializacije na tožilstvu in sodišču se je izkazala za obetavno prakso, ki spodbuja otrokom prijazno pravosodje v Nemčiji, na Nizozemskem, v Avstriji in Črni gori. Socialne službe na Švedskem, kjer ni specializiranega sistema mladoletniškega kazenskoprnega sistema, so postale večinoma odgovorne za obravnavo mladoletnikov, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, in so zato zelo specializirane. Pozitivne rezultate kažejo tudi izkušnje iz Nemčije, Nizozemske in Italije, ki imajo specializirane socialne službe, pa tudi specializirane ustanove/strokovnjaki, ki izvajajo restorativno pravičnost in preusmerjanje na Nizozemskem, v Nemčiji, Črni gori in na Švedskem.

V drugem delu študije se raziskava osredotoča na posamezne protokole in orodja za ocenjevanje ter na ukrepe in sankcije za mladoletnike – zlasti otrok s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami – vključno s praksami preusmerjanja in restorativne pravičnosti. Predstavljena so obetavna, zanesljiva in multidisciplinarna orodja in protokoli za individualno ocenjevanje iz Nizozemske, kjer so prilagojeni različnim okoliščinam primera in značilnostim mladoletnikov, kar vključuje najbolj zapletene primere. Kar zadeva odzive, ki jih lahko mladoletniški kazenskoprni sistem nudi mladoletnikom z duševnimi, čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so zagrešili huda in nasilna kazniva dejanja, „posebne življenjske skupnosti/enote“ v okviru zavodov za mladoletnike na Nizozemskem in „posebni/varni domovi“, ki zagotavljajo ukrepe obveznega varstva na Švedskem, ponujajo dva primera možnih rešitev, ki ju je treba v Sloveniji preizkusiti in prilagoditi. Ta dva primera sta ustrezna, saj oba ponujata visoko specializiran odziv na zelo zapletene primere, hkrati pa vprašanje

varnosti obravnavata z zaprtimi ustanovami/enotami, ločenimi od večinske populacije mladoletnikov. Ključni elementi, ki jih je treba upoštevati pri morebitni uporabi takih ukrepov v Sloveniji, so med drugim prisotnost visoko specializiranega in multidisciplinarnega osebja v teh enotah/zavodih, ponudba prilagojenih in večdimenzionalnih rehabilitacijskih programov, jasno določeno trajanje in stalno spremljanje, da bi bil odvzem prostosti zadnja možnost in za najkrajše obdobje v skladu z mednarodnimi standardi. Poleg tega je treba zdravstvenim sistemom zagotoviti dodatna sredstva in jih podpreti, da se lahko odzovejo na vse večje zahteve splošne populacije in zlasti pravosodnega sistema (kot po vsej Evropi). Na splošno je večagencijsko sodelovanje temeljnega pomena za zagotavljanje, da se najbolj „zapleteni“ primeri ne znajdejo v mladoletniškem kazenskoopravnem sistemu, ko pa se znajdejo, je treba zagotoviti, da se mladoletniški kazenskoopravni sistem odzove s programi in obravnavami, ki so prilagojeni potrebam vsakega otroka in vključujejo različne komponente, da se ta zapletenost lahko obravnava.

Uvod

O projektu

Namen skupnega projekta Evropske unije in Sveta Evrope „Izboljšanje mladoletniškega kazenskopravnega sistema ter okrepitev izobraževanja in usposabljanja zaporskega osebja v Sloveniji“ je podpreti slovenske oblasti pri reformi mladoletniškega kazenskopravnega sistema. Ključni rezultat procesa reforme naj bi bilo izboljšanje mladoletniškega kazenskopravnega sistema z novo zakonodajo in politikami, ki so v skladu z evropskimi standardi in dobrimi praksami.

Cilj projekta se doseže s štirimi tokovi dejavnosti, ki so med seboj tesno povezani:

- Poročilo o raziskavi in analizi vrzeli (rezultat 1): temeljita analiza trenutnega stanja mladoletniškega kazenskopravnega sistema, da bi opredelili glavne vrzeli predlagane zakonodaje glede mladoletniškega kazenskopravnega sistema (ZOMSKD) pri odzivanju na trenutne izzive, ki zadevajo predvsem vprašanje sankcij in položaj otrok s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami.
- Poročilo o analizi prakse na področju mladoletniškega kazenskega prava (rezultat 2): opravljena je bila ločena poglobljena analiza 300 mladoletniških kazenskopravnih zadev s poudarkom na mladoletnih storilcih, da se zagotovijo dodatne informacije o ovirah v kazenskih postopkih proti mladoletnikom, ustreznosti izrečenih kazenskih sankcij, učinkovitosti izvrševanja kazenskih sankcij in povratništvu med mladoletniki.
- **Primerjalna študija evropskih standardov in obetavnih praks (rezultat 3):** po zgoraj navedeni analizi vrzeli in možnih rešitev na nacionalni ravni ter na podlagi ugotovitev raziskave in analize vrzeli je tukaj predstavljena primerjalna analiza določb in praks v evropskih državah, da bi analizirali, kako so lahko pravne določbe in njihovo praktično izvajanje na področju mladoletniškega kazenskopravnega sistema v drugih državah pomembni za Slovenijo. Primerjalna študija obravnava izkušnje iz drugih pravnih sistemov in se osredotoča na glavna interesna področja, ugotovljena med analizo vrzeli, ki bo predstavljena v nadaljevanju poročila. Metodologija primerjalne študije večinoma temelji na rezultatih, pridobljenih v okviru prvega dela, pri čemer poudarja medsebojne povezave in pojem mladoletniškega kazenskopravnega sistema obravnava z mednarodne perspektive.
- Priporočila in načrt za njihovo izvajanje (rezultat 4): ugotovitve in priporočila, ki izhajajo iz zgoraj navedenih rezultatov, se bodo združili v ciljno usmerjena priporočila za rešitve na normativni, politični in operativni ravni. Ta priporočila bodo usmerjena v prakso, specifično za slovenski nacionalni okvir, in bodo vsebovala konkretne predloge, kako odpraviti glavne trenutne vrzeli.

O primerjalni študiji

Splošni cilj primerjalne študije o evropskih standardih in obetavnih praksah (rezultat 3) je zagotoviti izvedljiva priporočila za izboljšanje slovenskega mladoletniškega kazenskopravnega sistema na podlagi vrzeli v zakonodaji in praksi, ugotovljenih v rezultatih 1 in 2, ter zagotoviti informacije o tem, kako so drugi

akterji na evropski ravni ta in podobna vprašanja obravnavali z obetavnimi praksami v skladu z mednarodnimi standardi. Priporočila iz te študije bodo skupaj s tistimi, ki izhajajo iz drugih rezultatov projekta, združena v priporočila glede določb, da se podpre izboljšanje prvega predloga „Zakona o obravnavanju mladoletnih storilcev kaznivih dejanj“ in „Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku“ ter se zagotovijo rešitve na normativni ravni, pa tudi glede potrebnih reform na politični in operativni ravni.

Obetavne prakse, vključene v to študijo – v smislu pravnih določb in njihovega praktičnega izvajanja –, bodo navdih oblikovalcem nacionalnih politik v procesu reforme. S praksami iz drugih okolij bo mogoče slovenskemu zakonodajalcu in oblikovalcem politik predlagati na praksi temelječa in v prakso usmerjena priporočila o tem, kako reševati vprašanja v zvezi s prednostnimi področji, ki jih je opredelila nacionalna raziskava.

Posebni cilji primerjalne študije so torej naslednji:

- predstaviti obetavne prakse – v smislu zakonskih določb in njihovega izvajanja – iz evropskih držav, ki so lahko pomembne za slovenski nacionalni okvir, za vsako od treh področij, opredeljenih v nacionalni raziskavi in analizi vrzeli;
- slovenskim oblikovalcem politik in strokovnjakom, ki delajo v praksi zagotoviti praktične primere rešitev za nekatere izzive na poti k pravosodnemu sistemu, ki bo bolj osredotočen na otroke, ter okrepiti zmogljivosti strokovnjakov glede ključnih vprašanj;
- pripraviti priporočila, ki temeljijo na praksi in so usmerjena vanjo, kot odziv na vrzeli, ugotovljene v nacionalni raziskavi, analizi študij primerov in na podlagi primerjalne analize obetavnih praks.

Primerjalna študija, ki temelji na opredeljenih prednostnih področjih ter je podprta s teoretičnim proučevanjem in strokovnim znanjem mednarodnih strokovnjakov, ki so pripravili to poročilo, bo predstavljala funkcionalno jedro projekta: namen ni le oblikovanje celovitih in konkretnih priporočil zakonodajalcu in oblikovalcem politik, temveč tudi zagotoviti pregled tega, na kar bi se morale osredotočiti dejavnosti za krepitev zmogljivosti izvajalcev in strokovnjakov, ki v Sloveniji delujejo na tem področju.

Informacije iz primerjalne študije bodo prav tako pomagale opredeliti:

- temo(-e) poldnevnega seminarja, ki ga bodo mednarodni strokovnjaki izvedli s slovenskimi strokovnjaki;
- glavno prakso ali državo, ki je na podlagi elementov primerljivosti in poročanih obetavnih vidikov zanimiva za morebitno nadaljnjo raziskavo s strani slovenskih deležnikov.

Metodologija

Obseg študije

Tematski obseg primerjalne študije je bil določen na podlagi ugotovitev analize vrzeli ter posvetovanj s slovenskimi deležniki in Svetom Evrope.

Tematski prednostni področji sta:

- 1) Specializacija mladoletniškega kazenskopravnega sistema na področju otrokovih pravic
- 2) Ukrepi in sankcije za mladoletne storilce kaznivih dejanj s poudarkom na ukrepih za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in/ali vedenjskimi težavami: to področje vključuje prakse individualnega ocenjevanja (ki je potrebno za določitev ustreznih sankcij/ukrepov), prakse preusmerjanja, prakse restorativne pravičnosti ter posebne sankcije in odzive za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in/ali vedenjskimi težavami.

Vsako od tematskih področij bo vključevalo poseben poudarek na skupini otrok s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami.

Vsako od tako opredeljenih prednostnih področij se razkriva v **raziskovalnih vprašanjih, na katera bo študija poskušala odgovoriti:**

- a) Opredelitve na podlagi evropskih in mednarodnih pravnih standardov
- b) Obetavne prakse v izbranih državah

Vsako od tematskih področij bo v poročilu predstavljeno z ustreznimi določbami glavnih evropskih in mednarodnih pravnih standardov, s poudarkom na evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi (2008). Vključen je celovit pregled pravnega okvira na evropski in mednarodni ravni, ki je naveden v referencah na koncu poročila.

Medtem ko bodo zgoraj navedena tematska področja v primerjalni študiji obravnavana v posebnih poglavjih, je bila kot **prečna** opredeljena še ena tema, saj je pomembna za vsa zgoraj navedena tematska področja, kar pomeni, da bosta v okviru vsakega od teh področij posebna pozornost in prostor namenjena evropskim določbam in praksam, ki vključujejo:

- **večsektorsko sodelovanje:** večagencijski in multidisciplinaren pristop je ključnega pomena, da se v vseh fazah zagotovi pravosodje, osredotočeno na otroka. Strategija Sveta Evrope za otrokove pravice (2022–2027) navaja: „Kompleksni izzivi, s katerimi se spoprijemajo otroci in tisti, ki varujejo njihove pravice, zahtevajo sistemski in strukturni odziv“.

Metode in orodja

Metodologija primerjalne študije evropskih standardov in obetavnih praks vključuje mešane kvalitativne metode zbiranja in analize podatkov: teoretično proučevanje in pregled obstoječe literature ter evropskih in mednarodnih pravnih standardov, vprašalnik in razgovore v ciljnih državah, izbranih za poglobljeno analizo.

Opredelitev ključnih pojmov

Prvi korak v tej študiji je zagotoviti jasne opredelitve ključnih pojmov in konceptov, ki bodo jedro same študije, ki temelji na evropskih in mednarodnih pravnih standardih. Čeprav so predhodne opredelitve in skupno razumevanje teh ključnih pojmov že na voljo in se uporabljajo, je pomembno, da jih potrdimo in se o njih dogovorimo, da bi dosegli soglasje med strokovnjaki in preprečili širjenje morebitnega napačnega razumevanja. Ob upoštevanju tega bodo na začetku predstavitve vsakega prednostnega področja predstavljeni in opredeljeni temeljni koncepti ob podpori ustreznega pravnega okvira.

Spodaj je seznam ključnih pojmov, ki se bodo uporabljali v študiji:

POJEM	OPREDELITEV
Otrok	Človeško bitje, mlajše od osemnajst let, v skladu s členom 1 Konvencije o otrokovih pravicah.
Prilagojeno otrokom	Ki upošteva pravico otroka do zaščite ter njegove individualne potrebe in stališča v skladu s starostjo in zrelostjo otroka.
Otroci, osumljeni storitve kaznivega dejanja	Otroci, ki so bili osumljeni kaznivega dejanja, vendar še niso bili obravnavani pred sodiščem.
Otroci, ki so obdolženi storitve kaznivega dejanja	Otroci, ki so v preiskovalnem postopku zaradi suma storitve kaznivega dejanja.
Otroci, ki so prišli v navzkrižje z zakonom	Otroci, spoznani za kršitelje kazenskega prava.
Otroci s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in/ali vedenjskimi težavami	V okviru tega projekta je bilo ugotovljeno, da ta izraz najbolj ustreza načinu, kako Slovenija obravnava to, kar bi SZO imenovala „duševne motnje ali težave z duševnim zdravjem“. ¹ Čeprav so bile upoštewane opredelitve SZO in Mednarodne klasifikacije bolezni, revizije 11. različice (MKB-11), ki služijo kot podlaga za to opredelitev, je izraz v tej študiji namenoma razširjen, da bi vključeval tudi tiste otroke, ki ne ustrezajo v celoti diagnostičnim merilom MKB-11 ali nikoli niso prejeli/ne bi prejeli uradne diagnoze, vendar

¹ Opredelitev duševnega zdravja ali duševnih motenj v skladu s Svetovno zdravstveno organizacijo (SZO) najdete na <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>.

	še vedno potrebujejo individualni pristop zaradi svojega čustvenega ali vedenjskega stanja v določenem trenutku.
Preusmerjanje	Nanaša se na različne prakse in programe, ki se uporabljajo kot alternativa sodnim postopkom, da bi se otroci, storilci kaznivih dejanj, izognili sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb. Uporablja se lahko od prvega stika s policijo do obravnave na sodišču za mladoletnike.
Odvzem prostosti	Pomeni vsako obliko pridržanja ali zaporne kazni ali namestitve osebe v javni ali zasebni zavod, ki ga ta oseba po nalogu sodnega, upravnega ali drugega javnega organa ne sme zapustiti po svoji volji (Pravila Združenih narodov za zaščito mladoletnikov, ki jim je odvzeta prostost, točka 11(b)).
Mladoletniški kazenskoopravni sistem	Specializiran sistem zakonov, politik, postopkov, organov in zavodov, ki se posebej uporablja za otroke, ki so osumljeni, obtoženi ali za katere je bilo ugotovljeno, da so kršili kazensko pravo. ²
Mladoletnik	Otrok, ki se lahko zaradi kaznivega dejanja obravnava drugače kot odrasla oseba. ³
Najnižja starost za kazensko odgovornost (MACR)	Najnižja starost, pod katero zakon določa, da otroci niso sposobni kršiti kazenskega prava. ⁴
Ukrepi brez odvzema prostosti	Izraz se nanaša na sankcije in ukrepe, predvidene kot odziv na mladoletniško prestopništvo, in ne vključuje odvzema prostosti. Primeri ukrepov brez odvzema prostosti – imenovani tudi „alternativni ukrepi“ – vključujejo naloge za oskrbo, usmerjanje in nadzor, svetovanje, probacijo, rejništvo, programe izobraževanja in poklicnega usposabljanja. ⁵
Pripor	Pridržanje od trenutka prijete do izreka kazni, vključno s pridržanjem med sojenjem.
Obetavna praksa	Obetavna/dobra praksa je vsak ukrep, storitev, protokol, program, ki vključuje kvalitativne ali kvantitativne ocene uspešnih ali potencialno uspešnih rezultatov. Da je rezultat „uspešen“, mora biti v celoti skladen z mednarodnimi standardi o otrokovih pravicah.
Rehabilitacija	Nanaša se na zdravstveno in psihološko pomoč ter potrebne pravne in socialne službe, ki jih je treba zagotoviti otrokom, da si opomorejo po telesni in duševni travmi. V skladu s Konvencijo o otrokovih pravicah (člen 39) je treba zagotoviti službe za telesno in duševno okrevanje otrokom, ki so bili žrtve zanemarjanja, izkoriščanja ali zlorabe. V skladu s splošno pripombo št. 24 (2019) Odbora za

² Ta pristop je priznan v členu 40 Konvencije o otrokovih pravicah, ki je temeljna določba o pravnem varstvu za otroke.

³ Zakon o sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb 2018.

⁴ Splošna pripomba št. 24 (2019) o pravicah otrok v otroškem kazenskoopravnem sistemu.

⁵ Člen 40(4) Konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah (ZN KOP).

	<p>pravice otroka morata biti rehabilitacija in ponovno vključevanje glavna cilja otroškega kazenskoprnega sistema. Primeri rehabilitacije vključujejo izobraževalne in poklicne programe, namestitve v zdravstveno ustanovo in svetovanje.</p>
Ponovno vključevanje	<p>Nanaša se na varen proces, s katerim se otrok vrne v skupnost, telesno in psihično okreva ter pridobiva pristope in ravnanja, ki mu omogočajo prevzem konstruktivne vloge v družbi. Takšno ponovno vključevanje poteka v okolju, ki spodbuja zdravje, samospoštovanje in dostojanstvo otroka.</p>
Restorativna pravičnost	<p>Postopek, v katerem žrtev, storilec in/ali kateri koli drug posameznik ali član skupnosti, ki ga je prizadelo kaznivo dejanje, dejavno sodeluje pri reševanju zadev, ki izhajajo iz kaznivega dejanja, pogosto s pomočjo pravične in nepristranske tretje osebe. Primeri restorativnih postopkov so mediacija, skupinska srečanja, poravnava in poravnalni naroki.⁶</p>
Sankcije in ukrepi	<p>Ta izraz ima prednost pred izrazoma „kazen“ in „kaznovanje“ zaradi svoje bolj nevtralne narave, saj zajema glavni cilj mladostniškega prava, ki je rehabilitacija otroka z ukrepi in sankcijami, ne pa njegovo kaznovanje. Glede na kontekst se lahko uporabljajo tudi drugi izrazi, zgoraj omenjenima izrazoma pa se je treba izogibati.</p>
Specializacija	<p>Nanaša se na del pravosodnega sistema, ki je usposobljen za obravnavo potreb otrok in sprejemanje ustreznih ukrepov za njihovo rehabilitacijo in ponovno vključevanje v družbo. Specializiran sistem lahko sestavljajo sodišča za otroke, ki so ločena od splošne organizacije sodstva kot celote, ali specializirana sodišča ali senati, ki so del splošnega pravosodnega sistema. V večini evropskih držav se pristojnosti specializiranih sodišč ali senatov pogosto razlikujejo od pristojnosti splošnih sodišč. Najbolj razširjen način za doseganje specializacije je ustanavljanje specializiranih senatov ali oddelkov. To je pogosto mogoče doseči z internimi pravili sodišča.⁷</p>

⁶ Osnovna načela ZN o uporabi programov restorativne pravičnosti v kazenskih zadevah, 2002, točka 2: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-on-the-use-of-restorative-justice-programmes-in-criminal-matters/>.

⁷ Mnenje (2012) št. 15 Posvetovalnega sveta evropskih sodnikov o specializaciji sodnikov, sprejeto na 13. plenarnem zasedanju CCJE (Pariz, 5. in 6. november 2012).

Pregled pravnega okvira in teoretično proučevanje

Primerjalna študija se izvaja predvsem s pregledom glavnih evropskih in mednarodnih pravnih standardov na področju mladoletniškega kazenskega prava, s posebnim poudarkom na prej omenjenih tematskih področjih, ter s teoretičnim proučevanjem obstoječih določb in praks na evropski ravni, ki zajemajo to področje.

Vprašalnik za vse države članice Sveta Evrope

Vsem 46 državam članicam Sveta Evrope je bil poslan kratek vprašalnik, da bi pridobili pregled obetavnih praks iz vse Evrope na tematskih področjih, zanimivih za primerjalno študijo.

Izbor obetavnih praks v Evropi

Pri izbiri obetavnih praks, predstavljenih v primerjalni študiji, je bila uporabljena dvojna strategija:

- V zbiranje obetavnih praks so bile zgoraj navedenim vprašalnikom in pregledom dokumentacije vključene vse države Sveta Evrope.
- Na podlagi navedenega so bile v skladu s spodnjimi merili za poglobljeno analizo izbrane tri države Nemčija, Nizozemska in Švedska:
 - a. primerljivost s Slovenijo z vidika pravnih sistemov in pravne tradicije;
 - b. obstoj zelo dobro uveljavljenih in konsolidiranih dobrih praks na sistemski ravni – v smislu splošne specializacije in organizacije mladoletniških kazensko-pravnih sistemov – in na operativni ravni – v smislu vzpostavljenih praks in metod;
 - c. obstoj obetavnih praks, zlasti na področju specializiranih odzivov za obravnavo mladoletnikov s težavami na področju duševnega zdravja.

Poleg poglobljenega poudarka na treh izbranih državah je obseg primerjalne študije še vedno širši in zajema preglede iz vseh držav članic Sveta Evrope. V njih so predstavljeni praktični primeri obetavnih praks na tematskih področjih iz drugih okolij, ki so lahko zanimivi ter navdih za slovenske oblikovalce politik in izvajalce.

Razgovori s strokovnjaki v ciljnih državah

V ciljnih državah so bili s strokovnjaki opravljeni trije razgovori, da bi zbrali podrobnejše informacije o posameznih obetavnih praksah, ugotovljenih z vprašalnikom in s teoretičnim proučevanjem. Za vsako državo je bil izveden en spletni razgovor:

- Za Nemčijo je spletni razgovor potekal z dr. Michaelom Gebauerjem, ministrski svetnik, vodjo oddelka II A 5 – Kazensko pravo za mladoletnike – mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja, zvezno ministrstvo za pravosodje; prof. dr. Theresio Höynck, Universität Kassel, in Jochenom Goerdelerjem, oddelek za zapore, nemško zvezno ministrstvo za pravosodje.

Poleg tega je Rita Richter Nunes, predavateljica na visoki šoli Hochschule RheinMain, za najpomembnejša področja otrokovih pravic, študij otroštva, zaščite otrok in participativnega raziskovanja, decembra 2022 sodelovala pri pripravi okrogle mize s slovenskimi deležniki.

- Za Nizozemsko je spletni razgovor potekal z Astrid Veen, uradnico za usklajevanje politik, Pedrom Nobbem in Ellen Schermer Voest, višjima uradnikoma za politike v skupini za mladinsko kriminaliteto na ministrstvu za varnost in pravosodje, oddelek za mladino, družino in odzivanje na kriminaliteto. Poleg tega je Eva Huls, nizozemska nadomestna sodnica za mladoletnike na prvostopenjskih sodiščih v Amsterdamu in Rotterdamu ter notranja odvetnica organizacije Defence for Children International – Nizozemska, sodelovala na okrogli mizi decembra 2022 in svoje strokovno znanje delila s slovenskimi deležniki.
- Za Švedsko je spletni razgovor potekal z Axelino Hedenskog, referentko na oddelku za socialne službe na ministrstvu za zdravje in socialne zadeve, in s Catrine Kaunitz, višjo strokovnjakinjo pri švedskem nacionalnem odboru za institucionalno varstvo.

Omejitve

Glavna omejitev te študije je raznolikost kontekstov, določb in praks, zaradi katerih se vsaka država in sistem zelo razlikujeta od drugih, zato so primerjave pogosto neustrezne. Ta študija pravzaprav ne predlaga vsebinske primerjave med državami, temveč želi predvsem opisati, kako določeni, izbrani sistemi delujejo in kako bi se lahko obetavne prakse, ugotovljene v teh sistemih, uporabile v Sloveniji ter slovenskim deležnikom zagotovile pridobljene izkušnje.

Ovira je tudi angleški jezik, saj bi bilo za poglobljeno razumevanje izvajanja praks na terenu treba dostopati do operativnih dokumentov, ki raziskovalcem zaradi jezikovnih ovir niso dostopni. Ta ovira je bila premagana v razgovorih z nacionalnimi strokovnjaki, ki so potekali v angleščini, in z vprašalnikom, ki ga je razdelil Svet Evrope. Študija kljub omejenim razpoložljivim virom in časovnemu okviru ponuja bogato zbirko primerov določb, praks, pristopov in protokolov, ki se izvajajo ali se je z njimi eksperimentiralo po vsej Evropi s pozitivnimi rezultati. Upati je, da bo slovenskim deležnikom ponudila ustrezne točke za razpravo in priporočila, pa tudi vpogled v nekatere posebej zanimive in uporabne rešitve, ki prihajajo iz drugih držav in jih je mogoče dodatno proučiti in raziskati.

Primerjalna študija: določbe in prakse iz vse Evrope

1. poglavje: Specializacija sistema kazenskega pravosodja na področju otrokovih pravic

1.1 Ključni mednarodni standardi

Da bi otroke obravnavali na otroku prijazen in prilagojen način, morajo biti vsi strokovnjaki ustrezno usposobljeni za razumevanje otrokovih potreb. Smernice za sodne postopke v zadevah v zvezi z otroki, žrtvami in pričami kaznivih dejanj, zahtevajo, da so vsi strokovnjaki, ki delajo z otroki žrtvami, deležni celovitega usposabljanja, ki obravnava vse vidike dela z otroki žrtvami, od začetne identifikacije in veččin kriznega posredovanja do tehnik zasliševanja otrok žrtev.⁸ Smernice Odbora ministrov Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje, ki so namenjene še širši ciljni skupini, prav tako zahtevajo specializacijo vseh strokovnjakov, ki delajo z otroki, tudi v civilnih in upravnih postopkih.⁹ Odbor za pravice otroka pri rednem pregledu poročil držav pogodbenic redno obravnava vprašanje specializacije strokovnjakov. V splošni pripombi št. 24 (2019) o pravicah otrok v otroškem kazenskoprnem sistemu Odbor za pravice otroka poudarja, da je stalno in sistematično usposabljanje strokovnjakov ključnega pomena za ohranjanje teh jamstev in da celovit sistem zahteva vzpostavitev specializiranih enot znotraj policije, sodstva, sistema sodišč in tožilstva ter specializiranih zagovornikov ali drugih predstavnikov, ki otroku zagotavljajo pravno ali drugo ustrezno pomoč.¹⁰

Evropska pravila za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi, določajo, da vse osebe, ki dela z mladoletniki, opravlja pomembno javno službo (18. pravilo). Z njihovim zaposlovanjem, posebnim usposabljanjem in delovnimi pogoji se zagotovi, da so sposobni zagotavljati ustrezen standard oskrbe, ki ustreza posebnim potrebam mladoletnikov, in jim dati pozitiven zgled.¹¹

⁸ Resolucija, ki jo je sprejel ekonomski in socialni svet Združenih narodov, Smernice za sodne postopke v zadevah v zvezi z otroki, žrtvami in pričami kaznivih dejanj, Resolucija ECOSOC 2005/20, 22. julij 2005, člena 41–42.

⁹ Svet Evrope, Smernice Odbora ministrov Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje.

¹⁰ Konvencija ZN o otrokovih pravicah, splošna pripomba št. 24 (2019) o pravicah otrok v otroškem kazenskoprnem sistemu.

¹¹ Priporočilo CM/Rec(2008)11 Odbora ministrov državam članicam o evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi (sprejel Odbor ministrov 5. novembra 2008 na 1040. zasedanju namestnikov ministrov)

1.2 Sinteza vrzeli v slovenskem sistemu

Slovenija trenutno nima posebnega zakona o mladoletniškem pravu . Pravosodne zadeve v zvezi z mladoletniki urejata Kazenski zakonik in Zakon o kazenskem postopku. Vendar se na sprejetje posebnega kazenskega zakona o mladoletnih storilcih kaznivih dejanj pripravlja že od leta 2008.

V Sloveniji trenutno ni specializiranih kazenskih sodišč za otroke, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava. Specializiran oddelek za mladoletnike na sodišču v Ljubljani je obstajal še pred približno 10 leti, vendar so ga nato ukinili. Določeno raven specializacije pravnega sistema na področju mladoletniškega prava pa zagotavlja notranja razdelitev dela na sodiščih, v okviru katerih so zadeve mladoletniškega prava dodeljene določenim sodnikom, ki so opravili usposabljanje na tem področju in imajo izkušnje na področju vzgoje mladih.¹² Pomembno je ugotoviti, da se tem sodnikom v okviru redne delovne obremenitve, ki jo večinoma predstavljajo zadeve v zvezi z odraslimi, dodeljujejo tudi primeri mladoletniškega prava.¹³ Vendar pa zakonodaja ne predvideva formalne ali organizacijske specializacije sodnikov in sodišč.

Nacionalna raziskava in analiza pomanjkljivosti, pripravljena v okviru tega projekta, je pokazala, da pomanjkanje uradnega in urejenega specializiranega sistema sodišč na področju mladoletniškega pravosodja v praksi povzroča težave. Sodniki na primer niso nujno seznanjeni s potrebami in posebnimi pravicami otrok ter nimajo dovolj časa, da bi se posvetili primerom mladoletniškega prava, saj so pristojni tudi za primere, ki vključujejo odrasle. Zato je sposobnost sodnikov, da v celoti razumejo položaj otroka, opredelijo najustreznejše ukrepe ter spremljajo izvajanje in ustreznost teh ukrepov skozi čas, omejena.

Na ravni tožilstva slovenski sistem ne predvideva obstoja specializiranih oddelkov za mladoletnike, dejansko pa obstaja nekaj tožilcev, ki so specializirani za mladoletniško pravo. Okrožna državna tožilstva se med seboj razlikujejo glede obstoja specializiranih oddelkov, praviloma so ti pogostejši na večjih tožilstvih.

Specializacija socialnih delavcev na področju otrokovih pravic ni določena z zakonom, prav tako ni notranjih pravil o specializaciji. Obstajajo štiridnevna posebna usposabljanja, ki jih izvaja Center za izobraževanje v pravosodju in se jih vedno udeležita vsaj dva socialna delavca, čeprav ta usposabljanja niso posebej zasnovana zanje. Nacionalna raziskava in analiza vrzeli, ki jo je podprl SE, je pokazala, da je treba za socialne delavce predpisati zakonsko obveznost, da se specializirajo ali pridobijo dodatno znanje na področju mladoletniškega prava, zlasti glede na njihovo pomembno vlogo pri določanju najprimernejše sankcije ali ukrepa preusmerjanja za vsakega otroka glede na njegove posebne osebne okoliščine (poročilo, mnenja, nadzor itd.).

¹² Ibid.

¹³ Filipčič, Plesničar 2017: 402.

V nacionalni raziskavi in analizi vrzeli je prav tako navedeno, da pravni strokovnjaki na splošno menijo, da specializiranega usposabljanja odvetnikov ni mogoče zakonsko predpisati kot nujne zahteve za tiste, ki zastopajo otroke, saj bi taka obveznost posegala v svobodno izbiro odvetnika.

Mediacija se v primerih mladoletniškega prava uporablja od leta 2000. Vendar pa se je število zadev, ki jih tožilci predložijo v mediacijo, postopoma zmanjševalo do leta 2014, ko je bilo to število rekordno majhno. Od takrat se je število tovrstnih napotitev spet začelo počasi povečevati, vendar se kljub dokazom o uspešni uporabi v preteklih letih še vedno ne uporablja pogosto. Analiza vrzeli v sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb v Sloveniji, ki jo je podprl SE, je kot glavni razlog za redko uporabo mediacije opredelila tudi pomanjkanje mediatorjev, specializiranih za področje mladoletniškega prava.

1.3. Opis specializacije mladoletniškega kazenskopravnega sistema na Nizozemskem

1.3.1. Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov

Vzpostavljen je ločen mladoletniški kazenskopravni sistem (znan kot *Kinderwetten* ali „zakoni o otrocih“)¹⁴ s sankcijami in kazenskimi postopki, ki naj bi imeli predvsem vzgojni ali rehabilitacijski učinek ter poseben, otrokom prijazen značaj.¹⁵ Nizozemska ima prožen model, ki omogoča, da se za mladoletne tožence, stare 16 ali 17 let, uporabijo sankcije iz kazenskega zakonika za odrasle na podlagi resnosti kaznivega dejanja, osebnosti toženca ali okoliščin, v katerih je bilo kaznivo dejanje storjeno.¹⁶ V nizozemski kazenski zakonik in zakonik o kazenskem postopku so bile vključene posebne določbe o obravnavi mladoletnikov po kazenskem pravu.¹⁷ Te določbe delno nadomeščajo predpise za odrasle.¹⁸

Leta 1995 je Nizozemska sprejela spremembe kazenskega zakona za mladoletnike, ki so okrepile do tedaj veljavno pravno podlago za alternativne sankcije in podaljšale najdaljše obdobje zaporne kazni za mladoletnike, ki so kršili kazensko pravo, z enega na dve leti.

Trenutno je treba materialno pravo, ki ureja kazniva dejanja mladoletnikov, uporabljati, kadar je mladoletnik ob storitvi kaznivega dejanja star od 12 do 18 let.¹⁹ Najnižja starost za kazensko odgovornost (MACR) je 12 let.²⁰

¹⁴ Otroci in zakonodaja na Nizozemskem: Primerjalni uvod, 2017, str. 65.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Kazenski zakonik, 2012, čl. 77.b.i

¹⁷ Zakonik o kazenskem postopku, Wetboek van Strafvordering, Sv, Ustrezni členi zakona so 77a–77g Sr in 486–509e Sr.

¹⁸ Mednarodni inštitut za restorativne prakse na naslovu: <https://www.iirp.edu/news/restorative-aspects-in-the-dutch-juvenile-justice-system> (obiskan 19. 12. 2022).

¹⁹ Glej tudi novo nizozemsko zakonodajo in politiko o mladih polnoletnih storilcih Jolande uit Beijerse, izredne profesorice, Oddelek za kazensko pravo, Erasmus School of Law, Nizozemska, glej tudi člen 77a Sr.

²⁰ Člen 486 Sr.

Kazensko pravo za mladoletnike se lahko uporablja tudi za mladostnike, stare od 18 do 21 let – če je to potrebno zaradi osebnosti storilca ali okoliščin primera –, čeprav nizozemsko pravo tega pojma uradno ne priznava.²¹ To se lahko zgodi, če oseba kaže znake težav v duševnem razvoju ali če je storila manjša kazniva dejanja, značilna za mladostnike.

1.3.2. Specializacija ustanov

Specializacija socialnih služb

Odbor za zaščito otrok. Odbor za zaščito otrok (oddelek na ministrstvu za varnost in pravosodje) skrbi za ogrožene otroke in otroke, obdolžene, obtožene ali spoznane za kršitelje kazenskega prava (odbor oceni položaj teh otrok in svetuje glede ustreznih sankcij in/ali ukrepov).²² Naloge odbora so določene v nizozemskem civilnem zakoniku, sestavljajo pa ga socialni delavci (preiskovalci v zvezi z varstvom otrok).²³ Naloge odbora v zvezi z otroki, obdolženimi, obtoženimi ali spoznanimi za kršitelje kazenskega prava, so:

- *Zaščita*

Odbor si s sodelovanjem z družinami otrok, za katere je bilo ugotovljeno, da so ogroženi, prizadeva preprečiti, da bi otroci prišli v navzkrižje z zakonom, prav tako v smislu nadaljnje zaščite obravnava razmere otrok, obdolženih, obtoženih ali spoznanih za kršitelje kazenskega prava.

- *Sankcije*

Če je otrok kršil kazensko pravo in je bilo sestavljeno uradno policijsko poročilo ali če ga je pridržala policija, policija o tem obvesti odbor. Odbor nato izvede preiskavo, da bi državnega tožilca in sodišče obvestil o položaju otroka in njegove družine. Odbor državnemu tožilcu in sodišču zagotavlja tudi pedagoško svetovanje glede morebitne sankcije in/ali ukrepa ter pomoči v skladu s kaznivim dejanjem, predstavnik odbora pa je prisoten tudi v času sodnega postopka. Poleg tega odbor spremlja otroka med izvajanjem sankcije in zagotavlja usklajenost vseh dejavnosti odbora, službe za rehabilitacijo otrok in državnega tožilca. Odbor neposredno sodeluje s policijo, sodišči, občinskimi organi, pooblaščenimi ustanovami ter centrom za svetovanje in poročanje o nasilju v družini in zlorabi otrok.

Specializacija policije

Policija ima poseben oddelek, pristojen za zadeve mladoletnikov, v katerem so specializirani policisti, ki ustrezne primere preiskujejo v sodelovanju s predstavniki tožilstva za mladoletnike ter predstavniki odbora za zaščito otrok in službe za probacijo mladih.²⁴

Specializirani policisti imajo v zvezi z mladoletniki naslednja pooblastila:

- preprečevanje nezakonitega ravnanja,
- sprejemanje represivnih ukrepov,

²¹ Člen 77c Sr.

²² Ibid.

²³ O odboru za varstvo in zaščito otrok, Vsak otrok ima pravico do zaščite, ministrstvo za varnost in pravosodje, <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gld=34380>

²⁴ Preusmerjanje na Nizozemskem: „Halt Bureau“ (iz publikacije Future of the Juvenile Justice System, P 323331, 1991, Josine Junger-Tas in Leonieke Boendermaker idr., eds., glej NCJ-133019)

- pomoč otrokom, ki so žrtve kaznivih dejanj, iskanje pogrešanih otrok in skrb za zapuščene otroke.

Okvir z dodatnimi informacijami št. 1: Pregled specializacije policije v Ukrajini

Z odredbo ministrstva za notranje zadeve „O odobritvi navodil o organizaciji dela v enotah za preprečevanje mladoletniškega prestopništva državne policije Ukrajine“ so urejene naloge specializiranih policijskih oddelkov:²⁵

- preventivni ukrepi, katerih cilj je preprečiti, da bi otroci storili kazniva dejanja in prekrške, ugotavljanje vzrokov in okoliščin, ki k temu prispevajo, ter sprejemanje ukrepov v okviru svojih pristojnosti za njihovo odpravo;
- vodenje preventivnih evidenc otrok, pri katerih je večja verjetnost storitve kaznivega dejanja, in izvajanje individualnih preventivnih ukrepov z njimi;
- sodelovanje pri ugotavljanju lokacije otroka v primeru njegovega izginotja ali pridobivanje podatkov v ta namen v okviru kazenskega postopka, ki se je začel zaradi njegovega izginotja;
- sprejemanje ukrepov za preprečevanje nasilja v družini s strani otrok in nad njimi ter zlorabe otrok in boj proti nasilju v družini;
- sprejemanje ukrepov za preprečevanje zanemarjanja otrok, vključno z zagotavljanjem policijskega varstva mladoletnikov;
- izvajanje dejavnosti, povezanih z zaščito otrokove pravice do celovitega srednješolskega izobraževanja;
- sodelovanje z drugimi enotami nacionalne policije, vladnimi organi in organi lokalne samouprave v zvezi z varstvom pravic in zakonitimi interesi otrok;
- izvajanje predkazenskih preiskav kaznivih dejanj v okviru svojih pristojnosti v obliki preiskave.

Specializacija ustanov, ki ponujajo preusmerjanje in restorativno pravičnost

„Halt Bureaus“. Zavodi „Halt Bureaus“ so bili ustanovljeni leta 1981 in so pristojni za preusmerjanje. V primeru manjše tatvine lahko na primer policija mladoletnika napoti na „Halt Bureau“.²⁶ Merila za programe Halt so naslednja: otrok je star od 12 do 18 let; storjeno kaznivo dejanje je na seznamu kaznivih dejanj uradov Halt; otrok prizna storjeno kaznivo dejanje; otrok prvič stori kaznivo dejanje; otrok in starši se strinjajo z napotitvijo v program Halt.²⁷ Ti uradi so ustanovljeni v vsaki občini in vsak zaposleni je odgovoren za sodelovanje z določenim številom šol. Ko „Halt Bureau“ prejme primer, se dogovori za sestanek s starši in otrokom. Urad otroka obvesti o kaznivem dejanju ter njegovih pravicah in odgovornostih, pri čemer v pogovor vključi oba starša. Če je v primer vključena žrtev, urad nato organizira tudi srečanje z žrtvijo, mladoletnikom in starši. Namen tega srečanja je razpravljati o vprašanju nadomestila in odškodnine. „Halt Bureau“ izreče disciplinske ukrepe, ki skupaj ne smejo presežati 20 ur, in mladoletniku poišče prostor za njihovo izvajanje.²⁸ Ukrepi so lahko: opravičilo žrtvi, plačilo povzročene škode, učenje veščin, delo v korist skupnosti in vključitev staršev. Programe Halt financira ministrstvo za

²⁵ Dodatek 9. Odredba ministrstva za notranje zadeve „O odobritvi navodil o organizaciji dela v enotah za preprečevanje mladoletniškega prestopništva državne policije Ukrajine“ z dne 19. decembra 2017, št. 1044.

²⁶ Ibid.

²⁷ Člen 77 CC Nizozemska.

²⁸ Sistem mladoletniškega prava na Nizozemskem, Boyko Boev, BG Helsinki, 2011.

pravosodje in varnost na podlagi doseženih rezultatov. Izobraževalne programe, ki jih ponuja Halt, financirajo občine ali pokrajine.²⁹

Specializacija pravosodnih akterjev

Sodniki, ki obravnavajo primere mladoletnikov, so specializirani za mladoletniško pravo.³⁰ Nizozemska je razdeljena na 11 sodnih okrožij, od katerih ima vsako svoje sodišče. Vsako sodišče ima več področnih sodišč. Okrožno sodišče sestavljajo vsaj štiri sektorji. Ti vedno vključujejo upravni, civilni, kazenski in podokrožni sektor. Družinske zadeve in zadeve v zvezi z mladoletnimi osebami pogosto tvorijo ločen sektor.³¹

Tožilci ima na Nizozemskem osrednjo vlogo v zadevah v zvezi z mladoletniki. Vsako tožilstvo na Nizozemskem ima imenovanega tožilca za mladoletnike in uslužbenca, ki se ukvarjata le s primeri mladoletnikov.³² Sodniki in tožilci so deležni specializiranega usposabljanja na področju mladoletniškega prava, ki ga izvajajo enote za usposabljanje v okviru ministrstva za pravosodje.³³

Okvir z dodatnimi informacijami št. 2: Pregled specializacije sodstva v Avstriji

*Na okrožnih in regionalnih sodiščih so ustanovljeni posebni oddelki za kazenske zadeve v zvezi z mladoletniki. Od sodnikov in tožilcev, pristojnih za kazenske zadeve mladoletnikov, se po zakonu teoretično zahteva, da so pedagoško usposobljeni ter da imajo določeno strokovno znanje s področja psihologije in socialnega dela. Usposabljanje na delovnem mestu je na voljo pri zasebnem združenju sodnikov za mladoletnike. Od leta 1988 imajo sodniki posamezniki (poklicni) enako pristojnost *ratione materiae* kot redna sodišča. Kar zadeva udeležbo laikov, mora vsaj polovica laikov, ki sodelujejo v poroti ali v mešanem senatu („Geschworene“, „Schöffen“), delati ali je morala delati kot učitelji ali na področju mladinskega varstva ali drugega dela z mladimi; dva od osmih porotnikov in eden od dveh ocenjevalcev morajo biti istega spola kot obtoženec.³⁴*

Agencija za zavode za prestajanje kazni zapora je pristojna za izvajanje pripora in obravnave obsojenih mladoletnikov ter za njihovo rehabilitacijo. Obstaja 5 forenzičnih centrov za mladoletnike (*Justitiële jeugdinrichtingen*), ki so visoko varovani centri za mladoletnike, ki jim je odvzeta prostost (najnižja starost je 12 let, najvišja starost pa 27 let)³⁵, ki potrebujejo višjo raven oskrbe, obravnave in/ali varnosti.

Obstaja tudi pet manjših ustanov za mladoletnike (*Kleinschalige Voorzieningen Justitiële Jeugd*), ki so ustanove z nizko stopnjo varnosti, v katerih so lahko nameščeni mladoletniki, ki so priprti, prestajajo kratke zaporne kazni ali če so v zadnji fazi forenzične oskrbe. Te ustanove so bližje socialni mreži mladoletnikov, kar zagotavlja, da se med bivanjem obstoječa oskrba in šolanje ali delo lahko nadaljujeta ali začneta, kolikor je mogoče.

²⁹ Halt na Nizozemskem, Preprečevanje in boj proti mladoletniškemu kriminalu, Jaap de Ward, ministrstvo za pravosodje in varnost, 2019.

³⁰ Ibid.

³¹ https://e-justice.europa.eu/16/EN/national_justice_systems?NETHERLANDS&member=1

³² Rap in Weijers, 2014, str. 116).

³³ Pregled sodniškega usposabljanja in izobraževanja v drugih jurisdikcijah, dr. Cheryl Thomas, maj 2006, glej tudi <https://www.younginprison.org/en/yip-in-the-netherlands>

³⁴ Zakon o sodiščih za mladoletnike (Jugendgerichtsgesetz 1988 – JGG).

³⁵ Čeprav je razpon zelo širok in ga ni mogoče šteti za dobro prakso kot tako, je v študijo vključen le zaradi opisa.

Specializacija odvetnikov

Ko je zadeva pripravljena za sojenje, se otroku imenuje zagovornik. Imenovani odvetnik mora biti specializiran za mladoletniške kazenske primere na podlagi posebnega usposabljanja na to temo. Kljub temu lahko starši po želji najamejo svojega zagovornika.³⁶ V skladu z zakonikom o kazenskem postopku se lahko prijeti mladoletniki:

1. posvetujejo z odvetnikom iz sistema stalne pripravljenosti (*piket centrale*), ki ga samodejno doda odbor za pravno pomoč, ali
2. pokličejo odvetnika po lastni izbiri.³⁷

Okvir z dodatnimi informacijami št. 3: Pregled specializacije odvetnikov v Italiji

V skladu s členom 11 predsedniškega odloka št. 448/1988 so odvetniki, ki jih sodišče imenuje za zastopanje otrok v kazenskih postopkih, uvrščeni na poseben seznam, ki ga odvetniška zbornica pripravi za vsako sodišče. Zahteve za uvrstitev na tak seznam so naslednje:

- opravljanje odvetniškega poklica na sodiščih za mladoletnike ali
- udeležba na dodatnem izpopolnjevanju za odvetnike v zvezi z mladoletniškim pravom in vprašanji, povezanimi z mladimi.³⁸

Specializacija službe za probacijo in oskrbo po odpustu

Službe za probacijo mladoletnikov so del organizacij „skrb za mlade“ (*Jeugdzorg*). V primeru pogojnega odpusta je služba za probacijo mladoletnikov odgovorna za nadzor mladoletnika in pogoje pogojnega odpusta. Služba se seznani z mladoletnikom in njegovo družino ter pripravlja poročila o spoštovanju določenih pogojev in socialnem položaju otroka. Zavodi za mladoletne prestopnike, odbor za zaščito otrok (*Raad voor de Kinderbescherming*), služba za probacijo mladoletnikov (*Jeugdreclassering*) in občine sodelujejo v mreži in v posvetovalnih organih, povezanih s postopkom. Mladim storilcem kaznivih dejanj po izpustitvi zagotovijo zatočišče, dohodek, izobraževanje in/ali delo.³⁹

³⁶ LA CHILD 2017, https://www.lachild.eu/wp-content/uploads/2016/05/CountryOverview_Netherlands.pdf

³⁷ Vloga odvetnika za mladoletnike v sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb na Nizozemskem, nacionalno poročilo september 2016–februar 2017

Defense for Children International Nizozemska

³⁸ Nacionalna poročila LA Child, 2020, projekt, ki ga je financirala EU.

³⁹ ODVRAČANJE MLADIH OD KRIMINALA: ISKANJE NAJBOLJŠIH EVROPSKIH PRAKS, Nizozemska. Nacionalno poročilo. Avtorja: Mathijs Euwema in Esther Miedema.

1.4. Opis specializacije mladotniškega kazenskopravnega sistema v Nemčiji

1.4.1. Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov

Ustrezni zakoni so nemški kazenski zakonik iz leta 1851, nemški zakonik o kazenskem postopku iz leta 1879 in nemški zakon o sodiščih za mladoletnike iz leta 1923. Pomembne zakonodajne reforme v letih 1953, 1990 in 2008 so poudarile ukrepe preusmerjanja, izobraževanja in restorativne pravičnosti.⁴⁰

Najnižja starost za kazensko odgovornost (MACR) je 14 let. Pri otrocih, starih od 14 do 17 let, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, sodnik za mladoletnike odloči, ali se uporabi zakon o sodiščih za mladoletnike ali kazenski zakonik (člen 105. in naslednji, zakon o sodiščih za mladoletnike).⁴¹ Kaznivo dejanje je treba opredeliti v skladu z nemškim kazenskim zakonikom in dopolnilnimi kazenskimi zakoni (člen 1 nemškega zakona o sodiščih za mladoletnike), le pravne posledice za mladoletne storilce so drugačne in jih ureja nemški zakon o sodiščih za mladoletnike.⁴²

Po zakonu je glavni namen vseh ukrepov mladotniškega kazenskopravnega sistema v Nemčiji preprečiti, da bi mlada oseba ponovno storila kaznivo dejanje.⁴³ Nemško mladotniško pravo temelji tudi na načelu „minimalnih ukrepov“, kar pomeni, da je treba sankcije izreči le, če je to nujno potrebno.⁴⁴ Pri lažjih prekrških to pomeni, da je značilno preusmerjanje brez kakršne koli sankcije („brez ukrepov“). Hujši prekrški, vključno z nekaterimi kaznivimi dejanji, se lahko obravnavajo s spravo med žrtvijo in storilcem (mediacija), z vzgojnimi ukrepi, ki jih zagotovijo zunanje službe, in/ali manjšimi sankcijami sodišča, kot so opomin, delo v korist skupnosti (običajno od 10 do 40 ur), odškodnina/nadomestilo škode, opravičilo žrtvi ali globa.⁴⁵ Zato je pri izrekanju kazni poudarek na rehabilitaciji, preprečevanju in vzgoji.⁴⁶

⁴⁰ Mladotniško pravo v Nemčiji, Frieder Dünkel Tema: Kriminologija in kazensko pravosodje, mladotniško pravo in mladotniško prestopništvo, mednarodna in primerjalna kriminologija, datum spletne objave: Jan 2016 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.68

⁴¹ Nemški zakon o sodiščih za mladoletnike.

⁴² Ibid.

⁴³ Dünkel, F. (2016), Mladotniško pravo v Nemčiji, Oxford Handbook, 3, https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/ls-duenkel/Veroeffentlichungen/Duenkel_-_Youth_Justice_in_Germany_-_Oxford_Handbooks_Online.pdf.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ PRAVIČEN IN POŠTEN PREGON Spodbujanje pravičnosti z vodenjem in inovacijami Izkušnje iz Nemčije: Spodbujanje razvojno ustreznega in rehabilitativnega pravosodja za mladostnike in mlajše odrasle osebe, <https://fairandjustprosecution.org/wp-content/uploads/2022/06/FJP-Germany-Youth-Justice-Brief.pdf>.

⁴⁶ Mladotniško pravo v Nemčiji, Frieder Dünkel Tema: Kriminologija in kazensko pravosodje, mladotniško pravo in mladotniško prestopništvo, mednarodna in primerjalna kriminologija, datum spletne objave: Jan 2016 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.68

1.4.2. Specializacija ustanov

Specializacija socialnih služb

Nemčija ima sistem zasebnega in državnega socialnega varstva ter vzgojnih zavodov na področjih preprečevanja mladoletniškega kriminala in mladoletniškega kazenskega prava. Uradi za pomoč mladim (Jugendämter) in pomoč mladim v sodnih postopkih proti mladoletnikom (Jugendgerichtshilfe) imajo dvojno nalogo:

- Izvajajo izključno naloge s področja socialnega varstva (pomoč družini, zaščita otrok, ki potrebujejo oskrbo).
- Tožilcu in sodišču za mladoletnike pomagajo s posredovanjem osebnih in družinskih podatkov za sojenje ter so delno odgovorni za izvajanje vzgojnih ukrepov (mediacija, učenje socialnih veščin itd.).

Pomoč sodiščem za mladoletnike zagotavljajo specializirani uradi za varstvo mladoletnikov, ki sodelujejo z združenji za pomoč mladoletnikom (vlada v skladu z 8. knjigo zakonika o socialni varnosti zagotavlja podlago za strukturno podporo delu mladinskih združenj in drugim področjem služb za otroke in mladino. Ta združenja so neodvisne organizacije, ki jih skupaj organizirajo in izvajajo mladi in socialni delavci, ki sodelujejo pri projektih na področju zaščite otrok).⁴⁷ Predstavniki urada za varstvo mladoletnikov ponujajo pomoč glede socialnih in drugih vidikov, ki so pomembni z vidika ciljev in nalog varstva mladoletnikov v postopkih pred sodišči za mladoletnike. V ta namen pomagajo pristojnim organom s proučevanjem osebnosti, razvitosti ter družinskega, socialnega in ekonomskega okolja mladoletnika ter podajo izjavo o morebitni posebni ranljivosti, pa tudi o ukrepih, ki jih je treba sprejeti.⁴⁸ Glede na knjigo (SGB) VIII zakonika o socialni varnosti je ob prijavi otroka ali mladostnika policiji zaradi kaznivega dejanja v skladu s standardno prakso o tem obveščen tudi pristojni urad za mladino (Jugendamt).⁴⁹ Najprej je treba preveriti, ali obstaja potreba po vzgojnem delu: to lahko storimo tako, da staršem ponudimo svetovanje ali nasvet. Mladinske službe vedno uporabljajo pedagoški pristop, pri čemer se ne osredotočajo le na kaznivo dejanje, temveč na otroka ali mladostnika kot celoto: njegove okoliščine so izhodišče za pedagoško delovanje. Cilj je sodelovati z otroki, mladostniki in starši ter odpraviti temeljne vzroke mladoletnikovega kaznivega ravnanja. To delo je prostovoljno.⁵⁰

Specializacija ustanov, ki ponujajo preusmerjanje in ukrepe restorativne pravičnosti

Mediacija med žrtvijo in storilcem (*Tater-Opfer-Ausgleich*) se običajno izvaja na pobudo tožilstva prek sodne službe za mladoletnike, služb za zaščito mladoletnikov ali prek specializirane neodvisne

⁴⁷ Člen 36a knjige (SGB) VIII zakonika o socialni varnosti, člen 38 zakona o sodiščih za mladoletnike.

⁴⁸ Bernd Holthusen/Sabrina Hoops ZJJ 1/2012 Preprečevanje kriminalitete otrok in mladostnikov – o vlogi, prispevku in pomenu uradov za otroke in mladino.

⁴⁹ Predpisi o policijski službi (PDV) 382.

⁵⁰ Člen 36a knjige (SGB) VIII zakonika o socialni varnosti.

organizacije.⁵¹Tretjina neodvisnih organizacij, ki izvajajo mediacijo, se ukvarja izključno z mladoletniki in mladimi polnoletniki.⁵²

Okvir z dodatnimi informacijami št. 5: Pregled specializacije mediatorjev v Makedoniji

V skladu s členom 78 zakona o pravnem varstvu otrok lahko mediacijo med žrtvijo in storilcem vodijo le mediatorji, ki imajo vsaj pet let izkušenj pri delu z otroki. V praksi so mediatorji, ki jih običajno imenuje tožilec za mladoletnike ali sodnik za mladoletnike, strokovnjaki, ki delajo tudi v službah za zaščito otrok in so opravili uradni izpit za mediatorje.⁵³

Specializacija pravosodnih akterjev

Nemški mladoletniški kazenskopравни sistem predvideva specializirana sodišča za mladoletnike. Ta sodišča so postavljena kot senati lokalnih sodišč ali okrožnih sodišč. Sodišče za mladoletnike ima sistem pomoči, ki ga sestavljajo:

- urad za pomoč mladim in
- pomoč mladim kot poseben organ s podporno vlogo/podporna služba.⁵⁴

Obravnave na sodiščih za mladoletnike potekajo brez navzočnosti javnosti (člen 48 nemškega zakona o sodiščih za mladoletnike), zadeve proti mladoletnikom in mlajšim polnoletnim storilcem pa na prvi stopnji običajno obravnava sodišče za mladoletnike.⁵⁵

Okvir z dodatnimi informacijami št. 6: Pregled specializacije sodstva na Hrvaškem

Zakon o sodiščih za mladoletnike⁵⁶

2. Organizacija sodišč za mladoletnike

Člen 36

(1) Na občinskih sodiščih, kjer imajo sedež okrožna sodišča, in na okrožnih sodiščih se ustanovijo oddelki za mladoletnike. Oddelke za mladoletnike sestavljajo senati za mladoletnike (člen 57 (1) in (2)) in sodniki za mladoletnike (člen 57(6)).

Člen 37

Sodniki za mladoletnike na občinskih in okrožnih sodiščih ter državni tožilci pred temi sodišči (državni tožilci za mladoletnike) morajo biti močno naklonjeni vzgoji, potrebam in koristim mladih ter imeti osnovno znanje s področja kriminologije, socialne pedagogike in socialnega varstva mladih.

Člen 38

Sodnike za mladoletnike na občinskih in okrožnih sodiščih imenuje predsednik vrhovnega sodišča za pet let iz vrst sodnikov, ki sodijo na teh sodiščih. Državne tožilce za mladoletnike iz vrst državnih tožilcev in namestnikov državnih tožilcev na posameznih državnih tožilstvih imenuje državni tožilec Republike Hrvaške za pet let. Po preteku petih let

⁵¹ F Dunkel, Tater-Opfer-Ausgleich: Nemške izkušnje z mediacijo z evropske perspektive, European Journal on Criminal Policy and Research, Zvezek: 4 Izdaja: 4 Datum: (1996) Strani: 44-66

⁵² Kazensko pravosodje v Nemčiji, dejstva in številke, avtor Jörg-Martin Jehle, izdalo zvezno ministrstvo za pravosodje, četrta izdaja 2005.

⁵³ Zakon o pravnem varstvu otrok, člen 78. Uradni list Republike Severne Makedonije 152/19 in 275/12).

⁵⁴ Člen 38 nemškega zakona o sodiščih za mladoletnike

⁵⁵ Kazensko pravosodje v Nemčiji, dejstva in številke, avtor Jörg-Martin Jehle, izdalo zvezno ministrstvo za pravosodje, četrta izdaja 2005.

⁵⁶ ZAKON O SODIŠČIH ZA MLADOLETNIKE (Uradni list št. 111/1997), spremembe: Uradni list št. 27/1998 Uradni list št. 12/2002.

je lahko sodnik, državni tožilec ali namestnik državnega tožilca ponovno imenovan za sodnika za mladoletnike oziroma državnega tožilca za mladoletnike.

Nemški mladoletniški kazenskopравни sistem predvideva tudi tožilce, specializirane za mladoletniško kazensko pravo.⁵⁷ Državni tožilci za mladoletnike so dodeljeni za postopke, ki so v pristojnosti sodišč za mladoletnike. Zakon določa, kdo je lahko imenovan za tožilca v mladoletniških kazenskih zadevah. V njem je na primer določeno, da sodniki v preizkusni dobi in javni uslužbenci v preizkusni dobi v prvem letu po imenovanju ne smejo biti imenovani za državne tožilce za mladoletnike. Zakon določa tudi, da se lahko spisi v mladoletniških kazenskih zadevah dodelijo samo državnim tožilcem na lokalnih sodiščih (*Amtsanwälte*). Izvajanje nalog državnih tožilcev za mladoletnike se lahko v posameznih primerih dodeli pravnim pripravnikom, ki delujejo pod nadzorom državnega tožilca za mladoletnike. Pravni pripravniki lahko zastopajo na obravnavah v postopkih pred sodišči za mladoletnike samo pod nadzorom in v prisotnosti državnega tožilca za mladoletnike. Zakon nadalje določa, da morajo imeti sodniki sodišč za mladoletnike in državni tožilci za mladoletnike, ki obravnavajo zadeve v zvezi z mladoletniki, ustrezno izobrazbo in usposabljanje ter izkušnje na področju izobraževanja in vzgoje mladoletnikov. Imeti morajo znanje s področja kriminologije, vzgoje in socialnega izobraževanja ter psihologije mladih.⁵⁸

Okvir z dodatnimi informacijami št. 7: Pregled strokovnih podpornih služb na sodiščih in tožilstvih v Makedoniji

Institucija strokovnih podpornih služb je bila uvedena z zakonom o obravnavi mladoletnikov v kazenskem postopku (Uradni list Črne gore, št. 1/18 2018). Strokovne podporne službe zagotavljajo multidisciplinarni sistem zagotavljanja podpore pravosodnim organom v kazenskih postopkih proti mladoletnikom. Strokovne podporne službe sestavljajo strokovnjaki: socialni delavci, psihologi in pedagogi. Službe so organizacijsko razdeljene in povezane z državnim tožilstvom za mladoletnike ali sodišči za mladoletnike, zato so njihove pristojnosti različne in se pojavljajo v različnih fazah kazenskega postopka.

Odgovornosti in naloge strokovne podporne službe v zvezi z mladoletniki in otroki, ki so udeleženi v kazenskih sodnih postopkih, so naslednje:

- naloge, opravljene med pripravljalnim postopkom;
- naloge, povezane z izvajanjem kazenskih sankcij, in
- naloge v zvezi s pravnim varstvom otrok/mladoletnikov.

Specializacija odvetnikov

V Nemčiji so odvetniki, ki lahko zastopajo otroke v kazenskem postopku, specializirani za mladoletniško pravo, vendar po zakonu nimajo posebnega statusa. Zato so le delno uradno priznani.⁵⁹ Nemčija sicer nima uradnega registra odvetnikov, specializiranih za zastopanje otrok v kazenskih postopkih, vendar lokalna odvetniška zbornica priznava njihov status.⁶⁰ Vendar se tem odvetnikom na nacionalnem uradnem

⁵⁷ Člena 36 in 37 zakona o sodiščih za mladoletnike.

⁵⁸ Člena 36 in 37 zakona o sodiščih za mladoletnike.

⁵⁹ LA CHILD, PRAVNA POMOČ OTROKOM, KI SO PRIŠLI V NAVZKRIŽJE Z ZAKONOM, Nacionalno poročilo o Nemčiji maj–julij 2020.

⁶⁰ Lokalna odvetniška zbornica Frankfurt, spletna stran na <http://www.rechtsanwaltskammer-ffm.de/index.php?id=128>.

seznamu odvetnikov ne priznava specializacija⁶¹. Otrok lahko sam izbere odvetnika.⁶² Ta odvetnik se lahko navede v zahtevi za dodelitev (člen 141(1) StPO, glej tudi točko 3.1.) in se dodeli v sistemu obvezne obrambe.⁶³

Specializacija služb za probacijo in oskrbo po odpustu

Nemške službe za probacijo sestavljajo socialni delavci/socialni pedagogi, ki delajo v kazenskih zavodih. Probacijski uslužbenci lahko obravnavajo odrasle in mlade storilce kaznivih dejanj (stare od 14 do vključno 20 let).⁶⁴ Obstajajo tudi posebni centri za čas po zaključku obravnave (*Nachsorgezentren*), ki v prvih mesecih po izpustitvi mladim storilcem kaznivih dejanj zagotavljajo intenzivno socialno svetovanje v njihovi lokalni skupnosti, da se zmanjša tveganje povratništva.⁶⁵

1.5. Opis specializacije mladoletniškega kazenskopravnega sistema na Švedskem

1.5.1. Pravni okvir ter opredelitve ključnih pojmov in konceptov

Na Švedskem sodni postopek v mladoletniških kazenskih zadevah ureja zakonik o sodnem postopku.⁶⁶ V zvezi z mladimi osebami so pravila vsebovana tudi v zakonu o mladih storilcih kaznivih dejanj (posebne določbe).⁶⁷ V skladu z zakonom o mladih storilcih kaznivih dejanj (posebne določbe) je treba, če je oseba, mlajša od 18 let, utemeljeno osumljena kaznivega dejanja, takoj obvestiti njenega zakonitega skrbnika, razen če obstajajo posebni razlogi za nasprotno. V skladu z istim zakonom je treba osebi, mlajši od 18 let, v primeru obstoja možnosti, da ji bo izrečena sankcija, ki ni globa, imenovati javnega zagovornika.

Otroci, mlajši od 15 let, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, ne morejo biti obsojeni v skladu s kazenskim zakonikom. Kadar so otroci, mlajši od 15 let, obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, se o tem obvesti občinski odbor za socialno varstvo. V skladu s švedskim kazenskim pravom se otroci, ki prvič storijo kaznivo dejanje, obravnavajo v okviru socialnih služb. Zaporna kazen za kaznivo dejanje, storjeno pred 18. letom starosti, je mogoča le v posebnih primerih, kot sta zagrešena prejšnja kazniva dejanja ali narava kaznivega dejanja.⁶⁸ Če je otrok mlajši od 18 let in živi v razmerah, ki pomenijo

⁶¹ Zvezno odvetniško združenje, uradni nacionalni imenik odvetnikov, spletna stran, website at <http://www.rechtsanwaltsregister.org/>.

⁶² Nacionalno poročilo Moj odvetnik, moje pravice 2017, str. 32, 36.

⁶³ MüKo/Thomas/Kämpfer, pripomba v zvezi z zakonom o kazenskem postopku (StPO), člen 137, uvodna izjava 39.

⁶⁴ Kazensko pravosodje v Nemčiji, dejstva in številke, avtor Jörg-Martin Jehle, izdalo zvezno ministrstvo za pravosodje, četrta izdaja, 2005.

⁶⁵ Primeri vse večje profesionalizacije probacijskih in zaporniških storitev v Nemčiji, Alexandra Wälzholz-Junius Bewährungshelferin im Landgerichtsbezirk Saarbrücken.

⁶⁶ Švedski zakonik o sodnem postopku (1942:740). Objavljen 15. junija 2015. SFS 1942:740.

⁶⁷ Zakon o posebnih določbah za mlade prestopnike (Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (SFS 1964:167)). 2. januarja 2022 so v švedskem kazenskem zakoniku (Brottsbalken [BrB] (SFS 1962:700)) začela veljati nova pravila o kaznovanju, ki odpravljajo nekatere izjeme za storilce kaznivih dejanj, stare od 18 do 20 let.

⁶⁸ Švedski kazenski zakonik, 30. poglavje, Brottsbalk (1962:700).

neposredno in resno nevarnost za njegovo zdravje ali razvoj, ga lahko prevzame policist, da se ga nemudoma vrne staršem/zakonitemu skrbniku ali občinskemu odboru za socialno varstvo. V skladu z zakonom o socialnih službah, zakonom o obveznem varstvu mladih oseb (posebni ukrepi) ali zakonom o obvezni psihiatrični oskrbi najnižja starost ni določena.⁶⁹

V švedskem modelu že dolgo velja načelo, po katerem se od sodišč na splošno pričakuje, da storilce kaznivih dejanj, stare od 15 do 17 let, napotijo v sistem socialnih služb. To je eden od temeljnih stebrov švedskega modela mladoletniškega kazenskega prava, ki je kljub nedavnim zakonodajnim reformam ostal nedotaknjen.⁷⁰ Cilj zakona o socialnih službah iz leta 1998⁷¹ in zakona o obveznem varstvu mladih iz leta 2003⁷² je zagotoviti zaščito, pomoč in podporo zlorabljenim ali zanemarjenim otrokom ter otrokom s kaznivim ravnanjem in drugimi socialnimi težavami.⁷³

Mladi, ki kršijo kazensko pravo, se lahko obravnavajo tudi v skladu s kazenskim zakonikom (KZ), ki vključuje strožje prisilne ukrepe za kazniva dejanja mladoletnikov, kot je zapor, uvedene leta 1989. Vendar imajo v primerih mladih, ki so kršili zakon, lokalni odbori za socialno varstvo še vedno največjo odgovornost.⁷⁴

1.5.2. Specializacija ustanov

Specializacija socialnih služb

Zakonodaja, ki ureja delovanje socialnih služb, občinskim odborem za socialno varstvo nalaga posebno odgovornost za otroke in mladostnike, obstajajo pa tudi posebna pravila za zaščito mladoletnikov. Socialne službe so specializirane za delo na področju mladoletniškega kazenskega prava.⁷⁵ Otroci, ki so kršili kazensko pravo, se lahko napotijo v te službe, da se izrečejo ukrepi obravnave. Vsaka občina na Švedskem (skupaj jih je 290) ima lokalne socialne službe, ki so odgovorne za to, da vsakdo dobi podporo in zaščito, ki jo potrebuje, vključno z otroki, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava.⁷⁶ Naloga občinskih socialnih služb je zagotavljanje različnih vrst pomoči in podpore vsem prebivalcem Švedske, na primer otrokom in družinam .

⁶⁹ To prakso je treba obravnavati previdno, saj taka široka opredelitev zakonodaje ustvarja možnost njene zlorabe v škodo otrok.

⁷⁰ Predlog 1962:10; Predlog 1979/80:1; Predlog 1997/98:96.

⁷¹ Socialtjänstlag (2001:453).

⁷² Mladoletniški kriminal in pravosodni sistem na Švedskem, 26. feb. 2017 SPLOŠNI ZAKON 04, Anna Hollander in Michael Tärnfalk.

⁷³ Predlog 2000/01:80; Predlog 2002/03:53.

⁷⁴ Mladoletniški kriminal in pravosodni sistem na Švedskem, 26. feb. 2017 SPLOŠNI ZAKON 04, Anna Hollander in Michael Tärnfalk.

⁷⁵ 5. poglavje, 1. razdelek zakona o socialnih službah (2001:453).

⁷⁶ <https://www.informationsverige.se/en/om-sverige/att-forsorja-sig-och-utvecklas-i-sverige/social-service-i-din-vardag.html>.

Občinski odbor za socialno varstvo je pristojni organ na lokalni ravni, ki ga sestavljajo socialni delavci in lokalni predstavniki političnih strank. Ti se na podlagi napotitve socialne službe odločijo, ali se morajo vključiti in katere zaščitne dejavnosti so potrebne za obravnavanje otrokove kriminalitete in okoliščin.⁷⁷

Pred reformama, izvedenima leta 1999 in leta 2007, sodišča na splošno niso imela nadzora nad tem, kaj so socialne službe naredile po napotitvi mlade osebe k njim. Danes pa morajo socialne službe sodišču predložiti konkreten načrt obravnave, če želijo uporabiti obvezne ukrepe.⁷⁸ Socialne službe se prav tako udeležijo razgovorov in pred odločitvijo o kazenskem pregonu tožilcu predložijo poročilo s svojim mnenjem. Če je otrok mlajši od 15 let, socialne službe odločajo o tem, ali je treba opraviti tako preiskavo, na podlagi katere se poda mnenje.⁷⁹

Specializacija ustanov, ki ponujajo ukrepe preusmerjanja in restorativne pravičnosti

Socialne službe imajo pomembno vlogo pri ukrepih preusmerjanja.⁸⁰ Če je kaznivo dejanje storila oseba, mlajša od 21 let, lahko mediacijo nudijo vse lokalne socialne službe.⁸¹ Vendar se od mediatorjev ne zahteva posebno znanje ali usposabljanje za delo z mladoletniki.⁸²

Specializacija pravosodnih akterjev

Na Švedskem ni niti specializiranih sodišč za mladoletnike niti sodnikov, ki bi obravnavali mladoletniške kazenske zadeve. Vendar so na državnem tožilstvu specializirani tožilci.⁸³ Tožilci nimajo posebne izobrazbe na področju mladoletniškega prava, vendar se morajo redno udeleževati usposabljanj na tem področju ter jih mora ta naloga zanimati in morajo biti zanjo primerni.⁸⁴

⁷⁷ Informacije, najdene na: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/ovrigt/information-compulsory-care-of-children-in-accordance-with-swedish-act-lvu-for-guardians.pdf>

⁷⁸ (Predlog 1997/98:96; SOU 2004:122) Frieder Dünkel, Joanna Grzywa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (Eds.) v sodelovanju z Andreo Gensing, Michele Burman in Davidom O'Mahonyjem, Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi, Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi, Trenutno stanje in razvoj reform, zv. 4, 2. popravljena izdaja 2011.

⁷⁹ (poglavje 14 razdelek 1 zakona o socialnih službah)

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Mediacija med žrtvijo in storilcem na Švedskem: Dejavnost, ki razpada?, Maritha Jacobsson, Lottie Wahlin in Eva Fromholz Poglavlje Open Access First Online: 4. april 2018.

⁸³ Zakon s posebnimi pravili za mladoletnike (1964:167).

⁸⁴ <https://rm.coe.int/answers-to-the-questionnaire-on-principles-of-public-prosecution-as-re/168071cb39>

V skladu s členom 26 zakona o pravni pomoči⁸⁵ se odvetnikom, ki želijo zastopati otroke v kazenskih postopkih, ni treba registrirati ali udeležiti posebnega usposabljanja. Otrok, ki je upravičen do pravne pomoči, si lahko sam izbere odvetnika.⁸⁶

1.6. Analiza in uporabnost obetavnih praks v slovenskem kontekstu

„Pravni sistem za mladoletnike je lahko zelo zapleten, zato si mladi zaslužijo specializirane strokovnjake, ki se zavedajo njihovega potenciala za rast in spremembe.“⁸⁷

Zelo praktično vprašanje, s katerim se ukvarja večina držav, je, kako obvladovati kriminaliteto otrok s pripravo, revizijo ali ponovnim razmislekom o mladoletniškem kazenskoprnem sistemu, vključno s sistemom sodišč in zakonodajo. Zato proučevanje izkušenj različnih jurisdikcij omogoča opredelitev skupnih težav in tematik ter prispeva k opredelitvi dobrih praks. Vendar je jasno, da ni pravila in da vseh dobrih praks ni mogoče izvajati v vseh državah, ne glede na to, kako podobni so si njihovi mladoletniški kazenskoprn sistemi. Izkušnje kažejo, da se koncepti ne prenašajo vedno dobro prek državnih meja, vendar pa zagotavljajo zamisli in ponujajo konkretne navdihujoče primere, ki jih je mogoče prilagoditi obstoječim nacionalnim pravnim okvirom.

V Sloveniji trenutno poteka reforma mladoletniškega kazenskoprnega sistema, ena od ugotovljenih težav pa je pomanjkanje specializacije v obliki obveznih usposabljanj v mladoletniškem kazenskoprnem sistemu, na ravni ustanov in na ravni posameznih strokovnjakov.

1.6.a Pravni akti, ki urejajo področje mladoletniškega kazenskega prava

Slovenija trenutno pregleduje predlog ločenega mladoletniškega kazenskega zakona, ki bo poenotil in uskladil določbe za mladoletnike, ki so zdaj razpršene po različnih pravnih besedilih, vključno s kazenskim zakonikom. Ta zakon naj bi bil dovolj širok, da bi zajemal tako vsebinska kot postopkovna vprašanja v zvezi s kazenskoprnno obravnavo mladoletnih oseb. Podoben pristop je uporabila Nemčija, kjer se kazensko pravo nikakor ne sme uporabljati za otroke, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, mladoletniki pa v nobenem primeru ne morejo nastopiti pred sodiščem za odrasle. Ti otroci se vedno obravnavajo v okviru mladoletniškega kazenskoprnega sistema in v skladu z določbami o mladoletniškem kazenskem pravosodju. Zakon podrobno predpisuje ukrepe in sankcije, ki jih je treba uporabiti za te otroke, predpisuje specializirane zavode, ki bodo izvajali mladoletniško pravo, in obravnava specializacijo strokovnjakov, ki bodo delali z otroki, osumljenimi, obtoženimi ali spoznanimi za kršitelje

⁸⁵ Zakon o pravni pomoči (1996:1619).

⁸⁶ PRAVNA POMOČ OTROKOM, KI SO PRIŠLI V NAVZKRIŽJE Z ZAKONOM Nacionalno poročilo o Švedski, maj–julij 2020.

⁸⁷ Pošten in pravičen pregon, Pomembnost specializacije na sodišču za mladoletnike, 2021, na voljo na: <https://medium.com/fair-and-just-prosecution/the-importance-of-specialization-in-juvenile-court-5645edcad4ce>.

kazenskega prava. Nizozemski mladoletniški kazenskopравни sistem je vključen v zakone o otrocih (določbe, ki so namenjene otrokom, osumljenim, obtoženim ali spoznanim za kršitelje kazenskega prava, in so vključene v kazensko zakonodajo). Te določbe delno nadomeščajo predpise za odrasle v kazensko procesni zakonodaji. Nasprotno pa Švedska nima ločene zakonodaje ali mladoletniškega kazenskopravnega sistema, ki bi se nanašala na otroke, osumljene, obtožene ali spoznane za kršitelje kazenskega prava, temveč ima zelo drugačen pristop k obravnavi takih otrok, predvsem prek sistema socialnih služb.

Glede na pravno tradicijo Slovenije in že obstoječe delovanje sistema se zdi nemški primer še zlasti relevanten. Glede na to, kar je bilo predstavljeno v prejšnjih poglavjih, bi lahko (del) nemškega modela mladoletniškega prava prilagodili slovenskim razmeram s preprosto reformo zakona, ne da bi bilo treba porušiti celoten sedanjí sistem. Osnovni pogoji za model, podoben nemškemu, so delno že zagotovljeni, model pa se prav tako lepo ujema s stališči stroke v Sloveniji (strokovnjaki, ki se želijo specializirati na področju mladoletniškega prava, centri za socialno delo, ki bi lahko prevzeli vlogo podpore ukrepom preusmerjanja in izvajanju sankcij itd.).

Priprava modela, podobnega švedskemu, v slovenskih razmerah se zdi manj verjetna z vidika naložb in časa, potrebnega za reorganizacijo celotnega sistema, in zato manj realna. Glede na nedavni razvoj dogodkov v Sloveniji (tj. zakon Barnahus in predlog ZOMSKD) v povezavi s pravno tradicijo in stališči stroke v državi se zdi reforma, ki se osredotoča na razvoj jasnejše vloge in specializacije določenih poklicnih skupin, in sicer sodnikov, tožilcev in (posebne veje) socialnih služb, ter opredeljuje jasne pravne določbe o tem, kako naj ti strokovnjaki delujejo, komunicirajo in sodelujejo multidisciplinarno in medagencijsko, najboljša rešitev za prihodnost.

Pri pripravi nove različice mladoletniškega kazenskega zakona (ZOMSKD) se priporoča, da se podrobneje pregleda obetavna praksa nemškega zakona o sodiščih za mladoletnike in razmisli o:

- zagotavljanju podrobnosti z vidika materialnega in procesnega prava;
- opredelitvi specializiranih ustanov in
- določitvi vlog in odgovornosti teh ustanov/strokovnjakov, vključno s sodelovanjem med njimi, kot osnovnega pogoja za učinkovito in uspešno otrokom prijazno pravosodje.

1.6.b Specializacija sodstva

Slovenski sodniki so zaradi odsotnosti specializiranih oddelkov za mladoletnike na obstoječih sodiščih preobremenjeni z vsemi vrstami kazenskih zadev poleg zadev mladoletnikov (čeprav na nekaterih sodiščih nekateri sodniki obravnavajo zadeve mladoletnikov in le določene vrste zadev polnoletnih storilcev kaznivih dejanj, to ni razširjena praksa), zaradi česar tem zadevam ne morejo posvetiti potrebnega časa in energije, zlasti kar zadeva redno in vsebinsko spremljanje poteka izvrševanja kazni. Tudi tožilci menijo, da je specializacija v obliki oddelkov, obvezno usposobljenih ali usmerjenih tožilcev za mladoletnike pomembna za izboljšanje zaščite otrok, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, ob vstopu v sistem. Sodniki in tožilci menijo, da bi taka specializacija odpravila pomisleke glede

pravosodnih delavcev, ki niso dovolj senzibilizirani za delo z otroki: glede na raziskavo v okviru projekta in analizo vrzeli so slovenski sodniki menili, da zaradi pomanjkljivega znanja o otrokovih pravicah in otrokovi psihologiji/razvoju ne morejo uravnotežiti različnih elementov (tudi tistih, ki jih zagotovijo socialni delavci) ter pripraviti splošne ocene v skladu z otrokovo koristjo. Zato so prepričani, da je specializacija sodnikov na področju mladoletniškega prava nujna.

Na splošno je jasno, da se sistem, ki je namenjen predvsem odraslim, ne more uspešno prilagoditi otrokom in zagotoviti otrokom prijaznih sodnih postopkov. Kot je prikazano v prejšnjem poglavju, so v državah v Evropi in širše številne obetavne prakse, v zvezi s katerimi je bila sprejeta odločitev za specializacijo pravosodnega sistema za mladoletnike kot celote, da bi dosegle boljše rezultate pri zaščiti otrok in zmanjšanju povratništva (stopnja povratništva mladoletnikov v Nemčiji je približno 30 %, medtem ko na primer v ZDA, kjer specializirani sistemi za mladoletnike niso splošno razširjeni, stopnja povratništva dosega približno 75 %).⁸⁸ Nemčija in Nizozemska ponujata pogled na visoko specializiran sistem mladoletniškega pravosodja z dolgo tradicijo, ki sega od specializiranih „otroških zakonov“ do specializiranih zavodov za mladoletnike in usposobljenih (specializiranih) strokovnjakov. Ta pristop zahteva dobro opredeljene zavode z jasno določenimi pooblastili in odgovornostmi v zakonodaji ter ureditev specializacije njihovih strokovnjakov. To je pristop, katerega cilj je odlično in urejeno večsektorsko usklajevanje in sodelovanje.

Nemški zakon o sodiščih za mladoletnike določa posebne oddelke za mladoletnike pri okrajnih in okrožnih sodiščih ter tožilce za mladoletnike, ki so usposobljeni tudi za delo z otroki. Nizozemska ima na sodiščih posebne oddelke, ki obravnavajo samo družinske in mladoletniške zadeve, na tožilstvih pa prav tako posebne oddelke za obravnavo mladoletniških kazenskih zadev. Obe državi sta poskrbeli tudi za specializirane podporne službe, v Nemčiji na sodiščih in na Nizozemskem na tožilstvih, katerih naloga je pomagati pravnemu strokovnjaku biti vez med otrokom, njegovo družino in pravnimi institucijami, sodelovati s socialnimi službami in drugimi specializiranimi službami, kot so na primer uradi „Halt Bureaus“ itd.

Skratka, brez specializiranih ustanov za mladoletniško kazensko pravo in strokovnjakov za mladoletniško kazensko pravo v teh ustanovah bo Slovenija težko dosegla otrokom prijazne pravosodne procese.

Priporoča se:

- Ustanovitev oddelkov za mladoletnike pri okrožnih sodiščih – ti oddelki bodo obravnavali zadeve mladoletnikov, ki so storili kazniva dejanja (vsa kazniva dejanja, ki jih predpisuje zakonodaja), in bodo pristojni za obravnavo zadev, v katerih so otroci žrtve kaznivih dejanj (to lahko velja za nekatera poglavja kazenskega zakonika, na primer IXX., XXI., XXXV. poglavje itd., lahko pa se organizira po nekaterih členih nekaterih poglavij);
- Druga možnost je, da bi lahko sodniki, ki bi imeli v vsakem okrožju en redni sodni dan, zagotavljali bolj redne stike z otroki in boljše spremljanje izvajanja ukrepov, kot je to mogoče zdaj.

⁸⁸ Otroci v zaporu: Rasne razlike, daljše kazni in boljši način. <https://www.wnyc.org/story/being-kid-adult-prison-here-vs-other-countries/>

Okvir z dodatnimi informacijami št. 7: Pozitivni rezultati po specializaciji sodstva v Kazahstanu⁸⁹

Po uvedbi 19 specializiranih okrožnih sodišč za otroke leta 2009 in imenovanju sodnikov za mladoletnike se je število izrečenih kazni za otroke v Kazahstanu zmanjšalo.⁹⁰ Ta sodišča in vzpostavitev specializirane probacije za mladoletne storilce kaznivih dejanj so prispevala, da se je med letoma 2009 in 2018 število otrok, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, zmanjšalo za 53 odstotkov (s 6.651 na 3.145 otrok), zmanjšalo pa se je tudi število otrok v priporu, in sicer s 475 leta 2009 na 166 leta 2017. Poleg tega se je zmanjšalo tudi število otrok v priporu, in sicer s 427 konec leta 2009 na 49 leta 2017.

Okvir z dodatnimi informacijami št. 8: Pozitivni rezultati, doseženi v državah, ki so izvedle reformo pravosodnih sistemov in vključile specializacijo pravosodnih ustanov⁹¹

Leta 2012 sta UNICEF in EU naročila neodvisno ocenjevanje več držav, da bi ugotovila, v kolikšni meri so reforme mladoletniškega kazenskopravnega sistema v 11 državah in na ozemljih v Evropi in Srednji Aziji v obdobju 2006–2012 bolje zaščitile pravice otrok. Reforme so vključevale specializacijo pravosodnega sistema, zlasti sodišč in tožilstev. Ocenjevanje je skupaj z drugimi neodvisnimi vrednotenji pokazalo dosežke, izzive in pridobljene izkušnje reform. Glavne ugotovitve teh ocenjevanj so:

- Število otrok v priporu (pred sojenjem in po njem) se je od leta 2006 – ko se je v regiji začela večina reform mladoletniškega pravosodja – do leta 2012 zmanjšalo za skoraj 60 odstotkov.
- Število otrok, ki so bili preusmerjeni iz sodnih postopkov, se je v istem obdobju skoraj podvojilo, kar pomeni, da so bili ti otroci deležni podpore zunaj pravosodnega sistema.
- Zmanjšalo se je povprečno trajanje pripora pred izrekom kazni. V štirih državah, za katere so na voljo podatki, se je dolžina pripora otrok pred izrekom kazni med letoma 2006 in 2012 zmanjšala (Moldavija, Armenija, Kirgizija in Črna gora).

Kot je razvidno iz nemških, hrvaških in črnogorskih izkušenj, je koristno razmisliti o ustanovitvi strokovnih podpornih služb v okviru tožilskega sistema/sistema sodišč, sestavljenih iz socialnih delavcev in/ali psihologov/socialnih pedagogov, ki bodo tožilcem/sodnikom za mladoletnike pomagali pri njihovem delu, skrbeli za povezavo s socialnimi službami za otroke, mediacijskimi službami in bodo odgovorni za izvajanje ukrepov preusmerjanja. Poleg tega je mogoče razmisliti tudi o tem, da bi take službe dejansko lahko prevzele nekaj nalog že tako preobremenjenih socialnih služb v Sloveniji, in sicer s pripravo socialnega poročila (v dogovoru s socialnimi službami), izvajanjem in spremljanjem ukrepov preusmerjanja,

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Predstavniki organizacije UNICEF v Kazahstanu Yuri Oksamitniy, glej tudi uradno spletno stran UNICEF-a: <https://www.unicef.org/kazakhstan/en/juvenile-justice>, glej tudi UNICEF, RAZVOJ SPECIALIZIRANIH MEDOKROŽNIH SODIŠČ ZA VPRAŠANJA MLADOLETNIKOV V KAZAHSTANU, 2015.

⁹¹ Neodvisne ocene več držav, vpliv reforme pravosodja za mladoletnike na otroke, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, www.unicef.org/evaldatabase/index_90389html, 2015.

spremljanjem izvajanja sankcij, zagotavljanjem otrokom prijaznih informacij mladoletnikom, izvajanjem mediacije (kot posebne službe na sodiščih v Nemčiji) itd.

Okvir z dodatnimi informacijami št. 9: Pozitivni rezultati, doseženi v Črni gori, od vzpostavitve strokovne podporne službe na tožilstvu⁹²

Strokovna podporna služba na tožilstvih je bila vzpostavljena leta 2012. Služba je med drugim odgovorna za pripravo socialnega poročila v sodelovanju s socialnimi službami in za izvajanje ukrepov preusmerjanja. Od ustanovitve službe se število ukrepov preusmerjanja, ki jih tožilci izrekajo mladoletnim osebam, nenehno povečuje (24 leta 2012 in 141 leta 2020, kar pomeni 170-odstotno povečanje).

1.6.c. Specializacija socialnih služb

Socialne službe v Sloveniji trenutno na splošno nimajo dovolj sredstev, ukvarjajo se z vsemi vrstami socialnih primerov, nimajo pa posebnega oddelka/posebnih specializiranih socialnih delavcev za delo z ogroženimi otroki in otroki, ki so kršili zakon, niti nimajo obveznega usposabljanja, zaradi česar nimajo dovolj sredstev in časa, da bi se posvetili pripravi poročil o položaju otrok (po mnenju sodnikov se socialna poročila centrov za socialno delo po kakovosti zelo razlikujejo), vključno s spremljanjem izvajanja sankcij itd. Čeprav Švedska nima specializiranega mladoletniškega kazenskopravnega sistema, je prav tako sprejela otrokom prijazen pristop, kar pomeni, da so za obravnavo otrok, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, večinoma odgovorne socialne službe, sodišče pa o kazni odloči le v zvezi z zelo majhnim številom otrok. Ta pristop zahteva zelo močan in dobro razvit sistem socialnih služb, ki je visoko specializiran, kar pa bi v slovenskih razmerah zahtevalo velike naložbe in spremembo sedanjega sistema socialnega varstva in morda tudi samega mladoletniškega kazenskopravnega sistema. Vendar bi bilo smiselno podrobneje proučiti socialne službe za otroke v Nemčiji, na Nizozemskem in v Italiji, ki imajo določeno stopnjo specializacije, niso pa ključni nosilec mladoletniškega kazenskopravnega sistema.

Glede na to se priporoča, da:

- se uvedejo specializirani oddelki za mladoletnike v okviru centrov za socialno delo ali
- se v vsak center za socialno delo dodelijo usposobljeni strokovnjaki za delo z družinami in ogroženimi otroki (cilj bi bil delo z otroki, mladostniki in starši ter obravnava temeljnih vzrokov kaznivih ravnanj mladoletnikov poleg dela, ki se izvaja, ko je otrok že storil kaznivo dejanje).

S specializiranimi oddelki ali celo samo specializiranimi strokovnjaki na centrih za socialno delo se lahko učinkovito reši problem mediacije (kot je opisano v spodnjem razdelku), prav tako se lahko zagotovi učinkovit nadaljnji razvoj oskrbe po končani obravnavi za otroke, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava – prek programov, ki jih sprožijo ti specializirani oddelki.

⁹² Informacije, prejete od strokovne podporne službe v Črni gori.

Če je vzpostavitev močnejših in bolj specializiranih socialnih služb v Sloveniji problematična zaradi pomanjkanja razpoložljivih strokovnjakov za socialno delo, na kar so med posvetovanji⁹³ opozorili slovenski deležniki, se priporoča:

- razmislek o vzpostavitvi strokovnih podpornih služb na tožilstvih/sodiščih, kot je opisano zgoraj.

1.6.d. Specializacija ponudnikov storitev restorativne pravičnosti

V zvezi s poravnavanjem so slovenski tožilci, s katerimi smo se posvetovali⁹⁴, pojasnili, da močno primanjkuje poravnalcev, specializiranih za obravnavo kaznivih dejanj, ki jih storijo mladoletniki. Razlogi za to so v (pomankljivi) motivaciji poravnalcev, da bi se specializirali za primere mladoletniškega prava, ki jih je premalo, da bi bili finančno upravičeni. Večina držav se je srečala z enako težavo. V Severni Makedoniji se na primer socialni delavci po zakonu dodatno specializirajo za izvajanje mediacije v primerih otrok, osumljenih, obtoženih ali spoznanih za kršitelje kazenskega prava. Nizozemske izkušnje s specializiranimi „Halt Bureaus“, ki so pristojni za vse ukrepe preusmerjanja in restorativno pravičnost (vključno z mediacijo), ter strokovne podporne službe na sodiščih v Nemčiji, ki mladoletnikom med drugim ponujajo storitve mediacije, so še posebej pomembne za podrobnejšo obravnavo, saj bi podoben koncept lahko razvili tudi v Sloveniji.

Priporoča se, da:

- poravnavanje v mladoletniških kazenskih zadevah organizirajo centri za socialno delo (specializirani oddelki za delo z otroki, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, ki smo jih predlagali v zgornjem razdelku) in
- da se specializirani socialni delavci na področju mladoletniškega kazenskega prava usposobijo (certificirajo) za poravnalce.

1.6.e. Specializacija odvetnikov

Slovenska odvetniška zbornica vodi uradni seznam odvetnikov, ki so strokovno usposobljeni za zastopanje mladoletnikov, na katerega so uvrščeni odvetniki, ki so opravili osnovno usposabljanje o otrokovih pravicah.⁹⁵ V skladu z Zakonom o kazenskem postopku pa lahko oseba svobodno izbere svojega odvetnika⁹⁶, zato trenutno ni mogoče predpisati obvezne specializacije odvetnikov. Mladoletnik ali njegovi starši, skrbnik ali sorodniki lahko izberejo odvetnika, ki je specializiran ali nespécializiran, kadar pa

⁹³ Okrogla miza 9. decembra 2022.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Člen 452.b/III ZKP.

⁹⁶ Glej na primer člen 4/I in člen 148/IV ZKP.

odvetnika mladoletniku izbere sodišče, se izbere odvetnik s seznama specializiranih odvetnikov.⁹⁷ Primer Italije ter drugi primeri v regiji in širše sledijo tej utemeljitvi. Za odvetnike, ki so imenovani prek nacionalnega sistema brezplačne pravne pomoči, namreč veljajo zahteve glede specializacije v smislu usposabljanja; če pa želi starš/skrbnik ali otrok sam imenovati odvetnika, mu ni treba izbrati s seznama usposobljenih odvetnikov. O tem se je v drugih državah, kot sta Črna gora in Severna Makedonija, veliko razpravljalo med reformami zakonodaje, vendar so bile odvetniške zbornice največje nasprotnice takšnega napredka pri zaščiti otrok, ki so udeleženi v kazenskih postopkih. Ena od možnosti za rešitev te težave bi bila vključitev usposabljanja o otrokovih pravicah v obvezne učne načrte za odvetnike, s čimer bi zagotovili, da imajo vsi odvetniki vsaj minimalno raven razumevanja ključnih načel, in/ali poskus rešitve te težave z vključitvijo teme v pravosodni izpit.

Priporoča se:

- razmislek, da se v zakonodajo vključi obvezno usposabljanje o otrokovih pravicah za vse odvetnike (zakon, ki ureja poklic odvetnika);
- eden od predmetov na pravosodnem izpitu mora biti povezan z otrokovimi pravicami.

⁹⁷ Člen 454/V ZKP.

2. poglavje: Ukrepi in sankcije za mladoletnike

V tem drugem razdelku so predstavljeni različni ukrepi in sankcije za mladoletnike. Primeri izhajajo iz izkušenj treh držav, ki so bile izbrane za poglobljeno analizo, in izbora drugih praks iz vse Evrope. Predstavljene prakse vključujejo:

- individualne ocene, ukrepi in sankcije za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami
- prakse preusmerjanja
- prakse restorativne pravičnosti

Glede na raznolikost analiziranih praks bo vsaka kategorija predstavljena z nekaterimi ključnimi pojmi in opredelitvami ter s posebnim pravnim okvirom na evropski in mednarodni ravni.

Na splošni ravni je pri sklicevanju na sankcije in ukrepe za otroke, obdolžene, obtožene ali spoznane za kršitelje kazenskega prava, treba upoštevati glavne evropske pravne standarde na tem področju, zlasti **evropska pravila za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi**⁹⁸:

5. pravilo – Izrekanje in izvajanje sankcij ali ukrepov morata temeljiti na koristih mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, ki jih omejuje teža storjenih kaznivih dejanj (načelo sorazmernosti), upoštevajo pa se njihova starost, dobro telesno in duševno počutje, razvitost, sposobnosti in osebne okoliščine (načelo individualizacije), kar se po potrebi ugotovi s psihološkimi, psihiatričnimi ali socialnimi poizvedbami.

10. pravilo – Odvzem prostosti mladoletniku mora biti skrajni ukrep in se uporabljati najkrajši možen čas. Posebej si je treba prizadevati, da se izogne priporu.

12. pravilo: V vseh fazah obravnave mladoletnikov se spodbuja mediacija ali drugi restorativni ukrepi.

15. pravilo: Vsak pravosodni sistem, ki obravnava mladoletnike, mora upoštevati multidisciplinarni in večagencijski pristop ter mora biti povezan s širšimi socialnimi pobudami za mladoletnike, da se zagotovita celovit pristop in kontinuiteta oskrbe teh mladoletnikov (načeli vključenosti skupnosti in stalne oskrbe).

40. pravilo: V okviru določene sankcije ali ukrepa v skupnosti se sprejmejo različni pristopi, kot so spoznavanje storilca z lastnim primerom, skupinska terapija, mentorstvo in dnevna prisotnost, ter specializirana obravnava različnih kategorij storilcev kaznivih dejanj, da se izpolnijo potrebe mladoletnikov.

73. pravilo: Posebna pozornost se nameni potrebam (*med drugim*):

odvisnikov od drog in alkoholikov;

mladoletnikov s telesnimi in duševnimi zdravstvenimi težavami;

drugih posebej ranljivih skupin storilcev kaznivih dejanj.

117. pravilo (posebni del F.3 o zavodih za duševno zdravje). Mladoletni storilci kaznivih dejanj v zavodih za duševno zdravje so deležni enake splošne obravnave kot drugi mladoletniki v takih zavodih in enakih dejavnosti kot drugi mladoletniki, ki jim je odvzeta prostost.

⁹⁸Priporočilo CM/Rec(2008)11 Odbora ministrov državam članicam o evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi, na voljo na <https://www.refworld.org/pdfid/4a7058c02.pdf>.

118. pravilo: Zdravljenje težav z duševnim zdravjem se v takih zavodih določi izključno na podlagi zdravstvenih razlogov, ob upoštevanju priznanih in akreditiranih nacionalnih standardov, predpisanih za zavode za duševno zdravje, in spoštovanju načel iz ustreznih mednarodnih instrumentov.

119. pravilo: V zavodih za duševno zdravje se standardi varnosti in zaščite za mladoletne storilce kaznivih dejanj določijo predvsem na podlagi zdravstvenih razlogov.

2.1 Sinteza vrzeli v slovenskem sistemu

Slovenska zakonodaja predvideva širok nabor sankcij in ukrepov, ki se lahko uporabijo za otroke, obdolžene, obtožene ali spoznane za kršitelje kazenskega prava – večinoma v obliki vzgojnih ukrepov – in je na splošno ustrezna, saj odraža načelo individualizacije kazni in njene prevzgojne funkcije. V nacionalni raziskavi, opravljeni v okviru tega projekta, pa so bile ugotovljene nekatere vrzeli, kot je pojasnjeno zgoraj, zlasti glede dejanskega izvajanja zakona.

Ta raziskava je pokazala, da sodišče zaradi pomanjkanja specializiranih socialnih delavcev in psihologov ter zaradi pomanjkanja ustreznih, multidisciplinarnih in pravočasnih protokolov za individualno oceno mladoletnika nima informacij, ki jih potrebuje za celovito oceno mladoletnikovega položaja, vključno z njegovimi težavami na področju duševnega zdravja, razvoja ter s čustvenimi in/ali vedenjskimi motnjami.

Ocena se pogosto izvede šele, ko je otrok že nameščen v zavod. Ugotovljena sta bila veliko pomanjkanje specializiranega osebja, zlasti kliničnih psihologov in psihiatrov, ter potreba po posebnih diagnostičnih centrih. Potrebna se zdi tudi uvedba strukturiranih, multidisciplinarnih postopkov in protokolov za individualno oceno, ki bi jih bilo treba začeti uporabljati čim prej po otrokovem prvem stiku s pravosodnim sistemom.

Posebno zanimanje in skrb je treba nameniti otrokom s težavami v duševnem zdravju, duševnem razvoju, s čustvenimi in/ali vedenjskimi motnjami,⁹⁹ ki so storili kaznivo dejanje. V skladu z mednarodnimi standardi se postavlja vprašanje, ali sistem zagotavlja dovolj ustreznih možnosti za odzivanje na potrebe teh otrok, hkrati pa varuje otroke in skupnost pred tveganjem ponovitve kaznivega dejanja. Zato je pomemben poudarek na ponovnem razmisleku o stanju mladoletniškega kazenskopravnega sistema in individualizaciji kazenskih sankcij ter specializaciji ustreznih strokovnjakov, kot je pojasnjeno v prejšnjem poglavju, kar je nujen pogoj za vzpostavitev otrokom prijaznega pravosodnega sistema.

Raziskava in analiza vrzeli sta prav tako pokazali, da so prakse restorativne pravičnosti v slovenskem sistemu na voljo le v obliki poravnavanja. Poravnavanje se uporablja kot oblika preusmerjanja, število napotitev pa se v zadnjem desetletju nenehno zmanjšuje. Raziskava je pokazala, da je to posledica pomanjkanja dovolj specializiranega usposabljanja za mediatorje, pomanjkanja konsolidiranih smernic za državne tožilce, ki posredujejo zadeve in druge vpletene strokovnjake, ter pomanjkanja enotnih virov in praks, ki bi bili na voljo po vsej državi.

⁹⁹ Opredelitev duševnega zdravja ali duševnih motenj v skladu s Svetovno zdravstveno organizacijo (SZO) najdete na <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>.

Druga praksa preusmerjanja, ki je na voljo tožilcem v Sloveniji, je „odloženi pregon“, uveden v slovensko zakonodajo leta 1995, pod pogojem, da osumljeni mladoletnik opravi določene postopke za odpravo škodljivih posledic kaznivega dejanja. Te naloge vključujejo popravilo ali nadomestilo za povzročeno škodo, plačilo prispevka v javni sklad, dobrodelno ustanovo ali odškodninski sklad za žrtve kaznivih dejanj ali opravljanje dela v splošno korist. Če osumljeni mladoletnik to obveznost izpolni v šestih mesecih, se kazenska ovadba zavrže. Po letu 2006 se je delež primerov, ki so bili predloženi v kazenski pregon, zmanjšal, vendar ne drastično. Stopnja uspešnosti odloženega postopka je nekoliko nižja kot v primeru poravnavanja v povprečju 65,5 %. Ni natančnih smernic o tem, kako in v katerih primerih uporabiti preusmerjanje in zagotoviti, da se tudi pri uporabi preusmerjanja spoštujejo vsa procesna jamstva.

2.2 Individualne ocene in odzivi za otroke s težavami v duševnem zdravju, duševnem razvoju ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami

Ključni mednarodni standardi

Individualna ocena otrok, udeleženih v kazenskih postopkih, se nanaša na zanesljive, multidisciplinarne ter participativne postopke in instrumente. Te ocene zagotavljajo strokovnjakom, ki delajo z otroki, udeleženimi v kazenskih postopkih, vse informacije, ki jih potrebujejo za zagotavljanje najustrežnejšega odziva otroku. Prav tako podpirajo nosilce odločanja, da v posameznem primeru kar najbolj upoštevajo interese otroka.

Zakonodaja EU določa obveznosti za izvajanje individualnih ocen. Opredeljeni so ključni elementi te obveznosti, vendar ni določeno, kdo in kako naj bi te ocene izvajal. Države članice morajo določiti način, kako bodo te ocene izvajale pri uresničevanju teh obveznosti na nacionalni ravni:

- člen 22 Direktive 2012/29/EU, ki določa minimalne standarde na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj (direktiva o pravicah žrtev);
- člen 19 Direktive 2011/93/EU o boju proti spolni zlorabi in spolnemu izkoriščanju otrok ter otroški pornografiji;
- člen 7 Direktive (EU) 2016/800, ki določa procesna jamstva za otroke, ki so osumljene ali obdolžene osebe v kazenskem postopku (direktiva o procesnih jamstvih).

Smernice Sveta Evrope o otrokom prijaznem pravosodju (2010) v zvezi z multidisciplinarnim ocenjevanjem (št. 16) določajo: „Spodbujati bi bilo treba tesno sodelovanje med različnimi strokovnjaki ob upoštevanju pravice otroka do zasebnega in družinskega življenja, da bi bilo otroka mogoče v celoti razumeti in oceniti njegove pravne, duševne, socialne, čustvene, telesne in kognitivne okoliščine.“ Poleg tega je poudarjeno naslednje: „Skupen ocenjevalni okvir za strokovnjake, ki delajo z otroki ali za otroke (kot so odvetniki, psihologi, zdravniki, policija, uradniki uradov za priseljevanje, socialni delavci in mediatorji), bi bilo treba vzpostaviti v postopkih ali ukrepih, v katerih so udeleženi otroci ali ki nanje vplivajo, da bi se zagotovila vsa potrebna podpora vsem tistim, ki sprejemajo odločitve, s čimer bodo lahko v danem primeru najboljše služili otrokovim koristim.“ (št. 17).

V smernicah (št. 36(B)) je prav tako poudarjeno: „Otrokove koristi bi morale biti na prvem mestu v vseh zadevah, v katerih so udeleženi otroci. Okoliščine je treba ustrezno oceniti. Te smernice podpirajo razvoj multidisciplinarnih metod za oceno otrokovih koristi, pri tem pa priznavajo, da gre za kompleksno zadevo. Ta ocena je toliko težja, kadar je treba te koristi uravnovesiti s koristmi drugih udeležениh strank, kot so drugi otroci, starši, žrtve itd. To bi bilo treba opraviti na strokoven način in od primera do primera.“

Individualne ocene so v tej študiji in za reformo mladoletniškega kazenskoprnega sistema v Sloveniji še posebej pomembne glede na skupino mladoletnikov, ki vzbuja največ skrbi, kot je bilo ugotovljeno v raziskavi in analizi vrzeli, ki ju je opravil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani: skupina otrok s težavami v duševnem zdravju, duševnem razvoju ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so storili kaznivo dejanje.¹⁰⁰ V okviru te študije ta izraz vključuje različna stanja, od anksioznih motenj, depresije, bipolarnе motnje, posttravmatske stresne motnje, motenj hranjenja, motečega vedenja do disocialnih motenj in nevrrozvojnih motenj, pa tudi tiste otroke, ki ne ustrezajo v celoti posebnim diagnostičnim merilom ali ki nikoli niso bili uradno diagnosticirani, vendar kljub temu potrebujejo individualen pristop.

Z vidika mednarodnih standardov evropska pravila za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi, določajo pomen individualne ocene, zlasti za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in/ali vedenjskimi težavami v skladu s pravili 5, 73 in 118. Poleg tega splošna pripomba št. 24 (2019) o pravicah otrok v otroškem kazenskoprnem sistemu določa, da „otroci niso kazensko odgovorni zaradi razlogov, povezanih z razvojnimi zaostanki ali nevrrozvojnimi težavami in motnjami“: „Otroci z razvojnimi zaostanki ali nevrrozvojnimi težavami ali motnjami (na primer motnjami avtističnega spektra, motnjami fetalnega alkoholnega spektra ali pridobljenimi možganskimi poškodbami) sploh ne bi smeli biti v sistemu pravnega varstva otrok, tudi če so dosegli najnižjo starost za kazensko odgovornost. Če ti otroci niso samodejno izključeni, jih je treba individualno oceniti.“

Prakse, predstavljene v nadaljevanju, vsebujejo opis različnih orodij in postopkov individualnih ocen ter ukrepov, ki se s terapevtskimi in večsistemskimi pristopi odzivajo na zelo kompleksne in večplastne potrebe otrok s težavami na področju duševnega zdravja, duševnega razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so storili kaznivo dejanje.

2.2.1 Nizozemska¹⁰¹

Odbor za zaščito otrok na Nizozemskem ima nalogo preiskovati položaj in okoliščine mladoletnikov ter svetovati državnemu tožilstvu in sodišču za mladoletnike. Različna presejalna in diagnostična orodja se med drugim uporabljajo za oceno tveganja in svetovanje odbora sodišču za mladoletnike, pa tudi za

¹⁰⁰ Preverite opredelitev v uvodnem delu.

¹⁰¹ Informacije, navedene v tem razdelku, so bile zbrane v okviru evropskega projekta „OSREDOTOČITE SE na moje potrebe“, v katerem je bil a Nizozemska ena od držav izvajalk, nizozemske strokovnjakinje Eva Huls, Maartje Berger (Defence for Children) in Annemieke Wolthuis (Restorative Justice Nederland) pa so pripravile nacionalno poročilo in poglobljeno analizo obstoječih orodij za individualno oceno otrok, osumljenih in obtoženih kaznivega dejanja.

morebitne odzive. Poleg tega je na voljo poseben instrument za preverjanje prisotnosti morebitnih intelektualnih oviranosti. Če se ugotovi katera koli od teh oviranosti, se obravnava ustrezno prilagodi.

Individualna ocena osumljenih otrok je bila predvidena že v nizozemskem zakoniku o kazenskem postopku, vendar je bilo po začetku veljavnosti Direktive EU 2016/800 dodanih nekaj novih poglavij. Poleg tega so bili uvedeni posebni in ločeni zakoni ter predpisi za primere, v katerih so vključeni mladi, kot so smernice in okvir za kazenski postopek v zvezi z mladino in mladostniki, vključno s „Halt bureaus“ ter okvirjem kakovosti odbora za zaščito otrok.

Odbor za zaščito otrok je bil prvič omenjen v nizozemskem kazenskem pravu leta 1954. Od takrat *mora* tožilstvo pridobiti informacije o osebnosti in okoliščinah mladoletnega osumljenca,¹⁰² kar je še vedno navedeno v členu 494(1) zakonika o kazenskem postopku. Kadar na sodišču manjka prijava, lahko sodnik za mladoletnike ali, če je to primerno, oddelek sodnika posameznika v kantonskem oddelku sodišča na odboru za zaščito otrok vloži zahtevo za več informacij (člen 498 zakonika kazenskega postopka). Odbor za zaščito otrok lahko informacije o otroku prostovoljno sporoči tudi državnemu tožilcu. Če se tožilec odloči, da bo zadevo takoj in brezpogojno opustil, ni treba pridobiti dodatnih informacij o otroku.

V primeru odreditve policijskega pridržanja je treba nemudoma obvestiti odbor za zaščito otrok. Če je izdano poročilo o „zgodnji pomoči“, ga državni tožilec upošteva pred vložitvijo zahteve za pridržanje. Poročilo o zgodnji pomoči je mogoče obravnavati kot individualno oceno, ki se osredotoča predvsem na policijsko statistiko in dejavnike tveganja v zvezi s šolo, osebnimi okoliščinami, kot so stanovanjske, ter informacijami o starših. Pri prvi oceni se proučijo osnovne policijske evidence: starost, predhodne viktimizacije, družinske okoliščine, starost ob prvem kaznivem dejanju itd. Skupaj je zbranih približno enaindvajset kazalnikov. Če je pozitivnih več kot sedem kazalnikov, se šteje, da je verjetnost povratništva večja. Rezultat ocene je „veliko/srednje/malo“ tveganje, pri čemer se bo malo tveganje preusmerilo na „Halt bureau.“¹⁰³ Srednje in veliko tveganje bo nadalje ocenil odbor za zaščito otrok z uporabo drugega, obsežnejšega orodja za oceno tveganja „RITAX“ (glej več podrobnosti v nadaljevanju pod opisom nacionalnega instrumenta za kazensko pravosodje za mladoletne osebe, instrument LIJ).

Zadeva se nato pošlje v nadaljnjo oceno, ki se opravi na multidisciplinarnem sestanku zainteresiranih strani, ki razpravljajo o primeru. Uporabljeni pristop se imenuje „ZSM“, kar v nizozemščini pomeni „čim prej, pametno, selektivno in preprosto“. Na sestanku ZSM so predstavniki policije, tožilstva, odbora za zaščito otrok, proba cijske službe in podpore žrtvam. Po policijskih zaslišanjih in sestanku ZSM se lahko tožilec odloči, da otroka ne bo preganjal in ga bo odpustil ali napotil v program Halt. ZSM je ocena, ki temelji na statičnih dejavnikih: na primer na vprašanjih, kot sta „Kako pogosto je mladi osumljenec storil kaznivo dejanje?“ in „Pri kateri starosti?“. V naslednjem delu postopka se več pozornosti nameni osebnim značilnostim in drugim „dinamičnim dejavnikom tveganja“, ki se nanašajo na družinske in socialne okoliščine otroka ter presegajo njegovo osebnost, in sicer z instrumentom LIJ, ki ga izvede odbor za zaščito otrok. Ta instrument vključuje pregledovanje, signaliziranje in ocenjevanje tveganja. Uporablja se za

¹⁰² J. uit Beijerse, *Jeugdstrafrecht. Beginselen, wetgeving en praktijk*, Apeldoorn/Antwerpen, Maklu (2017), str. 196.

¹⁰³ To je ukrep za preusmerjanje, ki vključuje restorativni pristop in ponuja drugo priložnost brez ustvarjanja kazenske evidence (člen 77e kazenskega zakonika). Več informacij o storitvah Halt je na voljo v poglavju o „Praksah preusmerjanja“.

poročanje in svetovanje pri izrekanju kazni (strafadvies), saj naj bi pokazal, kateri ukrep bi bil najučinkovitejši pri zmanjševanju dejavnikov tveganja.¹⁰⁴ Pri oblikovanju nasveta sodelujejo osumljeni otrok, starši/skrbniki ali zaupni svetovalec (člen 494a(4) zakonika o kazenskem postopku). Za informacije se je mogoče obrniti tudi na šole. V skladu z obrazložitvenim memorandumom izvedbenega zakona EU 2016/800 (TK 20182019, 35116 št. 3) je obseg ocene tem širši, čim hujše je kaznivo dejanje.

Kadar otrok kaže znake težav na področju duševnega zdravja, ga oceni inštitut za forenzično psihiatrijo in psihologijo (NIFP). Ko gre za odvzem prostosti, nizozemski inštitut za forenzično psihiatrijo in psihologijo (NIFP) pripravi poročilo Pro Justitia v skladu z multidisciplinarnim pristopom. Tožilec ali sodnik zaprosi za poročilo Pro Justitia, če je treba vključiti več strokovnega znanja in če je za odločitev v tej zadevi potrebnih več informacij o duševnem stanju in osumljencu.

Poleg precej omejenih primerjalnih informacij o tem, kako se v Evropi izvajajo individualne ocene otrok, udeleženih v kazenskih postopkih, je bilo ugotovljeno, da so orodja, ki se uporabljajo za otroke, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, manj raziskana kot tista, ki so bila oblikovana in se uporabljajo za otroke žrtve. Pomanjkanje skupnih, enotnih smernic v posameznih državah, pa tudi znotraj držav, spodbuja vsako jurisdikcijo, da razvije svoj niz individualnih orodij za ocenjevanje.

Nizozemska predstavlja obetaven primer sistema z usklajenim postopkom individualnega ocenjevanja in naborom orodij, ki se razlikujejo glede na posameznika in posebne okoliščine. Protokoli in orodja so dejansko prilagojeni in zagotavljajo več različic glede na posebna ugotovljena in raziskana vprašanja, vključno z duševnim stanjem osumljenega otroka:¹⁰⁵

⇒ Inštitut za forenzično psihiatrijo in psihologijo (NIFP) izvaja raziskave za poročilo Pro Justitia, ko sodnik ali tožilec zahteva, da se prouči duševno stanje osumljenca. NIFP pri ambulantnih preiskavah najame forenzičnega vedenjskega strokovnjaka, poznanega tudi pod imenom poročevalec pro Justitia. To je lahko psihiater ali psiholog, ki je registriran in je opravil usposabljanje za poročevalca pro Justitia. V primerih, ki zadevajo mlade, bo NIFP uporabil informacije iz instrumenta LIJ in poročila odbora za zaščito otrok in obratno.

Ocene so na voljo vsem otrokom, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, za nekatere skupine otrok pa se lahko naredijo ocene, ki se osredotočajo na njihove posebne potrebe in/ali vedenje. Naslednje različice osnovnega individualnega ocenjevalnega orodja so lahko zanimive za slovenski prostor pri razvoju specifičnih instrumentov za zgodnje odkrivanje težav na področju duševnega zdravja, razvoja, čustvenih in vedenjskih motenj ter za zgodnje in ustrezno ukrepanje:

⇒ SCIL: Orodje za ocenjevanje duševne prizadetosti, kot je na primer nizek/visok inteligenčni količnik. SCIL ni del instrumenta LIJ, vendar vprašalniki LIJ vključujejo vprašanje, ali je bil SCIL ocenjen.¹⁰⁶

¹⁰⁴ J. uit Beijerse, Jeugdstrafrecht. Beginselen, wetgeving en praktijk, Apeldoorn/Antwerpen, Maklu (2017), str. 196/197.

¹⁰⁵ Tukaj navedene informacije so bile zbrane v okviru evropskega projekta „OSREDOTOČITE SE na moje potrebe“ in so vključene v nizozemsko poročilo, ki so ga pripravile Eva Huls, Maartje Berger (Defence for Children) in Annemieke Wolthuis (Restorative Justice Nederland).

¹⁰⁶ Glej <https://www.deforensischezorgspecialisten.nl/onderzoek/risicotaxatie-instrumenten/jeugd/j-soap-d/>.

- ⇒ J-SOAP: Protokol za oceno mladoletnih storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, nizozemska različica III (J-SOAP D), je ločena ocena za otroke, osumljene kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost. Protokol sistematično ocenjuje tveganje za povratništvo pri obsojenih in neobsojenih mladih med 12. in 18. letom starosti, ki so storili vsaj eno kaznivo dejanje zoper spolno nedotakljivost, pri katerem pride do telesnega stika. J-SOAP D ponuja forenzična akademija v sodelovanju s specialisti za forenzično oskrbo.
- ⇒ Top 600: Seznam mladih v Amsterdamu, ki so bili večkrat obsojeni in imajo veliko stikov s policijo, čeprav se ta metoda uporablja tudi v drugih okrožjih. Znani so po kaznivih dejanjih z velikim vplivom, kot so ropi, ulični ropi, vlomi, hude zlorabe, nasilje in umori/uboji. Ocena se izvede pri storilcih kaznivega dejanja in njihovih družinah. Posebna pozornost je namenjena mlajšim bratom in sestram, da bi preprečili podobno vedenje.¹⁰⁷
- ⇒ SDQ in SPSY: Orodja za oskrbo in psihiatrijo, ki se uporabljajo v psihiatriji. So del instrumenta LIJ, vendar jih ni razvilo ministrstvo za pravosodje in varnost.

Ocena, ki izhaja iz uporabe teh orodij, je vodilo pri določanju odzivov, sankcij in ukrepov: pedagoške rešitve so prilagojene različnim primerom, tudi za otroke z intelektualnimi oviranostmi in učnimi težavami. Uporabljen pristop je usmerjen v omrežja, pri čemer imajo pomembno vlogo družine in socialna mreža mladih.

Ena od razpoložljivih možnosti je probacijsko svetovanje mladim, kjer probacijska služba za mlade skupaj z otrokom pripravi načrt pristopa, ki je v skladu s tem, kar otrok potrebuje, in ki ustreza njegovemu duševnemu zdravju. Za otroke z intelektualnimi oviranostmi obstaja posebna certificirana ustanova (skupina Williama Schrikkerja), ki zagotavlja usmeritve.

Poleg osredotočenosti na otroke z intelektualnimi oviranostmi se probacijska služba za mlade osredotoča ne samo na zmanjšanje tveganj za povratništvo, ampak tudi na ponovno vključevanje mladoletnikov v družbo (v skladu s štirimi stebri: samookrevanje, okrevanje najbližjih, okrevanje družbe, okrevanje žrtve), dobro počutje in rehabilitacijo. Probacijska služba za mlade prav tako napotuje mladoletnike k posebnim službam za podporo, kot na primer na področju duševnega zdravja, če je to potrebno in se osredotoča tudi na restorativne ukrepe, prilagojene posebni ciljni skupini.

Pri otrocih s kompleksnimi vedenjskimi težavami, ki morajo na podlagi obsodbe v vzgojni zavod, nizozemski sistem pravnega varstva mladoletnih oseb predvideva možnost razporeditve v tako imenovane „posebne bivalne skupine“, kar je vzbudilo zanimanje tudi slovenskih deležnikov, pri čemer pa je pomembna skladnost z mednarodnimi standardi: odvzem prostosti naj se uporablja le kot skrajni ukrep in za najkrajše obdobje.

Nizozemski zakon o mladini, člen 4 določa, da se „mladoletniki lahko namestijo v kraj, ki ga za to določi minister za varnost in pravosodje:

- a. enoto za intenzivno oskrbo ali
- b. enoto za intenzivno obravnavo ali

¹⁰⁷ Glej: <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/veiligheid/top600/>

- c. enoto za individualno obravnavo ali
- d. enoto za opazovanje.“

To so enote v zavodih za mladoletnike. Mladoletnik je lahko nameščen v enoto za intenzivno oskrbo, če (člen 22a): a) je v krizni situaciji, b) je krizna situacija verjetno posledica psihiatrične motnje ali osebnostne motnje in c) ne more začasno bivati v drugi ustanovi. Namestitev se izvede le, če je to potrebno za stabilizacijo in morebiti za postavitve diagnoze mladoletnika. Direktor v največ šestih tednih in po nasvetu psihiatra odloči, ali še vedno obstaja potreba po nadaljevanju bivanja v enoti za intenzivno oskrbo. Mladostnik, ki je nameščen v enoto za intenzivno zdravljenje, biva v skupini z najmanj dvema osebama.

Mladoletnik je lahko nameščen v enoto za intenzivno obravnavo (člen 22b), če: a) potrebuje dodatno svetovanje, b) je potreba po dodatnem svetovanju posledica psihiatrične motnje ali osebnostne motnje in c) ne more začasno bivati v drugi ustanovi. Namestitev se izvede le, če je to potrebno za stabilizacijo in obravnavo mladoletnika. Direktor v največ treh mesecih in po nasvetu psihiatra ugotovi, ali še vedno obstaja potreba po nadaljevanju bivanja v enoti za intenzivno obravnavo. Mladostnik, ki je nameščen v enoto za intenzivno obravnavo, biva v skupini z najmanj dvema osebama.

Mladoletnik je lahko nameščen v enoto za individualno obravnavo (člen 22c), če: a) potrebuje dodatno individualno svetovanje, b) je potreba po dodatnem individualnem svetovanju posledica osebnostne motnje in c) ne more bivati v drugi ustanovi. Namen mladoletnikovega bivanja je spodbuditi njegovo vrnitev v „normalni“ režim ali v družbo. Mladoletnik, ki je nameščen v enoto za individualno obravnavo, biva v skupini z najmanj dvema osebama. Direktor zavoda, v katerem je mladoletnik nameščen v oddelku za individualno obravnavo, najpozneje v šestih mesecih in po pridobitvi mnenja svetovalne komisije ugotovi, ali še vedno obstaja potreba po nadaljevanju bivanja v oddelku za individualno obravnavo. Minister določi nadaljnja pravila o nalogah, sestavi in načinu dela tega svetovalnega odbora.

Poleg tega lahko minister za pravosodje v skladu s členom 22d določi, da se mladoletnik, za katerega velja odredba o namestitvi v zavod za mladoletnike, namesti na opazovanje v določeno enoto za največ sedem tednov. To obdobje se lahko podaljša za največ štiri tedne. Po izteku obdobja opazovanja se mladoletnik vrne v zavod, v katerega je bil predhodno nameščen, razen če je iz poročila o opazovanju razvidno, da je primeren za premestitev v drug zavod. Namestitev na opazovanje se lahko izvede na zahtevo direktorja ustanove, v kateri mladoletnik biva, v naslednjih primerih: a) če za to obstaja razlog z vidika obravnave mladoletnika; b) če se to zdi potrebno zaradi priprave mnenja za podaljšanje ukrepa.

2.2.2 *Nemčija*

Kot je navedeno v 1. poglavju te študije, je glavni cilj nemškega mladoletniškega kazenskega prava in kazenskega postopka zoper mladoletnike preprečiti, da bi mladoletniki ponovno storili kaznivo dejanje. To pomeni, da je v vsakem posameznem primeru predvidena in urejena podrobna ocena osebnih in socialnih okoliščin ter osebnega razvoja v skladu s členom 2(1) zakona o sodiščih za mladoletnike. Zakon o sodiščih za mladoletnike zagotavlja državnim tožilstvom za mladoletnike in sodiščem za mladoletne prestopnike širok in raznolik nabor ukrepov in sankcij, s katerimi lahko prilagodijo odziv (členi 530, 45, 47 in drugi zakoni o sodiščih za mladoletnike). V postopku odločanja, na podlagi katerega se izreče določena sankcija, se

opravi obsežen diagnostični test, povezan z izvrševanjem, da se ugotovijo potrebe po izobraževanju in podpori. Na podlagi tega diagnostičnega postopka se sestavi individualen načrt izvrševanja in podpore, ki na primer določa posebne možnosti za podporo. Načrt se redno posodablja in spreminja. Poleg tega se v postopku sprejema opravi zdravniški pregled, ki vključuje tudi oceno psihiatričnih, nevrorazvojnih težav in težav z zasvojenostjo.

V kazenskih postopkih zoper mladoletnike so ocene osebnih okoliščin, njihova oblika in stopnja podrobnosti odvisni od vsakega posameznega primera, pa tudi od tega, ali je morda potreben pregled pri strokovnjaku. Po potrebi se lahko najamejo in začasno vključijo tudi strokovnjaki za izvedbo dodatnih pregledov. To pomeni, da so takšne ocene različno podrobne, pri čemer se vedno upošteva načelo sorazmernosti.¹⁰⁸

V skladu s členom 52(1) knjige VIII zakonika o socialni varnosti, v povezavi s členoma 38 in 50(3), drugi stavek zakona o sodiščih za mladoletnike, mora biti urad za mladino v skladu z zakonom o sodiščih za mladoletnike že na začetku vključen v postopek.¹⁰⁹ Urad za mladino mora čim prej ugotoviti, ali bi mladostnik ali mlada odrasla oseba lahko izkoristila storitve za mlade ali storitve, ki jih zagotavljajo druge ustanove socialnega varstva. Tožilstvo ali sodnik preveri, ali bi te storitve lahko omogočile opustitev pregona ali prekinitev postopka (člen 52(2) knjige VIII zakonika o socialni varnosti).

V skladu z nemškim kazenskim pravom za mladoletnike lahko sodišče za mladoletnike posamezniku odredi rehabilitacijsko obravnavo (člen 10(2) zakona o sodiščih za mladoletnike), in sicer kot edino kazen in kot navodilo o probaciji ob odložitvi kazni za mladoletnike (člen 23(1) zakona o sodiščih za mladoletnike). V skladu s členom 7 JGG, v povezavi s členoma 63 in 64 kazenskega zakonika, se lahko ob izpolnjevanju posebnih zakonskih pogojev obsodba konča tudi z namestitvijo v psihiatrično bolnišnico ali zavod za zdravljenje odtegnitvenega stanja.

Čeprav v tej študiji ni bilo mogoče ugotoviti nobenih posebnih obetavnih praks v smislu odzivanja ali obravnave otrok s težavami v duševnem zdravju, razvoju, s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki so tudi obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, je v nemškem sistemu posebej zanimivo močno večagencijsko sodelovanje med sistemom varstva otrok in mladine ter mladoletniškim kazenskopravnim sistemom.

Sistem varstva otrok in mladine je sistem, ki je usmerjen v storitve in družino, pri čemer ima družina osrednjo vlogo, starši pa so na splošno tisti, ki jim je otrokova korist najpomembnejša. To pomeni, da urad za mladino (*Jugendamt*) nudi podporne storitve bodočim in novim staršem ali če nekateri starši/skrbniki zaradi zdravstvenih razlogov ali drugih nujnih razlogov ne morejo skrbeti za otroke; nudi svetovalnice za otroke, mladostnike in starše v primeru ločitve in razveze staršev, starši/skrbniki pa so lahko pri vzgoji otrok deležni pomoči pri izobraževanju.

¹⁰⁸ Informacije iz odgovorov na vprašalnik.

¹⁰⁹ Kot je pojasnjeno v prejšnjem razdelku o Nemčiji, v okviru „specializacije socialnih storitev“, pomoč sodiščem za mladoletnike zagotavlja specializirana služba (*Jugendgerichtshilfe*) uradov za mladino (*Jugendamt*), ki delujejo v sodelovanju s partnerskimi agencijami za sodišča za mladoletnike .

Obstoječe podporne storitve, ki jih ponuja urad za mladino, so raznolike, saj vključujejo vse od preventivnih storitev do ukrepov, vendar so večinoma „prilagojene individualnim potrebam družine“. Druge podporne storitve vključujejo: socialno pedagoško pomoč družini (člen 31 SGB VIII), individualno pomoč in skupinsko delo za otroke in mladostnike (člen 29 SGB VIII), pomoč pri izobraževanju, pomočnike pri oskrbi (člen 30 SGB VIII), oskrbo v domovih (člen 34 SGB VIII) in rejništvo (člen 33 SGB VIII).

To je za slovenske razmere še posebej zanimivo, ko govorimo o otrocih s težavami v duševnem zdravju, razvoju, s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, saj bi lahko ponudilo še en zornik kot za obravnavo teh vprašanj hkrati z odzivi za najbolj zapletene in nasilne primere: zgodnje preprečevanje, podpora družinam od zgodnjega otroštva in med adolescenco ter zgodnje presejanje in odkrivanje težav na področju duševnega zdravja in oskrbe v družinah.

Urad za mladi no deluje v tesnem sodelovanju z družinskim sodiščem, izvajalci brezplačnega varstva mladih in zdravstvenimi ustanovami, vključno s psihiatričnimi ustanovami. Odvzem prostosti v otroški psihiatrični ustanovi mora odobriti družinsko sodišče (člen 1631b civilnega zakonika), obstaja pa tudi možnost imenovanja strokovnjaka za pravno pomoč za zaščito otrokovih interesov. Namestitev je dovoljena, če je potrebna za dobrobit otroka, zlasti da se prepreči velika nevarnost za otroka ali druge in kadar te nevarnosti ni mogoče odpraviti z drugimi sredstvi ali oblikami pomoči (člen 1631b(1) civilnega zakonika). To pomeni, da mora biti namen namestitve ta, da traja določeno časovno obdobje in ne za nedoločen čas.

2.2.3 Švedska

Ukrepi, ki jih izvajajo socialne službe ali ki temeljijo na odločitvah socialnih služb, so na Švedskem najbolj prevladujoča oblika odzivanja na kazniva dejanja, ki jih storijo mladi, kot je opisano v 1. poglavju te študije. Od kazenskopravnega sistema se pričakuje, da bo sodeloval s socialnimi službami v zvezi s primeri, ki vključujejo mlade, in da bo lahko mlade storilce kaznivih dejanj napotil v socialne službe. Švedski sistem pravnega varstva mladoletnih oseb je s tega vidika edinstven sistem v Evropi zaradi prevladujoče vloge socialnih služb. Osnovno načelo, na katerem temelji ta sistem, je, da je treba vse ukrepe izvajati na podlagi posebnih individualnih potreb in s privolitvijo osebe, za katero veljajo ukrepi, tudi kadar se ukrepi socialnih služb uporabljajo kot odziv na storitev kaznivega dejanja.

Čeprav je v okviru socialnih služb mogoče izvajati prisilne ukrepe, večina ukrepov v zvezi z mladimi storilci kaznivih dejanj temelji na prostovoljnem sodelovanju zadevnih otrok/mladostnikov in njihovih zakonitih skrbnikov.¹¹⁰

V praksi to pomeni individualno oceno, ki jo v vsakem primeru opravi občinska socialna služba. Kot je že bilo opisano, ima vsaka občina na Švedskem (skupaj 290) svoj občinski svet za socialne službe, ki se ukvarja tudi z odzivi za otroke, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava. Socialna služba tako opravi individualno oceno in pripravi poročilo, v katerem navede vse odločitve, sprejete za

¹¹⁰ Sarnecki, J., Sweden, in Decker, S. H., in Marteache, N., (eds), Mednarodni priročnik o mladoletniškem pravu, 2016.

določenega otroka. Čeprav ni standardnih postopkov ali protokolov, se ocena izvaja po nekaterih splošnih smernicah, ki jih je razvil nacionalni urad za zdravje in socialno varstvo, ki je osrednji organ, na katerega se obračajo socialne službe.¹¹¹

Ne glede na to, da prevladujejo primeri, ko se ukrep sprejme s soglasjem mladoletnika, tudi v primerih kaznivih dejanj, obstajajo okoliščine, v katerih se lahko mladoletni storilci kaznivih dejanj v skladu z zakonom o varstvu mladih (posebne določbe) (LVU) namestijo v obvezno varstvo, in sicer ko so mlajši od najnižje starosti za kazensko odgovornost (MACR) in ko so stari od 15 do 20 let.¹¹² Občinska socialna služba lahko pri upravnem sodišču vloži zahtevo za izdajo odločbe o obveznem varstvu, če varstva, ki ga potrebuje zadevni mladostnik, ni mogoče zagotoviti (ali če obstaja domneva, da tega varstva ni mogoče zagotoviti) s soglasjem mladostnika (če je star 15 let ali več) ali njegovih skrbnikov (če je mladostnik mlajši od 15 let). Zakon LVU poudarja primarni cilj zaščite otroka s temi ukrepi obveznega varstva: uporaba njegovih določb kot odziv na prestopniško vedenje je torej namenjena predvsem preprečevanju nadaljnega prestopništva v prihodnosti in ne kot odziv na kaznivo dejanje.

Zakon LVU določa ukrep obveznega varstva tudi za otroke, starejše od 15 let, ki so storili hujša kazniva dejanja in so bili obsojeni na institucionalno varstvo v skladu z zakonom o institucionalnem varstvu mladih.¹¹³ Lokalni urad za socialno varstvo (sprva pogosto predsedujoči urada) lahko v akutnih razmerah takoj izda odločbo o obveznem varstvu, nato pa lahko zaprosi za potrditev odločbe o varstvu s sklepom upravnega sodišča.

V skladu z zakonom LVU obvezno varstvo nima vnaprej določenega časovnega trajanja, saj se zaključi šele, ko ni več razlogov za zagotavljanje tovrstnega varstva. Spremljanje in ocenjevanje se tako izvajata redno, vsakih šest mesecev.

Za otroke med 15. in 17. letom starosti, ki so obsojeni na institucionalno varstvo in jim je naloženo obvezno varstvo, se ta ukrep izvaja v tako imenovanih „posebnih zavodih/zavodih zaprtega tipa“, ki jih upravlja nacionalni urad za institucionalno varstvo: neodvisen švedski vladni urad, ki zagotavlja individualno prilagojeno obvezno varstvo za mlade s psihosocialnimi težavami.¹¹⁴ Ti domovi so majhne ustanove, ki so po navadi na podeželju in imajo zelo visoko razmerje med osebjem in oskrbovanci, v njih pa bivajo majhne skupine mladih (do 21 let), ki prestajajo obvezno varstvo po izreku kazni za zelo hudo kaznivo dejanje (storjeno, ko so bili mlajši od 18 let), običajno v kombinaciji z zlorabo substanc ali drugim družbeno destruktivnim vedenjem. Po vsej državi je dvaindvajset posebnih zavodov/zavodov zaprtega tipa, dva z visoko stopnjo varovanja in dvajset s srednjo stopnjo varovanja, nekateri od njih pa vključujejo tudi ustanove/prostore odprtega tipa.

¹¹¹ <https://www.socialstyrelsen.se/en/about-us/>.

¹¹² <https://www.stat-inst.se/om-sis/om-webbplatsen/other-languages/the-swedish-national-board-of-institutional-care/lvu--assessment-and-treatment-in-special-residential-homes-for-young-people/>.

¹¹³ Švedska ima dva vzporedna sistema odzivanja na mladoletniško prestopništvo: enega v okviru občinskega sistema zagotavljanja socialnih storitev in drugega v okviru sistema kazenskega pravosodja. Delovanje teh sistemov je močno medsebojno povezano, pri čemer upravno sodišče večinoma obravnava odločitve v zvezi z varstvom (vključno z obveznim varstvom, tudi za mlade prestopnike), medtem ko kazensko sodišče obravnava zadeve otrok, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, in zadeve v skladu z zakonom o mladoletniškem pridržanju (LSU).

¹¹⁴ <https://www.stat-inst.se/om-sis/om-webbplatsen/other-languages/the-swedish-national-board-of-institutional-care/>.

Ko je otrok sprejet v zavod zaprtega tipa, se na ravni glavnega urada takoj opravi varnostna ocena, da se odloči, v kateri zavod bo razporejen. V naslednjem koraku multidisciplinarna skupina strokovnjakov opravi oceno tveganja, potreb in odzivnosti, ki vključuje psihološke teste, kognitivne teste, zdravstvene teste itd.

Dolžina bivanja je odvisna od kazni, ki jo je mladoletnik prejel in ki lahko traja od 14 dni do 4 let brez možnosti pogojnega odpusta. Redno se izvaja spremljanje, da se oceni, ali raven varnosti omogoča premestitev v drugo ustanovo, kjer je pri oskrbi manj poseganja. Med bivanjem ti mladi obiskujejo šolo in imajo na voljo različne programe usposabljanja in rehabilitacije, ki so prilagojeni njihovim posebnim potrebam in jih izvajajo multidisciplinarne skupine strokovnjakov: med drugim za obvladovanje jeze, socialne veščine, v zvezi z zlorabo drog in alkohola. Vzpostavljen je tudi obsežen program obravnave storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost.

Odpust iz posebnega zavoda redko pomeni popolno prenehanje zagotavljanja varstva. V večini primerov se varstvo nadaljuje v bolj odprti obliki. Le majhen delež odpuščenih iz posebnih zavodov zaprtega tipa (približno četrtnina) je odpuščen v dom staršev ali v izjemno redkih primerih v svoj dom.

Zanimiv pristop je bil leta 2005 za nekaj let preizkušen na Norveškem in Švedskem, imenovan multifunkcionalna obravnava v ustanovah in skupnostih institucionalnega varstva (MultifunC). Ciljna skupina modela so bili mladi z resnimi vedenjskimi težavami in velikim tveganjem za neprestano nasilno in antisocialno vedenje. MultifunC je kompleksen model obravnave, za katerega je značilna večsistemsko usmerjenost in ki kot del modela vključuje strukturirano varstvo po obravnavi. Model ima „visoke standarde glede usposobljenosti osebja, strukture, intenzivnosti, sistematične obravnave in funkcionalnega sodelovanja med različnimi skupinami osebja“.¹¹⁵ Enoto MultifunC vodi vodja, v njej pa so zaposlene štiri skupine: ocenjevalna skupina, šolska skupina, družinska skupina/skupina za nadaljnjo oskrbo in skupina za miljejsko terapijo. Ocenjevalno skupino sestavljajo psiholog in dva terapevta. Skupina oceni potrebe vsakega mladostnika in dejavnike odzivnosti ter pripravi načrt obravnave. Med namestitvijo se opravijo nadaljnje ocene za ugotavljanje stalnega tveganja, ki so ključne pri odločanju o tem, kdaj naj se namestitve v zavod in celotna obravnava zaključita. Šolsko skupino sestavljata dva ali trije učitelji. Ta skupina je odgovorna za pedagoško podporo mladim v šoli. Ta podpora vključuje prejemanje povratnih informacij o vedenju mladih v šolskem okolju. Skupina za družinsko oskrbo in oskrbo po končani obravnavi podpira starše z usposabljanjem za starševske veščine in zagotavljanjem podpore staršem v času oskrbe po končani obravnavi. Skupino sestavljajo trije terapevti. Skupino za miljejsko terapijo sestavlja deset terapevtskih pomočnikov, po možnosti z izkušnjami na področju obravnave. Skupina za miljejsko terapijo je odgovorna za vsakodnevno terapevtsko delo, kot sta spremljanje tedenskih ciljev obravnave in vključevanje mladostnika v odločanje o tem, kako doseči določene cilje, ter za izvajanje ukrepov, ki se štejejo za ustrezne.¹¹⁶

¹¹⁵ Löfholm, C. A., Olsson, T. M. in Sundell, K., Učinkovitost in stroški programa terapevtske obravnave v zavodih za mladostnike z resnimi vedenjskimi težavami (MultifunC). *Kratkoročni rezultati nerandomiziranega kontroliranega preskušanja pri obravnavi v zavodih za otroke in mladino 2020*, zv. 37, št. 3, 226243, str. 227; Andreassen, T. MultifunC multifunkcionalna obravnava v ustanovah in skupnostih institucionalnega varstva. V J. K. Whittaker, J. F. Del Valle in L. Holmes (Eds.), *Terapevtska obravnava v zavodih za otroke in mladino* (str. 100–112). London, ZK: Jessica Kingsley Publishers, 2015.

¹¹⁶ Ibidem.

Čeprav MultifunC ne deluje več, ker je preveč zahteven glede virov, multidisciplinarnost skupine, ki dela s temi mladimi v obveznem varstvu, ostaja ključni vidik teh zavodov za institucionalno varstvo, da se mladim zagotovi večdimenzionalni načrt obravnave in se jih pripravi na postopno opustitev te oblike varstva.

2.2.4 Druge prakse iz vse Evrope

Kot je že bilo omenjeno, je razpoložljivost celovite, sistematične analize in zbirke praks o individualnih ocenah precej omejena in je večinoma odvisna od dejstva, da ima vsaka država in pogosto različne jurisdikcije znotraj države posebna orodja za individualno oceno otrok, ki so prišli v navzkrižje z zakonom. To še posebej velja za otroke z motnjami v duševnem zdravju, razvoju, s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Omeniti pa je treba nekatere druge prakse ter ustrezne smernice in standarde kakovosti, razvite v zadnjih nekaj letih. Državam in strokovnjakom nudijo usmeritve za razvoj individualnih orodij za ocenjevanje, ki upoštevajo potrebe in prednosti otrok in se ne omejujejo le na ocenjevanje tveganj za povratništvo.

Individualno ocenjevanje v Italiji

Zakonik o kazenskem postopku zoper mladoletnike (DPR 448/1988) določa posebna preiskovalna orodja za izvedbo individualne ocene v Italiji: organom daje možnost, da poiščejo informacije od različnih oseb iz otrokove okolice in prisluhnejo mnenju različnih strokovnjakov (člen 9.2 DPR 448/1988). Informacije, zbrane od oseb, ki so bile v stiku z otrokom, lahko pravosodnim organom pomagajo bolje razumeti otrokovo ozadje, življenjske razmere in socialne okoliščine. Mnenja strokovnjakov pomagajo pri ugotavljanju otrokovih potreb in ranljivosti. Vključeni strokovnjaki so lahko psihologi, socialni delavci, vzgojitelji, psihiatri, kriminologi ali drugi strokovnjaki. DPR 448/1988 določa tudi sodelovanje pravosodnega organa s pravosodnimi socialnimi službami (USSM), ki delujejo v okviru ministrstva za pravosodje, in službami za pomoč lokalnih organov. Člen 6 določa, da se lahko pravosodni organi obrnejo na te službe v kateri koli fazi postopka. Vendar je priporočljivo, da se pripravijo natančnejše in enotnejše smernice o tem, kako praktično izvesti to oceno in kako zagotoviti sodelovanje med multidisciplinarnimi akterji, kar bi z razjasnitvijo posebnih nalog in odgovornosti povečalo učinkovitost postopka.¹¹⁷

Nekatera orodja in smernice za izvajanje in preskušanje posameznih protokolov in orodij za ocenjevanje.

- ⇒ Metodološke usmeritve, iz projekta [CREW 2022 – Na poti k otrokom prijaznemu pravosodnemu sistemu: zagotavljanje pravic in procesnih jamstev otrok, ki so osumljenci ali obdolženci v Italiji](#)
- ⇒ Standardi kakovosti za individualno ocenjevanje: prehod na pristop, osredotočen na otroka – iz evropskega projekta FOCUS 2021 – in skupaj z zbirko učnih in pilotnih virov, ki so na voljo na: <https://focus.justicewithchildren.org/en>
- ⇒ Kontrolni seznam in ključna priporočila za izvedbo individualne ocene otrok, ki so prišli v navzkrižje z zakonom: [Priročnik za države članice EU – Kako zagotoviti pravice otrok, ki so v navzkrižju z zakonom?](#) Poudarek na vlogi odvetnika v različnih fazah postopkov mladoletniškega pravosodja; Defence for Children International (Belgija), 2018

¹¹⁷ Defence for Children International Italija Na poti k otrokom prijaznemu pravosodnemu sistemu: zagotavljanje pravic in procesnih jamstev otrok, ki so osumljenci ali obdolženci v Italiji, CREW 2022.

Multisistemski in drugi posebni ukrepi za psihološke težave in težave z odvisnostjo

Nekatere prakse so bile raziskane in opredeljene kot obetavne.¹¹⁸ Ponovno prihajajo iz Nizozemske, saj je bila ta država leta 2015 ena od ciljnih držav tematske raziskave o alternativnih ukrepih namesto pridržanja za mladoletnike, vključno z ukrepi varstva in obravnave. Gre za pilotne izkušnje, zato bi bilo treba opraviti nadaljnje raziskave, da bi ugotovili, ali se še vedno uporabljajo ali ne. Vendar pa evalvacija teh izkušenj kaže pozitivne rezultate, zato jih tukaj predlagamo in bi lahko ponudili nekaj zanimivih elementov pri razvoju posebnih programov obravnave v Sloveniji za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, razvoja, s čustvenimi in vedenjskimi motnjami:

- ⇒ **Ukrep multisistemske terapije (MST)** se uporablja kot ukrep brez odvzema prostosti za mlade prestopnike s kompleksnimi vedenjskimi težavami. Vključuje tako mlado osebo kot njeno družino. Ukrep se izvaja na domu, terapevt pa sodeluje z otrokom in družino. Namen je opolnomočiti celotno gospodinjstvo in hkrati okrepiti tesne odnose v širši skupnosti. Ta program lahko spremlja program „Tools4U“, ki je bil razvit za mlade prestopnike s kognitivnimi težavami. Uči jih, kako uporabljati posebne tehnike za izboljšanje in krepitev njihovih kognitivnih in socialnih spretnosti.¹¹⁹ To ukrepanje odredi sodnik za otroke med 12. in 18. letom starosti, uporablja pa se kot odziv na težave, kot so agresivnost, laganje, beg, zloraba substanc in negativni vplivi vrstnikov. Ukrep lahko traja od tri do pet mesecev in poteka v domačem okolju, vključene pa so osebe, ki imajo pomemben vpliv na življenje mlade osebe. Po zaključku formalnega programa je potreben nadaljnji nadzor, ki podpira izvajanje novih strategij in vedenja tako za mlade kot za starše. Na Nizozemskem so ocene učinkovitosti MST pokazale pozitivne rezultate v primerjavi z odvzemom prostosti v zaporu ali zavodu zaprtega tipa za mladoletnike.
- ⇒ **TOOLS4YOU:** To orodje temelji na tehnikah kognitivne in vedenjske terapije. Orodje se uporablja za mlade, za katere velja, da je pomanjkanje spretnosti povezano z njihovim prestopniškim vedenjem, in pri katerih obstaja zmerno tveganje povratništva. Mladi morajo biti pripravljeni sodelovati v tem programu. Inštruktor MST sodeluje z mlado osebo in njenimi starši na več srečanjih, odvisno od dejanskih potreb. Nekatera srečanja potekajo z mlado osebo, nekatera ob prisotnosti staršev, nekatera pa samo s starši.
- ⇒ **Odzivna terapija za obvladovanje agresivnosti:** Ta ukrep se uporablja za mlade z zelo agresivnim vedenjem, za katere velja, da obstaja velika nevarnost ponovitve kaznivega dejanja. Vključuje kognitivno vedenjsko terapijo in dramske terapevtske tehnike. Sodnik lahko ukrep izreče kot vedenjski ukrep, kot poprogramski ukrep ali kot pogoj med pogojnimi pridržanjem mladoletnika. Njegov cilj je motivirati in izboljšati samozavest mladih ter njihove možnosti. Obravnava traja od šest mesecev do dveh let in je namenjena mladim osebam, starim od 16 do 24 let. Delo se nanaša na motivacijo posameznika, storjeno kaznivo dejanje, razširjenost, večšine obvladovanja, asertivnost in spreminjanje disfunkcionalnih misli. Druge dejavnosti so usmerjene v zmanjševanje stresa, nadzor impulzov, mediacijo in prekinitvev negativnih vedenjskih ciklov. Ta ukrep se je izkazal za obetavnega pri mladih s hudimi težavami z agresivnostjo.

¹¹⁸ Spodnje prakse so povzete po raziskavi, opravljeni leta 2015, o alternativnih ukrepih namesto pridržanja, vključno s posebnimi ukrepi oskrbe in obravnave za otroke s kompleksnimi vedenjskimi težavami: Louise Forde, Ursula Kilkelly in Deirdre Malone (2016).

¹¹⁹ Louise Forde, Ursula Kilkelly in Deirdre Malone (2016).

2.3 Prakse preusmerjanja

Ključni mednarodni standardi

Preusmerjanje kot ukrep, katerega cilj je omejiti formalno državno ukrepanje pri otrocih, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, se je prvič pojavil v ZDA v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. V naslednjih desetletjih so se po svetu, tudi v Evropi, razširile različne prakse in pristopi k preusmerjanju, ki so bili odziv na preobremenjene pravosodne sisteme in na vse več raziskav, ki so pokazale škodljive učinke pripora in kazenskopravnih postopkov na mladoletne storilce kaznivih dejanj. To je obdobje, v katerem v kriminologiji postane pomembna teorija etiketiranja, ki poudarja, da je po prvi kršitvi zakona interakcija med storilcem in pravosodnim sistemom lahko sama po sebi pomemben sočasen vzrok za prihodnje deviantno vedenje (sekundarna deviacija). Po tej teoriji se oseba, ki je označena kot deviantna/kriminalna, trudi delovati v skladu s pričakovanji sistema. Oblikovanje atributov deviantne identitete pospešujejo isti kazenski postopek, zaslišanja, celotno sojenje in končni zapis kazenske evidence. Družbenoekonomske posledice, ki nastanejo hkrati s postopki, podpirajo proces etiketiranja in oblikovanje deviantne identitete, kar lažje vodi k deviantni karieri.¹²⁰ V zadnjih desetletjih so ugotovitve prav tako pokazale, kako se v priporu okrepi učinek etiketiranja v kazenskem postopku, kar ima škodljive učinke, na primer na otrokov razvoj in tveganje povratništva.¹²¹

Preusmerjanje je bilo tako uvedeno z namenom, da se vzpostavijo enostavnejši in hitrejši postopki za otroka, ki je v stiku s sistemom, ter da se zmanjšajo morebitna tveganja stigmatizacije. To je še vedno glavni skupni cilj ukrepov za preusmerjanje, ki so jih v zadnjih desetletjih spodbujale različne države.¹²²

Od osemdesetih let prejšnjega stoletja so različni mednarodni pravni standardi in instrumenti pozivali k prednostnemu obravnavanju alternativ formalnim odzivom v mladoletniškem pravu, vključno z izvajanjem ukrepov preusmerjanja. Izraz „preusmerjanje“ je bil prvič izrecno omenjen v Pekinških pravilih iz leta 1985.¹²³ V komentarju k Pekinškim pravilom je preusmerjanje poudarjeno kot praksa, ki je ključnega pomena, da bi se, kadar je to mogoče, izognili stigmatizaciji in drugim negativnim posledicam, ki jih lahko ima uradni kazenski postopek na otroka. Pekinška pravila poudarjajo tudi nekatera temeljna načela, ki jih je treba izvajati pri uporabi ukrepov preusmerjanja, kot je pridobitev predhodnega soglasja otroka pred napotitvijo v ustrezne skupnostne ali druge službe [pravilo 11.3].

Čeprav v Konvenciji ZN o otrokovih pravicah iz leta 1989 ni izrecno omenjeno, je sklicevanje na uporabo preusmerjanja razvidno iz člena 40(3)(b)], leta 1990 pa je bilo spet izrecno omenjeno v Smernicah iz

¹²⁰ Tannenbaum, F., *Kriminaliteta in skupnost*, New York, Ginn and Company, 1951; Lemert, E. M., *Socialna patologija*, McGraw-Hill, New York/Toronto/London, 1951; Becker, H. S., *Outsajderji – Študije sociologije odklonskosti*, New York/London, The Free Press, 1963; Lemert, E. M., *Namesto sodišča, Preusmerjanje v mladoletniškem pravu*, Nacionalni inštitut za duševno zdravje, 1971.

¹²¹ MacAra, L., in McVie, S., *Mladoletniško pravo? Vpliv stika s sistemom na vzorce opustitve kaznivih dejanj*, *European Journal of Criminology*, zvezek 4 (3): 315–345, 2007; Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., in Lavenberg, J. G., *Formalna obravnava mladoletnikov: vplivi na prestopništvo*, *Campbell review* 2010.

¹²² Dünkel, F., *Preusmerjanje: Pomembna in uspešna alternativa kaznovanju v evropskih sistemih pravnega varstva mladoletnih oseb*, v J. Junger-Tas in F. Dünkel (eds.) *Reformiranje mladoletniškega prava*, 2009; Unicef, *Preusmerjanje, ne pripor: Študija o preusmerjanju in drugih alternativnih ukrepih za otroke, ki so prišli v navzkrižje z zakonom v vzhodni Aziji in na Pacifiku*, 2017.

¹²³ Standardna minimalna pravila Združenih narodov o kazenskem pravosodju za mladoletnike, 1985.

Riada.¹²⁴ Splošna pripomba št. 24 (2019) Odbora za pravice otrok v otroškem kazenskoopravnem sistemu, najnovejša splošna pripomba o pravicah otrok v mladoletniškem pravu, poudarja pomen ukrepov preusmerjanja in poziva države, naj uporabljajo preusmerjanje ob polnem spoštovanju procesnih jamstev za otroka, ki je osumljen ali obtožen kaznivega dejanja:

16. Preusmerjanje bi moralo biti prednostni način obravnave otrok v večini primerov. Države pogodbenice bi morale neprestano širiti nabor kaznivih dejanj, za katera je mogoče preusmerjanje, vključno s hudimi kaznivimi dejanji, kjer je to ustrezno. Možnosti za preusmerjanje morajo biti na voljo čim prej po stiku s sistemom in v različnih fazah celotnega postopka. Preusmerjanje bi moralo biti sestavni del otroškega kazenskoopravnega sistema in v skladu s členom 40(3)(b) Konvencije je treba v vseh postopkih in programih preusmerjanja v celoti spoštovati in varovati človekove pravice otrok in pravna jamstva.

76. Odbor poudarja, da mora biti odziv na kaznivo dejanje vedno sorazmeren ne le z okoliščinami in težo kaznivega dejanja, temveč tudi z osebnimi okoliščinami (starostjo, manjšo krivdo, okoliščinami in potrebami, vključno s potrebami v zvezi z duševnim zdravjem otroka, če je to primerno), pa tudi z različnimi in zlasti dolgoročnimi potrebami družbe. Strogo kaznovalni pristop ni v skladu z načeli otroškega kazenskega prava iz člena 40(1) Konvencije. Kadar huda kazniva dejanja storijo otroci, se lahko upoštevajo ukrepi, sorazmerni z okoliščinami storilca in resnostjo kaznivega dejanja, vključno z upoštevanjem potrebe po javni varnosti in sankcijah. Pri tem je treba upoštevati predvsem otrokove koristi in nujnost spodbujanja otrokovega ponovnega vključevanja v družbo.

V evropskem kontekstu obstaja veliko instrumentov, ki se nanašajo na preusmerjanje, države pa spodbujajo njegovo uporabo. Zlasti Priporočila Sveta Evrope (87)18, (87)20, (2003)20 in (2008)11,¹²⁵ kjer se preusmerjanje ne le spodbuja, temveč se poudarja tudi spoštovanje načel zakonitosti in domneve nedolžnosti. Poudarjena je bila tudi potreba po opredelitvi jasnih meril za preusmerjanje, kot sta zagotovilo za nediskriminacijo in soglasje, ki temelji na informacijah (zlasti v zvezi s programi, ki zahtevajo aktivno sodelovanje osumljenega otroka), kar se ne sme šteti kot priznanje krivde.

2.3.1 Nizozemska

Na Nizozemskem je preusmerjanje opredeljeno kot „sodelovanje pri projektu za preprečevanje uradne prijave, poslano državnemu tožilcu“ (člen 77e kazenskega zakonika). V nadaljevanju so na kratko opisane različne možnosti preusmerjanja, ki jih ponuja nizozemski sistem:

- 1) Poravnava v okviru programa Halt ponuja možnost, da se v primeru lažjih kaznivih dejanj mladoletnikov izvede ukrep in da se pravično upoštevajo posledice za žrtve brez morebitnih negativnih posledic zapisa v sodno dokumentacijo (tj. kazensko evidenco).¹²⁶ Rešitev zadeve po možnosti tako, da se prepreči

¹²⁴ Smernice Združenih narodov pri preprečevanju mladoletniškega prestopništva, 1990.

¹²⁵ Glej, na primer, Priporočilo Sveta Evrope (87)18 o poenostavitvi kazenskega pravosodja; Priporočilo (87)20 o odzivu družbe na mladoletniško prestopništvo; Priporočilo (2003)20 o novih načinih spopadanja z mladoletniškim prestopništvom in vlogi kazenskega pravosodja za mladoletnike; in Priporočilo (2008)11 o evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi.

¹²⁶ Artikel 77e Wetboek van Strafrecht (člen 77e kazenskega zakonika) (na voljo na: wetten.nl (najde se prek googla)) je uradna pravna podlaga za program preusmerjanja HALT v zakonu. „Besluit Aanwijzing Halt feiten“ in „Richtlijn en kader voor strafvordering jeugd en adolescenten, inclusief strafmaten Halt“ vsebujejo podrobnejše predpise v zvezi s programom HALT. Glej tudi: Bruning, Van den Brink in Punselie, Jeugdrecht en jeugdhulp, Sdu 2020. Oglejte si tudi: halt.nl (ta spletna stran je na voljo v angleščini in vsebuje veliko informacij o programu Halt).

kazenska obsodba, je del ustaljene tradicije v nizozemskem kazenskem pravosodju za mladoletnike. V skladu s to tradicijo je bil leta 1981 prvi projekt Halt (Het ALTERNATIEF) izveden kot eksperiment v Rotterdamu. Namen tega projekta je bil razviti učinkovitejši odziv na vse pogostejši vandalizem. Mladi, ki so bili krivi vseh vrst vandalizma, so bili napoteni na urad Halt. V imenu tega urada so morali popraviti škodo ali opraviti dejavnosti, enakovredne popravili škodo. Ko so izpolnili svojo nalogo v zadovoljstvo urada, je bil njihov primer opuščen. Zaradi uspeha projekta so tudi številne druge občine poskušale uvesti projekte Halt. Od 1. januarja 2013 je Halt vzpostavljen kot nacionalna organizacija z različnimi podružnicami po vsej državi. Načeloma so do programov Halt upravičeni le storilci, ki prvič storijo kaznivo dejanje, čeprav obstajajo nekatere izjeme. Program Halt je individualno prilagojen kaznivemu dejanju in mladi osebi ter lahko traja glede na številne elemente, kot sta starost in resnost situacije, vendar največ 20 ur. Projekt Halt je lahko sestavljen iz naslednjih delov: pogovori med mladostnikom, starši in uslužbencem programa Halt; dodeljevanje učnih nalog; opravičilo; povrnitev morebitne škode; delo v splošno korist; vadba (socialnih) veščin (120 ur).

- 2) Policijsko opozorilo: nima uradne podlage v zakonu in je odvisno od presoje policije, vendar je določeno v smernicah politike (*Richtlijn en kader voor strafvordering jeugd en adolescenten, inclusief strafmaten Halt*): „Preprosta in lažja kazniva dejanja se z opominom izognejo sodnemu postopku. Okoliščine, ki lahko vplivajo na odločitev, da opomin zadostuje, so na primer: zelo mlada oseba, manjše posledice in/ali narava prekrška, ukrepi staršev ali drugih, na primer šole, ali odškodnina za povzročeno škodo.“ Opomin pomeni, da policija evidentira kaznivo dejanje in osumljenca ter da osumljencu izreče ustno opozorilo. O tem so obveščeni tudi starši, morebitna škoda pa se povrne. Konkretna sankcija ni izrečena.¹²⁷

2.3.2 Nemčija

V nemškem sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb ima preusmerjanje pomembno vlogo. Približno dve tretjini vseh postopkov proti mladoletnikom se zaključi brez uradne sodbe, v večini primerov pa celo brez uradne obtožbe in brez obravnave pred sodiščem za mladoletnike.

Glavne zakonske določbe o preusmerjanju v postopkih zoper mladoletnike so navedene v členih 45 in 47 zakona o sodiščih za mladoletnike.¹²⁸ V skladu s tem se lahko postopek ustavi, ker gre za lažje kaznivo dejanje ali če so že bili sprejeti drugi zadostni socialnovzgojni ukrepi (npr. ukrepi staršev, šole, opozorilo policije) oziroma je bila uvedena restorativna pravičnost (mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja). Čeprav ni določb o preusmerjanju, ki bi bile posebej namenjene zadevam, v katere so vključeni mladoletniki z motnjami v duševnem zdravju, morajo državni tožilec, policija, služba za pomoč na sodišču za mladoletnike in sodišče za mladoletnike v različnih fazah postopka upoštevati otrokove osebne okoliščine. Pri odločanju o uporabi splošno zagotovljenih instrumentov preusmerjanja so lahko pomembne tudi morebitne težave z duševnim zdravjem.

V nemški zakonodaji je predvidenih več oblik preusmerjanja:

¹²⁷ Tretji ukrep, ki je vključen med možnosti preusmerjanja, je „tožilčeva odločitev o zavrženju“: gre za tožilčevo diskrecijsko pravico, da se odloči, ali bo začel kazenski pregon ali ne (člen 167(2) CCP). Zadeva se ne preganja, vendar se vpiše v kazensko evidenco mlade osebe. Glej tudi Aanwijzing sepotgronden: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-62570.html>.

¹²⁸ § 45 JGG Jugendgerichtsgesetz/Zakon o sodiščih za mladoletnike/Nemški zakon o mladoletniškem pravu) člen 47 JGG.

- 1) Državni tožilec lahko brez soglasja sodnika odstopi od pregona, če so izpolnjeni nekateri pogoji (določeni v členu 153 zakonika o kazenskem postopku). To je oblika preusmerjanja „brez ukrepanja“, ki se uporablja pri lažjih kaznivih dejanjih.¹²⁹
- 2) Državni tožilec odstopi od pregona, če je bil nadzorni ukrep že izvršen ali uveden in če meni, da sodelovanje sodnika v skladu s pododdelkom 3 ali vložitev obtožnice ni potrebna. Poskus mladoletnega storilca kaznivega dejanja, da doseže poravnavo z oškodovano osebo, se šteje za enakovrednega nadzornemu ukrepu, prav tako pa tudi ukrepi, sprejeti v sodelovanju z drugimi organi starši ali šolo ali v kombinaciji z mediacijo.¹³⁰
- 3) Državni tožilec sodniku sodišča za mladoletnike predlaga, naj izreče opozorilo, poda navodila¹³¹ ali naloži pogoje, če je obtoženec priznal in državni tožilec meni, da je odreditev takega sodnega ukrepa potrebna, vložitev obtožnice pa se mu ne zdi potrebna. Če sodnik sodišča za mladoletnike ugotovi predlogu, državni tožilec opusti kazenski pregon, vendar šele potem, ko otrok izpolni navodila ali pogoje.¹³² In v teh primerih tožilec sodniku sodišča za mladoletnike predlaga izrek manjšega ukrepa, kot so opomin, delo v splošno korist (običajno od 10 do 40 ur), mediacija (*Täter-Opfer-Ausgleich*), udeležba na usposabljanju za storilce prometnih prekrškov (*Verkehrsunterricht*) ali določene obveznosti, kot so povračilo/nadomestilo škode, opravičilo žrtvi, družbeno koristno delo ali globa.¹³³ Po uspešnem sodelovanju v programu se kazenski postopek zaključí; če se ukrep kljub temu ne konča uspešno, se uradni kazenski postopek spet začne.¹³⁴

2.3.3 Švedska

Na Švedskem obstajajo različni regulativni ukrepi, ki jih je mogoče sprejeti z namenom, da se otroci, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, obravnavajo drugače kot odrasli storilci kaznivih dejanj. Ukrepi, ki se nanašajo nanje, so namenjeni rehabilitaciji in ne kaznovanju. Poseben izraz „preusmerjanje“ ali njegov natančen prevod v švedskem sistemu ne obstaja, obstajajo pa posebne določbe, ki jih je mogoče vključiti v kategorijo ukrepov preusmerjanja in so določene v zakonu. Te določbe o preusmerjanju vključujejo:

- 1) opozorilo: posreduje ga lahko tožilstvo za kazniva dejanja, kadar ni kršen noben pomemben javni ali zasebni interes. Če je izdan opomin, bo otrok povabljen na sestanek s tožilcem, namesto da bi zoper njega vložili obtožnico. Sestanek se lahko obravnava kot „opozorilo“, in če otrok stori novo kaznivo dejanje, se lahko prejšnje opozorilo v zvezi s kaznivim dejanjem spremeni v obtožnico;
- 2) mediacija: na papirju je ta ukrep predviden za različne oblike kaznivih dejanj. Mediacija lahko privede do odločitve o izreku opomina namesto vložitve obtožnice. Vendar je to tudi postopek, ki ga lahko

¹²⁹ https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_jgg/englisch_jgg.html#p0249;

https://krimpub.krimz.de/frontdoor/deliver/index/docId/142/file/Gutachten_JGG_Heinz_Zusammenfassung_05.pdf.

¹³⁰ Več informacij je na voljo na https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_jgg/englisch_jgg.html#p0249.

¹³¹ V skladu s členom 10(1)(3) št. 4, 7 in 9.

¹³² Člen 11(3) in člen 15(3), drugi stavek se ne uporabljata. Ustrezno se uporablja člen 47(3): https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_jgg/englisch_jgg.html#p0242

¹³³ Člen 45 (3) JJA.

¹³⁴ Pregled nemškega sistema pravnega varstva mladoletnih oseb in praks najdete v Dünkel, F. (2016): Mladoletniško pravo v Nemčiji; DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.68.

sodišče upošteva pri določitvi ustrezne sankcije za otroka. Zato lahko v nekaterih primerih deluje kot ukrep za preusmerjanje in včasih kot olajševalna okoliščina v sodnem postopku. Pri mediaciji se storilci kaznivih dejanj in žrtve srečajo v prisotnosti nepristranskega mediatorja.

2.3.4 Druge prakse iz vse Evrope

Program Garda za preusmerjanje na Irskem

Zakon o varstvu otrok iz leta 2001 predvideva, da se otrok vključi v program za preusmerjanje, ki ga izvaja policija (Garda). Cilj programa iz člena 19 zakona je „odvrniti vsakega otroka, ki sprejme odgovornost za svoje kriminalno ali antisocialno vedenje, od nadaljnjih kaznivih dejanj ali nadaljnega antisocialnega vedenja“. V skladu s členom 2 se „cilj doseže predvsem tako, da se takemu otroku izreče opomin in se ga po potrebi da pod nadzor policista za delo z mladoletniki ter skliče sestanek, ki se ga udeležijo otrok, družinski člani in druge zadevne osebe“. Kot alternativa obsodbi je na sodišču za mladoletnike predvideno tudi preusmerjanje v obliki družinskih srečanj. Glej člen 78.¹³⁵

Preusmerjanje, ki ga izvaja policija, je na voljo za vse vrste kaznivih dejanj, pri težjih primerih pa se posvetuje s tožilcem. Pogoja za dostop do tega ukrepa sta „sprejemanje odgovornosti“ in prostovoljnost (privolitev obtoženega/osumljenega otroka). V večini primerov je ukrep neuradno ali uradno opozorilo, ki ga spremlja nadzor posebej usposobljenega policista (policista za delo z mladoletniki). Lahko se skliče tudi družinsko srečanje ali restorativni dogodek, da se opredelijo načini, kako s podporo, dostopom do storitev ali vključevanjem v dejavnosti ali programe preprečiti otrokovo nadaljnje prestopništvo. To je prilagojeno posameznemu otroku in odvisno od razpoložljivih virov na območju. Uspešen zaključek programa pomeni dokončno ustavitev kazenskega postopka, izbris iz kazenske evidence in dostop do nadaljnega preusmerjanja v primeru povratništva. Neuspešen zaključek lahko povzroči kazenski pregon za druga kazniva dejanja (storjena pozneje), vendar ne za tista, za katera je bilo izbrano preusmerjanje.

„Sodna pomilostitev“ in „prekinitev sojenja s probacijo“ v Italiji

DPR 448/1988 predvideva različne ukrepe preusmerjanja, katerih glavna cilja sta ponovno vključevanje in rehabilitacija otrok. V fazi preiskovalnega postopka lahko sodnik izbira med naslednjimi ukrepi odvzema prostosti. V vseh teh primerih, vključno z ukrepom omejitve gibanja v okviru pridržanja, socialni delavec iz USSM podpira otroka in njegovo družino ter zbira informacije o otrokovem položaju, da bi sodniku zagotovil gradivo za odločanje. Po koncu preiskav in na predhodni obravnavi lahko sodišče za mladoletnike odloči o ustavitvi postopka in uporabi različnih ukrepov za preusmerjanje, kot so:

- sodna pomilostitev („*Perdono giudiziale*“);
- zavrženje zadeve zaradi nepomembnosti okoliščin („*Sentenza di non luogo a procedere per irrilevanza del fatto*“);¹³⁶

¹³⁵ Glej Strategijo mladoletniškega prava 20082010, Akcijski načrt mladoletniškega prava 20142018 in Strategijo mladoletniškega prava 20212026. Vsi ti dokumenti zagovarjajo preusmerjanje in si prizadevajo spodbujati njegovo uporabo kot cilj, vključno s policijskim preusmerjanjem in vlogo skupnostnih sankcij. Glej tudi Kilkelly „Policijsko delo, mladoletniki, preusmerjanje in odgovornost na Irskem“, april 2011, Kazensko pravo in družbene spremembe 55(2):133151.

¹³⁶ Sodišče se odloči, da postopek zaključi z oprostivijo, ker oceni, da je bilo storjeno kaznivo dejanje lažje in občasno ter da bi nadaljevanje postopka zelo škodovalo otroku. Razlika med sodno pomilostitvijo in slednjim ukrepom je zelo majhna, vendar bistvena. Za „sklep o ustavitvi postopka“ morata biti prisotna dva elementa: nepomembnost okoliščin (lažje kaznivo dejanje) in ocena, da je kaznivo dejanje občasno, ter odsotnost interesa sodišča za nadaljevanje postopka. Namesto tega se lahko sodna pomilostitev uporabi za hujša kazniva dejanja, lahko se uporabi samo enkrat in dejansko pomeni obsodbo. Kljub temu sodišče meni, da v različnih razmerah obstajajo pozitivne napovedi za prihodnje vedenje otroka in da je bil postopek do te faze zanj že vzgojen. V obeh primerih so učinki kazenske obsodbe odpravljani.

• prekinitve sojenja s probacijo („*Sospensione del processo e messa alla prova*“). To je najbolj inovativen ukrep, ki je bil uveden leta 1988 z italijanskim zakonom o mladostniškem pravu. V teh primerih se sodišče odloči, da prekine postopek in začne individualni izobraževalni projekt z otrokom, ki traja največ tri leta. Projekt lahko vključuje različne cilje in dejavnosti, kot so: obiskovanje šole in prejemanje dobrih ocen, udeležba na strokovnih usposabljanjih in/ali opravljanje dela v splošno korist. Eden od najbolj učinkovitih ukrepov, ki se lahko uporabi med začasno izključitvijo, je poravnavanje v kazenskem postopku. V okviru izobraževalnega projekta lahko pravosodne službe za otroka predvidijo pot sprave z žrtvijo kaznivega dejanja in odškodnino za kaznivo dejanje. Ob koncu projekta sodišče oceni rezultate: če so pozitivni, se storjeno kaznivo dejanje razveljavi; če so negativni, se postopek nadaljuje od točke, na kateri se je ustavil. Ta oblika preusmerjanja se lahko uporablja pri vseh kaznivih dejanjih, tudi najhujših.

Posebej zanimiva je tudi sodna pomilostitev: medtem ko se preusmerjanje brez bistvenega ukrepanja običajno uporablja za lažja kazniva dejanja, se lahko ta oblika preusmerjanja brez pogojev uporabi tudi za zelo huda kazniva dejanja. Uporabi se lahko samo enkrat, in čeprav gre za obsodbo, se vsi učinki kazenske obsodbe izničijo. V tem primeru sodišče oceni, da zaradi različnih okoliščin obstajajo pozitivne napovedi za prihodnje vedenje otroka in da je bilo dejstvo, da je bil v stiku z organi, zanj že vzgojno. Kombinirana uporaba tega ukrepa preusmerjanja s poravnavanjem v kazenskem postopku je lahko ključnega pomena za zagotovitev sodelovanja žrtve/žrtev.¹³⁷

Program STOP na Hrvaškem

Na Hrvaškem, kjer je preusmerjanje od devetdesetih let prejšnjega stoletja dobro zakonsko urejeno in kjer so bili uvedeni različni ukrepi, zaradi katerih je število otrok, udeleženih v postopkih in v priporu, zelo majhno, se je program STOP uspešno izvajal v Zagrebu. Po zgledu nizozemskega projekta HALT¹³⁸ v primeru lažjega kaznivega dejanja in če otrok prostovoljno privoli in prizna odgovornost, posebej usposobljen policist obvesti otroka in njegove starše/skrbnike o tej možnosti, ob njihovem soglasju pa strokovni delavec za zaščito otrok prevzame vodenje izvajanja izobraževalnega programa, ki lahko vključuje socialno delo, mediacijo z žrtvijo, svetovanje in/ali usposabljanje ter aktivno sodelovanje staršev. Če otrok programa ne zaključi uspešno, lahko policija proti njemu sproži postopek.

Več podrobnosti o alternativnih ukrepih je na voljo tudi na <http://www.altrodiritto.unifi.it/ricerche/minori/imperial/cap2.htm>.

¹³⁷ IJJO, Odvracanje mladih od kriminala: iskanje najboljših evropskih praks, 2014, str. 184234.

¹³⁸ DCI, Zaščita pravic otrok, ki so prišli v navzkrižje z zakonom – Raziskava o alternativah odvzemu prostosti v osmih državah, 2008.

2.4 Prakse restorativne pravičnosti

Ključni mednarodni standardi

Čeprav ne obstaja le ena sama opredelitev restorativne pravičnosti, je tista, navedena v „Osnovnih načelih za uporabo programov restorativne pravičnosti v kazenskih zadevah“ OZN iz leta 2002, dokaj celovita: „restorativna pravičnost se na splošno nanaša na alternativni pristop odzivanja na kazniva dejanja, tako v smislu procesa kot tudi rezultatov:

- ⇒ restorativni proces je postopek, v katerem žrtev in storilec kaznivega dejanja ter po potrebi vsi drugi posamezniki ali člani skupnosti, ki jih je kaznivo dejanje prizadelo, skupaj aktivno sodelujejo pri reševanju zadev, ki so posledica kaznivega dejanja, običajno s pomočjo facilitatorja;
- ⇒ restorativni izid se nanaša na dogovor, dosežen v restorativnem postopku. Dogovor lahko vključuje napotitve v programe, kot so odškodnina, povrnitev škode in delo v splošno korist, katerih cilj je izpolniti individualne in skupne potrebe kakor tudi odgovornosti strank ter doseči ponovno vključevanje žrtve in storilca kaznivega dejanja.

Osnovna načela OZN za uporabo restorativne pravičnosti vključujejo:

- storitev mora biti brezplačna in prostovoljna;
- uporabljati se lahko v vseh fazah sistema kazenskega pravosodja;
- biti mora nepristranska in zaupna;
- domneva nedolžnosti;
- varnostna in procesna jamstva za stranke;
- potreba po oblikovanju nacionalnih smernic in standardov.

V zvezi s to študijo in praksami, ki so predstavljene v nadaljevanju, je treba poudariti tudi to, da so v priložniku Urada Združenih narodov za droge in kriminal (UNDOC) pri opisu „zahtev za uspešno delovanje programov restorativne pravičnosti“ navedena nekatera ključna procesna jamstva, ki so ključnega pomena pri uporabi restorativne pravičnosti, tudi v primeru otrok: „Čeprav morajo storilci kaznivih dejanj na splošno prevzeti odgovornost za svoja dejanja, to priznanje na splošno ni enako ugotovitvi krivde tako kot na kazenskem sodišču. V nekaterih primerih lahko v času napotitve zadostuje, da storilec „ne zanika odgovornosti“. Po drugi strani pa so programi, ki ponujajo ukrepe v fazi izreka kazni ali po izreku kazni (npr. poravnalni naroki), na splošno na voljo le tistim storilcem, ki so bili spoznani za krive ali so priznali krivdo“. Poleg tega temeljna načela (odst. 8) določajo, da se sodelovanje storilca kaznivega dejanja v restorativnem postopku samo po sebi ne sme uporabljati kot dokaz priznanja krivde v poznejših sodnih postopkih.“¹³⁹

Od leta 2002, ko so se začela izvajati osnovna načela OZN, je področje restorativne pravičnosti doživelo pomemben razvoj za krepitev pravne države in dostopa do pravnega varstva. V zadnjih nekaj letih je bil z mednarodnimi in evropskimi instrumenti dosežen pomemben napredek pri zagotavljanju restorativne pravičnosti. Ti standardi, ki so pomembni tudi za otroke in mladostnike, vključujejo:

¹³⁹ Priročnik Urada Združenih narodov za droge in kriminal (UNDOC) o programih restorativne pravičnosti, 2020, na voljo na https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf.

- Direktiva EU o pravicah žrtev 2012/29/EU je restorativni pravičnosti v Evropi zagotovila trdnejši položaj in jasno usmerjenost k žrtvam. Pred kratkim (junija 2020) je Evropska komisija sprejela prvo strategijo EU o pravicah žrtev (2020 - 2025), ki priznava vlogo restorativne pravičnosti pri doseganju prvega cilja strategije, tj. opolnomočenja žrtev kaznivih dejanj.
- Priporočilo Sveta Evrope CM/Rec(2018)8 o restorativni pravičnosti v kazenskih zadevah, ki je bilo sprejeto 3. oktobra 2018, odraža nov razvoj in širši koncept pristopov restorativne pravičnosti. Navaja predvsem, da „mora biti restorativna pravičnost splošno dostopna storitev. Vrsta, resnost ali geografska lokacija kaznivega dejanja same po sebi in brez drugih okoliščin ne bi smele preprečevati, da bi se žrtvam in storilcem kaznivih dejanj zagotovila restorativna pravičnost" (pravilo 18). Kot je navedeno tudi v priporočilu Sveta Evrope (SE), nobeno kaznivo dejanje ni neprimerno. Ključno merilo je pripravljenost storilca in žrtve, da se srečata ali komunicirata na drug način, ter obveznost strokovnjakov, da zagotovijo varnost postopka za vse strani.
- Maja 2020 je Urad Združenih narodov za droge in kriminal (UNODC) izdal drugo izdajo Priročnika o programih restorativne pravičnosti. Vključuje razvoj na tem področju in zlasti potencialne restorativne pravičnosti pri obravnavi hudih kaznivih dejanj, hkrati pa močno poudarja in spodbuja uporabo restorativne pravičnosti pri otrocih žrtvah.
- V Strategiji Sveta Evrope o otrokovih pravicah (2022 - 2027)¹⁴⁰ je eden od načinov za zagotavljanje otrokovih pravic v odnosu do pravosodnega sistema „razvoj restorativne pravičnosti za otroke, po potrebi tudi za otroke, ki kažejo škodljivo (spolno) vedenje, vključno z vedenjem proti drugim otrokom“ [4.2.5]. Poleg tega je bil pomen restorativne pravičnosti podan že v evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi:

Pravilo – 12 Mediacija ali drugi restorativni ukrepi se spodbujajo na vseh stopnjah obravnavanja mladoletnikov.

Pravilo 23.2 – Prednost imajo sankcije in ukrepi, ki imajo lahko vzgojni učinek in so hkrati restorativni odziv na kazniva dejanja, ki jih storijo mladoletniki.

Pravilo 77 – Cilji dejavnosti v okviru režima so izobraževanje, osebni in socialni razvoj, poklicno usposabljanje, rehabilitacija in priprava na odpust. Vključujejo lahko: (I) programe restorativne pravičnosti in povrnitev škode za storjeno kaznivo dejanje.

¹⁴⁰ Glej tudi Priporočilo CM/Rec(2018)8 o restorativni pravičnosti v kazenskih zadevah in Beneško deklaracijo Sveta Evrope o vlogi restorativne pravičnosti v kazenskih zadevah (2021): (7) ki poudarjata dolžnosti javnih institucij, da spodbujajo konstruktivne ukrepe proti mladoletniškemu prestopništvu in mladim prestopnikom zagotavljajo dodatne možnosti zaradi njihove mladosti in potrebe po njihovi ponovni vključitvi v družbo, ter namenjata posebno pozornost načinu uporabe postopkov restorativne pravičnosti v primerih, ki vključujejo otroke (žrtve ali storilce kaznivih dejanj), in v zvezi s tem ponovno poudarjata pomen standardov in načel iz Smernic Odbora ministrov za otrokom prijazno pravosodje (2010) in Priporočila CM/Rec(2008) 11 o evropskih pravilih za mladoletne storilce, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi; (15) pozivata Svet Evrope, naj spodbuja in pomaga svojim državam članicam, da: i. po potrebi razvijejo nacionalne akcijske načrte ali politike za izvajanje Priporočila CM/Rec (2018)8 o restorativni pravičnosti v kazenskih zadevah, tako da zagotovijo medagencijsko sodelovanje po vsej državi, ustrezno nacionalno zakonodajo in financiranje ter pri tem upoštevajo, da bi morala biti pravica do dostopa do ustreznih storitev restorativne pravičnosti za vse zainteresirane strani, če v to prostovoljno privolijo, cilj nacionalnih organov; ii. spodbujajo široko uporabo restorativne pravičnosti za mladoletnike, ki so prišli v navzkrižje z zakonom kot enim od dragocenejših elementov otrokom prijaznega pravosodja v skladu s smernicami Odbora ministrov za otrokom prijazno pravosodje (2010).

2.4.1 Nizozemska

Na Nizozemskem je mogoče najti različne oblike restorativnih ukrepov za mlade storilce kaznivih dejanj. Omeniti je treba predvsem mediacijo med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja ter restorativna srečanja, pa tudi odredbe o povrnitvi škode v skupnosti, ki vključujejo restorativne elemente. Poleg tega so se od spodaj navzgor pojavile različne lokalne restorativne pobude, ki so na voljo po vsej državi na različnih mestih, vključno s šolami, soseskami, vzgojnimi zavodi in zapori. Večina restorativnih ukrepov na Nizozemskem se izvaja neodvisno od kazenskoopravnega sistema.

Na Nizozemskem je mogoče opredeliti štiri določbe o restorativni pravičnosti, ki se uporabljajo za otroke med kazenskim postopkom:

- 1) Restorativna mediacija vključuje srečanja in pogovore, ki se osredotočajo na mediacijo in čustveno okrevanje ter so ločeni od kazenskega postopka. Stranke se prostovoljno pogovarjajo pod vodstvom neodvisne tretje osebe mediatorja.
- 2) Mediacija se lahko v primerih HALT uporabi pri otrocih, ki storijo lažje kaznivo dejanje. Primer se lahko posreduje v alternativno reševanje prek programa HALT, del tega ukrepa pa je, da se mladostnik sprizjani s posledicami svojih dejanj in se pisno ali v pogovoru z žrtvijo za to opraviči. Program Halt se uporabi tudi v primeru materialne in nematerialne škode med žrtvijo in mladoletnim osumljencem ali storilcem kaznivega dejanja.
- 3) Mediacija v kazenskih zadevah se lahko uvede, kadar lahko državni tožilec ali sodnik pošlje zadevo v mediacijo, ne glede na to, ali jo zahteva druga zainteresirana stran ali osumljenec ali žrtev v tekočem kazenskem postopku. V kazenskih zadevah najprej potekajo mediacijska srečanja s strankami pod nadzorom mediatorja. Mediacija v kazenskih zadevah se osredotoča na odpravo čustvenih in materialnih posledic kaznivega dejanja. Mediacija omogoča sklenitev skupnih dogovorov in njihov zapis v pisni sporazum, ki ga stranke podpišejo. Ta tako imenovani sporazum o poravnavi se vložijo v kazenski spis. Državni tožilec in/ali sodnik v skladu s členom 51h nizozemskega zakonika o kazenskem postopku nato sporazum o poravnavi upošteva pri sprejemanju končne odločitve o kazenski zadevi ali pri izreku sodbe.
- 4) Restorativna pravičnost v vzgojnem zavodu: V času, ko je mladoletnik v vzgojnem zavodu, ima možnost, da v okviru obravnave in izobraževanja sodeluje v restorativnem procesu, in sicer z udeležbo na restorativnem usposabljanju („Dapper“) ali mediaciji med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja pod vodstvom mediatorja/mediatorjev. Na ravni zaporov se ukrepi restorativne pravičnosti, vključno s srečanji, izvajajo v okviru lokalnih pilotnih projektov v centrih za pridržanje mladoletnikov od začetka tega stoletja.¹⁴¹

Mediacija je zakonsko določena v členu 51h zakonika o kazenskem postopku, ki je bil uveden leta 2012 in določa, da mora policija žrtev in osumljenca čim prej obvestiti o možnosti mediacije. Če je rezultat mediacije dogovor med žrtvijo in osumljencem, mora sodnik to upoštevati pri izreku ukrepa in/ali sankcije. Državno tožilstvo mora spodbujati mediacijo med žrtvijo in obsojenim storilcem kaznivega dejanja.

¹⁴¹ Dünkel, F., Horsfield, P., in Păroșanu, A. (Eds.) Raziskave in izbor najučinkovitejših praks restorativne pravičnosti za mladoletnike v Evropi: Pregled iz 28 držav članic EU, 2015.

Na področju mediacije med žrtvijo in storilcem organizacija Žrtev na vidiku, „*Slachtoffer in Beeld*“ (SiB), zagotavlja storitve mediacije po vsej državi na podlagi enotnih standardov. O tej storitvi so obveščeni probacijski uslužbenci, osebje nacionalne organizacije za podporo žrtvam (*Slachtofferhulp Nederland*), osebje odbora za zaščito mladoletnih oseb, odvetniki, policija, tožilci in sodniki, ki lahko svojim strankam predlagajo mediacijo. Mediacija se praviloma izvede na enem srečanju med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja.

Mediatorji delajo kot strokovnjaki s polnim delovnim časom in imajo veliko izkušenj. Usposablajo se pri organizaciji SiB, novo usposobljene mediatorje pa šest mesecev spremljajo ali usmerjajo izkušeni mediatorji, ki si lahko izmenjujejo izkušnje na nadaljnjih srečanjih in/ali se udeležujejo nadaljnjih usposabljanj. Organizacijo SiB financira ministrstvo za pravosodje in varnost.¹⁴²

2.4.2 Nemčija¹⁴³

Začetki restorativne pravičnosti v Nemčiji segajo v sredino osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so bili vzpostavljeni prvi pilotni projekti mediacije, predvsem v mladoletniškem kazenskoprnem sistemu. Oblikovalci politik so kmalu opazili učinek in koristi restorativnih ukrepov, ki so postajali vse bolj pomemben del sistema. Eden od glavnih razlogov za preusmeritev zadeve iz nadaljnega kazenskega pregona je, če je storilec opravil mediacijo ali si prizadeval za povrnitev škode žrtvi (člen 45(2) JJA). Obstajajo tudi sodni restorativni ukrepi, kot so mediacija, povračilo škode in v širšem smislu delo v splošno korist. Vendar pa praksa dela v splošno korist v Nemčiji v resnici ni „restorativna“, saj se uporablja predvsem kot „disciplinski ukrep“.

Med prestajanjem zaporne kazni se lahko uporabljajo tudi mediacijski in restorativni ukrepi. V Nemčiji je že veliko poskusov z oblikami programov ozaveščanja žrtev.

Mediacija se izvaja v okviru državnih ali zasebnih programov mediacije. Na področju mladoletniškega prava imajo prednost neprofitni zasebni programi mediacije, pogosto pa storitve mediacije zagotavljajo tudi službe za pomoč sodišču za mladoletnike uradov za mladino (*Jugendgerichtshilfe*). Posebnost nemških programov mediacije je, da mnogi od njih razpolagajo z odškodninskim skladom. Če storilec kaznivega dejanja opravlja delo v splošno korist, lahko zanj prejme „plačilo“ iz tega posebnega sklada, tako da lahko žrtvi izplača finančno odškodnino.

V praksi lahko v primerih, ki so primerni za mediacijo med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja (ki zahtevajo prostovoljno sodelovanje obeh strank, pripravljenost storilca, da prevzame odgovornost za storjeno kaznivo dejanje, odsotnost neravnovesja moči, če se mu ne zoperstavi strokovna mediacija, in odsotnost sekundarne viktimizacije), mediacijo med žrtvijo in storilcem izvajajo obstoječe institucije in usposobljeni mediatorji, ki imajo izkušnje na področju restorativne pravičnosti na splošno in po možnosti tudi na mladoletniškem kazenskoprnem področju. Mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja, ki v Nemčiji ni del dejanskega kazenskega postopka, praviloma ne bo mogla nadomestiti sodnega

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Večina informacij o restorativnih praksah v Nemčiji je povzeta iz odgovorov na vprašalnik, prejetih za to poročilo, in iz dokumenta avtorjev Dünkel, F., Horsfield, P., in Pároşanu, A. (Eds.) Raziskave in izbor najučinkovitejših praks restorativne pravičnosti za mladoletnike v Evropi: Pregled iz 28 držav članic EU, 2015.

kazenskega postopka v težjih primerih. Vendar lahko dopolnjuje kazenski postopek v korist obeh strani in ga je treba upoštevati pri določanju sankcij. V mladoletniškem kazenskem pravu lahko mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja povzroči, da druge sankcije sodišča za mladoletnike niso potrebne. Izvedba mediacije med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja lahko državnemu tožilcu tudi omogoči, da otroka oprosti pregona brez sojenja, pred sodiščem in brez obsodbe. Pri izvrševanju sankcij za mladoletnike nekateri zakoni zveznih dežel o priprtju mladoletnikov predvidevajo tudi mediacijo med žrtvijo in storilcem ali podobne ukrepe mediacije v priporu.

2.4.3 Švedska¹⁴⁴

Sodobni začetki restorativne pravičnosti na Švedskem prav tako segajo v pozna osemdeseta leta prejšnjega stoletja, prvi projekti mediacije pa so bili uvedeni leta 1987 na ravni policije. Ta razvoj je vključeval programe za mladoletnike, ki jih od leta 1998 podpira nacionalni svet za preprečevanje kriminala (pilotni projekt). Leta 2002 je bil sprejet okvirni zakon o mediaciji, ki je privedel do pobud za vzpostavitev programov mediacije na področju mladoletniškega kazenskega prava po vsej državi. Kot je bilo pojasnjeno v prejšnjih poglavjih, Švedska nima specializirane uprave in zakonodaje na področju mladoletniškega kazenskega prava, vendar so v splošnem kazenskem zakonu in zakoniku o kazenskem postopku določena nekatera posebna pravila in sankcije za mladoletnike, stare od 15 do 17 let, ter za mlajše polnoletne osebe, stare od 18 do 20 let.¹⁴⁵

V letu 2008 je postalo obvezno, da občine mladim prestopnikom, mlajšim od 21 let, ponudijo mediacijo, kot je določeno v zakonu o socialni službi.¹⁴⁶ Ker je treba mediacijo upoštevati v kateri koli fazi kazenskega postopka, lahko tožilec (preusmerjanje pred sodnim postopkom) ali sodnik (preusmerjanje na sodišču) zadevo zavrže ali pa je lahko element izreka kazni na sodišču, tj. pogoj za probacijo.

Na Švedskem je mediacija edina sankcija/edini ukrep, sprejet kot „restorativen“. Nalogi o opravljanju dela v splošno korist se obravnavajo bolj kot kazen in ne kot (morebitni) restorativni ukrep. V 60 % občin na Švedskem mediacijo izvajajo socialne službe. V praksi očitno ni statističnih podatkov za oceno vloge, ki jo ima mediacija v kazenskem pravosodju (za mladoletnike) v primerjavi z drugimi sankcijami. Zato ni mogoče ugotoviti, ali ima mediacija pomembno vlogo v kazenskih postopkih zoper mladoletnike ali pri izrekanju

¹⁴⁴ Ta pregled temelji predvsem na poročilu Linde Marklund, Center za reševanje konfliktov, Stockholm/Švedska [Marklund, L. (2015): Švedska. v dokumentu avtorjev: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (Eds.): Restorativna pravičnost in mediacija v kazenskih zadevah pregled pravnih vprašanj, strategij izvajanja in rezultatov v 36 evropskih državah. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 917933] in Dünkel, F., Horsfield, P., in Pároşanu, A. (Eds.) Raziskave in izbor najučinkovitejših praks restorativne pravičnosti za mladoletnike v Evropi: Pregled iz 28 držav članic EU, 2015.

¹⁴⁵ Glej Haverkamp, R. (2011): Švedska. v: Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P., Pruin, I. (Eds.): Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi trenutno stanje in razvoj reform 2. izdaja., Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 13551388. Podrobno predstavlja mladoletniško pravo na Švedskem z vidika zgodovine reform, zakonodajne podlage in prakse.

¹⁴⁶ Marklund, L. (2015): Švedska. v: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (Eds.): Restorativna pravičnost in mediacija v kazenskih zadevah pregled pravnih vprašanj, strategij izvajanja in rezultatov v 36 evropskih državah. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 917933.

kazni mladoletnim storilcem kaznivih dejanj. Sodniki in tožilci menijo, da mediacija nima pomembne vloge, je pa dober dopolnilni ukrep.¹⁴⁷

2.4.4 Druge prakse po vsej Evropi

Prakse restorativne pravičnosti, ki se uporabljajo kot ukrepi preusmerjanja: srečanja o preusmerjanju¹⁴⁸

Srečanja o preusmerjanju na različnih ravneh potekajo na Irskem, Severnem Irskem in v Belgiji.¹⁴⁹ Na Irskem se lahko mladi, ki so storili kaznivo dejanje, napotijo na restorativno konferenco brez omejitev glede ustreznih vrst kaznivih dejanj (kar vključuje tudi huda kazniva dejanja). V tem primeru ima policija diskrecijsko pravico za posredovanje primerov. Policija mora najti ravnovesje med upoštevanjem javnega interesa za pregon in zaščito otrokovih koristi. Šele ko storilec kaznivega dejanja prevzame odgovornost za dejanje in da soglasje, se na policijski postaji organizira srečanje, ki ga vodi usposobljen policist. Udeleženci, ki prisostvujejo, so otrokovi starši/skrbniki, drugi pomembni odrasli, predstavniki organov pregona (in organov za zaščito otrok), žrtev s svojo družino in/ali podporniki. Končni cilj srečanja je dogovoriti se o načrtu, ki ga mora otrok upoštevati. Če je sklenjen dogovor glede načrta, je obtožba umaknjena.

Na Severnem Irskem se lažja kazniva dejanja praviloma preusmerijo na ravni policije, medtem ko se lahko težja kazniva dejanja preusmerijo v postopek srečanj na ravni tožilstva. Na ravni sodišča je obvezno, da se mlade storilce kaznivih dejanj, ki priznajo krivdo in soglašajo s sodelovanjem v postopku srečanj, napoti na tako imenovano „srečanje za mladoletne osebe, ki ga odredi sodišče“ (alternativa zaporu na ravni izreka kazni).

V Belgiji se postopek na ravni policije bistveno razlikuje od zgoraj navedenih držav, saj izpolnjevanje načrta/dogovora, pripravljenega na srečanju, ne vpliva samodejno na obtožbe. Kar zadeva preusmerjanje ali izrek kazni, je to odvisno tudi od stopnje zadovoljitve javnega interesa. Na ravni sodišč za mladoletnike imajo restorativni ukrepi prednost pred drugimi ukrepi. Sodniki za mladoletnike lahko v vsaki fazi postopka mladoletnim prestopnikom predlagajo mediacijo med žrtvijo in storilcem ali srečanje.¹⁵⁰

Mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja v Belgiji¹⁵¹

Belgija je prva država celinske Evrope, ki je restorativno pravičnost uvedla v jedro mladoletniškega kazenskopravnega sistema. Restorativna pravičnost je dobro uveljavljena tako na področju mladoletniškega kazenskopravnega sistema kot na področju kazenskega prava za odrasle, na voljo pa je v vseh sodnih okrožjih države, dobro je urejena z zakonom ter z zagotavljanjem razmeroma dobrega financiranja zveznih in regionalnih

¹⁴⁷ Ibidem. Pri tem je treba upoštevati, kar je bilo povedano o Švedski, da se zelo malo primerov dejansko obravnava v kazenskem postopku, večino pa obravnavajo socialne službe.

¹⁴⁸ Globalna študija ZN o otrocih, ki jim je bila odvzeta prostost, 2019, str. 326.

¹⁴⁹ Za več podrobnosti o restorativnih praksah preusmerjanja v Belgiji in na Severnem Irskem glej: Tim Chapman, Zaščita pravic, povrnitev spoštovanja in krepitev odnosov: Evropski model restorativne pravičnosti pri otrocih in mladih, Mednarodni observatorij za mladoletniško pravo in Evropski svet za mladoletniško pravo, 2015.

¹⁵⁰ Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield in Andrea Păroşanu, „Restorativna pravičnost in mladoletni prestopniki v Evropi: Primerjalni pregled“, Frieder Dünkel, Philip Horsfield in Andrea Păroşanu (eds.), Evropska raziskava o restorativni pravičnosti v zvezi z mladoletnimi osebami, Mednarodni observatorij mladoletniškega prava in Evropski svet za mladoletniško pravo, 2015.

Za več podrobnosti o praksah restorativne pravičnosti na Severnem Irskem in v Belgiji glej tudi Pali, B., in Randazzo, S., Praktični vodnik za izvajanje restorativne pravičnosti pri otrocih, Mednarodni observatorij mladoletniškega prava, 2018.

¹⁵¹ Pali, B., in Randazzo, S., Praktični vodnik za izvajanje restorativne pravičnosti pri otrocih, 2018.

oblasti. Belgija je tudi ena redkih držav na svetu, kjer je restorativna pravičnost na voljo za vse vrste kaznivih dejanj, v vseh fazah kazenskoprnega postopka, tako za otroke kot za odrasle.

Zakon o mladoletniškem kazenskem pravu daje prednost restorativnim možnostim poleg rehabilitacijskih in tistih, usmerjenih v socialno varstvo, kakor tudi kaznovanih ukrepov. Splošni cilj zakona o mladoletniškem kazenskem pravu je pomagati mladim osebam, da prevzamejo odgovornost, in upoštevati pravice žrtev, pri tem pa se osredotočati na rehabilitacijo in prevzgojo. S trdnim pravnim okvirom se programi restorativne pravičnosti pri otrocih obsežno izvajajo po vsej državi, tako na ravni tožilcev kot sodnikov za mladoletnike.

Mediacija med žrtvijo in storilcem ter srečanja temeljijo na prostovoljnem sodelovanju žrtve in storilca, edini pogoj za napotitev pa je, da je žrtev identificirana. Po uspešnem zaključku storitev mediacije se sklenjeni sporazum pošlje državnemu tožilcu ali sodišču za mladoletnike, ki ga mora sprejeti, razen če je v nasprotju z javnim redom (člen 45c, 2. odstavek in člen 37c, 2. odstavek zakona o mladoletniškem kazenskem pravu). Službe za mediacijo so odgovorne za nadzor sporazuma in obvestijo državnega tožilca ali sodnika za mladoletnike, ali je bil sporazum izpolnjen. Izpolnjeni sporazum morata upoštevati državni tožilec in sodnik za mladoletnike (čl. 45c, 3. odstavek in člen 37d zakona o mladoletniškem kazenskem pravu).

Postopek mediacije vodi strokovni in plačani uslužbenec mediator nevladne organizacije. Tožilec ali sodnik lahko stranko napoti v center za mediacijo. Mediator poišče spis v registru sodišča, nato pa se ločeno sestane z žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja na enem ali dveh srečanjih. Med prvim srečanjem ali pogovorom mediator pojasni, kaj je mediacija, kakšne so možnosti, kakšna je vloga mediatorja in katera načela bo moral mediator spoštovati. Mediator preveri pripravljenost in motivacijo obeh strani za sodelovanje v mediaciji. Ko obe strani želita sodelovati v postopku mediacije, mediator preveri, ali se želita srečati neposredno (osebno) ali posredno, pri čemer mediator deluje kot posrednik med stranema, ki se ne srečata na osebem srečanju.

Med mediacijo imata obe strani priložnost povedati svojo zgodbo s svojega zornega kota. Namesto na dejstvih je osredotočenost na tem, kako sta obe strani doživeli kaznivo dejanje in njegove posledice. V tej fazi je pomembno, da se doseže določena raven vzajemnega razumevanja in priznavanja. Ko je ta raven dosežena, mediator podpira obe strani pri razmišljanju o možnih načinih povračila. Obe strani lahko predlagata rešitve. Ko se obe strani dogovorita o načinu, kako bo mladoletni storilec kaznivega dejanja popravil škodo, mediator to formalizira v pisnem sporazumu. Sporazum, ki ga podpišejo vse stranke, vključno s starši/skrbniki, se nato v obliki kratkega poročila pošlje državnemu tožilcu in/ali sodniku za mladoletnike.

Vrste povračila lahko vključujejo kombinacijo nefinančnih dogovorov, kot so opravičilo, odgovori na vprašanja, pojasnila, obljube, prostovoljno delo ali vključitev v izobraževalno usposabljanje in povrnitev materialne škode. Otrok lahko zaprosi tudi za delo, da bi dobil nadomestilo iz sklada skupnosti.

2.5 Analiza in uporabnost obetavnih praks v slovenskem kontekstu

Namen opisa vseh praks, predstavljenih v tem 2. poglavju študije, je predstaviti slovenskim deležnikom nekaj primerov orodij in pristopov, ki se uporabljajo v drugih okoljih, ter jim pomagati pri zapolnjevanju vrzeli, ugotovljenih z raziskavo in analizo vrzeli, izvedeno v okviru tega projekta. Pomembno je, da raznolikost predstavljenih praks poudarja tudi vrsto možnosti in rešitev, ki so bile v različnih okoljih in pravnih sistemih oblikovane za reševanje zelo zapletenega vprašanja vpletenosti otrok v kazniva dejanja in posledično v kazenske postopke. Zato je jasno, da za vse vrzeli, ugotovljene v slovenskem sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb, ni univerzalne rešitve in da je treba vsak pristop prilagoditi posebnemu kontekstu in dejanskemu stanju v državi. Hkrati je iz predstavljenih praks mogoče pridobiti več spoznanj in jih uporabiti za potrebe slovenskega okolja.

Individualna ocena, preusmerjanje in restorativna pravičnost so že navedeni v predlogu ZOMSKD. Za učinkovito izvajanje tega zakona pa so potrebne podrobne pravne norme in izvedbeni akti (npr. uredbe), smernice in obvezna specializacija strokovnjakov. Raznolikost orodij za individualno ocenjevanje, preusmerjanje in prakse restorativne pravičnosti v nemškem in nizozemskem sistemu ter osrednja vloga socialnih služb na Švedskem ter primeri iz Belgije, Italije in Irske med drugim kažejo, kako se lahko ti instrumenti dejansko uspešno uporabljajo pri različnih skupinah otrok. Širok niz možnih odzivov, ki jih lahko ponudi sistem, lahko dejansko poveča možnosti za zagotovitev prilagojenih odzivov na različne potrebe in okoliščine, v katerih se znajdejo otroci, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava.

Enako velja za obravnavo in odzive za otroke z duševnimi, razvojnimi, čustvenimi in vedenjskimi težavami. S tega vidika bi moral ZOMSKD dokončno opredeliti vlogo in značilnosti diagnostičnih centrov, zagotoviti, da bodo imeli multidisciplinarne ekipe strokovnjakov, ki bodo lahko zagotovili pravočasne in natančne ocene ter ustrezne odzive v zvezi z oskrbo.

Obetavne prakse, ki so predstavljene in opisane v tem 2. poglavju poročila, ponujajo nekaj uporabnih rešitev, ki jih je treba nadalje raziskati in uporabiti pri glavnih vprašanjih, opredeljenih v slovenskem kontekstu kot prednostna področja. To so zlasti osrednje točke, ki izhajajo iz analize teh praks:

- ⇒ Sistema v Nemčiji in na Švedskem, kakor tudi primer Italije ter prevladujoča vloga socialnih služb in socialnih delavcev potrjujejo ključni pomen preprečevanja in zgodnjega ukrepanja za učinkovito delovanje pravosodnega sistema. Ti primeri kažejo načine, kako okrepiti vlogo socialnih služb ter povezave med mladoletniškim kazensko-pravnim sistemom in sistemom socialnega varstva. Predvsem na Švedskem bi lahko bila močna prisotnost socialnih služb, ki se ukvarjajo z otroki, ki ne dosegajo najnižje starosti za kazensko odgovornost in pri katerih obstaja tveganje, da bodo storili kaznivo dejanje, del rešitve za oskrbo otrok, preden se stopnjujejo morebitne vedenjske/čustvene težave in posledično morebitno nasilno vedenje.
- ⇒ Ključnega pomena so zanesljivi, multidisciplinarni, v kakovost in rezultate usmerjeni postopki in protokoli individualnega ocenjevanja. Čeprav je treba vedno upoštevati načelo sorazmernosti kot je razvidno iz sistemov v Nemčiji in Italiji, bo individualna ocena otrokovih okoliščin, ki se izvede v čim zgodnejši fazi in z multidisciplinarnim pristopom, bolj verjetno zagotovila odzive, prilagojene

otrokovim potrebam in okoliščinam, tudi tistim najbolj zapletenim. Pri oblikovanju in pripravi podrobnejše ureditve in smernic za tovrstne protokole individualnega ocenjevanja v Sloveniji je najbolj ustrezen primer Nizozemske, saj ponuja celovit postopek in različna orodja individualnega ocenjevanja, ki se uporabljajo glede na okoliščine primera in značilnosti otroka. Poleg tega je treba orodja in smernice, razvite na mednarodni ravni in predstavljene v tem poglavju, uporabljati kot referenco in vodilo.

⇒ Duševno zdravje je v javni razpravi vedno bolj izpostavljeno vprašanje, saj na splošno vpliva na populacijo mladih in je vedno bolj pereče med otroki, ki so v stiku s pravosodnim sistemom. Kar zadeva odzive, ki jih lahko sistem pravnega varstva mladoletnih oseb zagotovi v zvezi z vprašanji duševnega zdravja, prakse, predstavljene v tem poglavju, ponujajo nekaj ustreznih rešitev, ki bi jih bilo mogoče nadalje raziskati za uporabo v slovenskem sistemu. Zlasti „posebne življenjske skupine“ enote znotraj zavodov za mladoletnike na Nizozemskem in „posebni zavodi/zavodi zaprtega tipa“, ki zagotavljajo ukrepe obveznega varstva na Švedskem, ponujajo dva primera rešitve za vprašanje, ki je bilo ugotovljeno v Sloveniji in se nanaša na specializirano obravnavo otrok z motnjami v duševnem zdravju, s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so storili huda in nasilna kazniva dejanja. Ta dva primera sta pomembna, saj oba nudita visoko specializiran odziv na zelo zapletene primere, hkrati pa obravnavata vprašanje varnosti s pomočjo zavodov/enot institucionalnega varstva, ločeno od preostale populacije mladoletnikov. Ključni elementi, ki jih je treba upoštevati pri morebitni uporabi takih ukrepov v Sloveniji, so razpoložljivost hitrih in temeljitih orodij za individualno ocenjevanje; prisotnost visoko specializiranega in multidisciplinarnega osebja v teh enotah/zavodih; ponudba prilagojenih in večdimenzionalnih rehabilitacijskih programov; stalno spremljanje in poudarek na procesnih jamstvih, da bi bil odvzem prostosti zadnja možnost in za najkrajše obdobje v skladu z mednarodnimi standardi.

Poleg tega je pomemben sklep, ki izhaja iz te študije in analize predstavljenih praks, da je treba zdravstvenim sistemom zagotoviti več virov in podpore za odziv na naraščajoče povpraševanje celotnega prebivalstva, zlasti pa pravosodnega sistema. Dejansko je to izziv, ugotovljen tudi v državah, analiziranih v tej študiji, in čeprav v zvezi s tem v tej študiji ni ugotovljena nobena obetavna praksa, je očitno, da bi bilo treba vzpostaviti strategije tesnega sodelovanja med zdravstvenim sistemom in mladoletniškimi kazenskoopravnimi sistemom, pri čemer bi se bilo treba bolj osredotočiti na duševno zdravje.

⇒ Sodelovanje in večagencijsko usklajevanje sta temeljnega pomena za zagotavljanje, da najbolj „zapleteni“ primeri ne končajo v mladoletniškem kazenskoopravnem sistemu, če pa že končajo, je treba zagotoviti, da se mladoletniški kazenskoopravni sistem odzove s programi in obravnavo, ki vključujejo različne elemente: psihosocialno podporo, specializirano zdravljenje odvisnosti, podporo mladoletnikovi družini ter programe izobraževanja, poklicnega usposabljanja in pridobivanja veščin. Temeljni vidik, ki je skupen vsem dobrim praksam, zajetim v tej študiji, je tesno sodelovanje med socialnimi službami, sistemi varstva otrok in mladoletniškimi kazenskoopravnimi sistemi. Zelo pomemben primer je zlasti nizozemski odbor za zaščito otrok, katerega vloge, delovanje in multidisciplinarno sestavo bi lahko proučili za okrepitev slovenskih socialnih služb.

- ⇒ Prakse preusmerjanja imajo ključno vlogo pri zmanjševanju stika mladoletnikov z mladoletniškim kazenskoopravnim sistemom in bi jih bilo treba čim več uporabljati, tudi za hujša kazniva dejanja in z nudenjem prilagojenih programov, kot v primerih Italije in Irske. Nemčija je prav tako zelo zanimiv primer države, v kateri je zaradi ponudbe najrazličnejših ukrepov preusmerjanja vključno z restorativnimi elementi in močnega sodelovanja več agencij število otrok v mladoletniškem kazenskoopravnem sistemu zelo majhno.
- ⇒ Prakse restorativne pravičnosti so lahko zelo učinkovit odziv na kazniva dejanja, ki jih storijo otroci, tudi najhujša, njihova dodatna vrednost pa je, da vključujejo žrtev in ji dajo ustrezen prostor za izražanje. Z vidika učinkovitosti pri otrocih, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava, je še posebej zanimiv model srečanj, na primer v Belgiji in na Severnem Irskem. Zaradi še vedno omejene uporabe poravnavanja v Sloveniji in omejenih virov je treba okrepiti zagovorništvo in ozaveščanje. Tako kot v vseh drugih evropskih državah, ki še razvijajo in raziskujejo restorativno pravičnost, je treba nove prakse uvajati z ozaveščanjem in krepitvijo zmogljivosti celotnega prebivalstva in vseh akterjev v pravosodju, saj so vsi vključeni v različne vloge (od napotitve, ki jo izvedejo sodniki in državni tožilci, do vloge zagovornikov pri svetovanju mladim strankam), pa tudi s specializacijo poravnalcev/facilitatorjev.

3. poglavje: Sklepi in priporočila

Sklepi

Ta primerjalna študija evropskih standardov in obetavnih praks (rezultat 3), pripravljena v okviru skupnega projekta Evropske unije in Sveta Evrope „Izboljšanje mladoletniškega kazenskopravnega sistema ter krepitev izobraževanja in usposabljanja zaporskega osebja“ v Sloveniji (komponenta I), analizira, kako lahko izkušnje drugih evropskih držav spodbudijo sedanjo slovensko reformo mladoletniškega kazenskopravnega sistema. Študija obravnava zlasti zakonske določbe in njihovo praktično izvajanje, kar lahko pomaga odpraviti vrzeli v nacionalnem mladoletniškem kazenskopravnem sistemu, saj so pomembne za slovenski kontekst in se uporabljajo v skladu z veljavnim pravnim okvirom in okvirom politik.

Vendar prakse, opisane in analizirane v tej študiji, niso nujno boljše od tistih, ki že obstajajo v Sloveniji, temveč so namenjene prikazu različnih obstoječih modelov, o katerih lahko slovenski deležniki razmislijo in jih ocenijo z vidika lastnega pravnega sistema. Nekateri primeri pa lahko tudi pokažejo, da je reforma slovenskega pravosodnega sistema pravilno načrtovana. Na koncu je treba poudariti, da je namen te študije predstaviti razpravo o različnih praksah, ki so lahko za slovenske deležnike informativne, priporočila pa le prakse, ki so v skladu z mednarodnimi standardi.

V prvem delu študije je raziskava pokazala, da zakonodaja, ki je bila namenjena zlasti otrokom, osumljenim, obtoženim ali spoznanim za kršitelje kazenskega prava, predstavlja trdno podlago za nadaljnji razvoj sistema. Predpisovanje specializacije institucij in strokovnjakov ter zagotavljanje podlage za tesnejše večsektorsko sodelovanje pri delu s temi otroki je zelo pomembno in prispeva k boljši zaščiti otrok. V skladu s tem je bilo tudi ugotovljeno, da se sistem, ki je namenjen predvsem delu z odraslimi, ne more uspešno prilagoditi otrokom in zagotoviti otrokom prijaznih sodnih postopkov. Obetavne prakse v Nemčiji, na Nizozemskem, v Avstriji, Kazahstanu, na Hrvaškem in v Črni gori potrjujejo predpostavko, da bo brez specializiranih institucij in usposobljenih strokovnjakov za mladoletniško pravo v teh institucijah težko doseči otrokom prijazne pravosodne postopke. Uvedba specializacije na tožilstvu in v službah strokovne podpore sodiščem se je izkazala za obetavno prakso, ki spodbuja otrokom prijazno delovanje pravosodja v Nemčiji, na Nizozemskem in v Črni gori. Socialne službe na Švedskem, kjer ni specializiranega mladoletniškega kazenskopravnega sistema, so postale večinoma odgovorne za obravnavo mladoletnikov, ki so obdolženi, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava in so zato zelo specializirane. Tudi izkušnje iz Nemčije, Nizozemske in Italije, ki imajo specializirane socialne službe, kažejo pozitivne rezultate. Specializacija mediatorjev in institucij/strokovnjakov, ki izvajajo preusmerjanje, je bila priznana kot pomembna v sistemih Nizozemske, Nemčije, Črne gore, Severne Makedonije in Švedske. Zato sta za razvoj novih praks restorativne pravičnosti potrebni krepitev zmogljivosti vseh akterjev v pravosodju, ne le mediatorjev, saj imajo vsi različne vloge (od napotitve, ki jo izvajajo sodniki in državni tožilci, do vloge zagovornika pri svetovanju mladim strankam), ter specializacija mediatorjev/facilitatorjev. Čeprav je bilo ugotovljeno, da se ureditev specializacije odvetnikov od države do države zelo razlikuje, je bilo ugotovljeno,

da bi načini obveznega usposabljanja odvetnikov, ki delajo z otroki, osumljenimi, obtoženimi ali spoznanimi za kršitelje kazenskega prava, lahko prispevali k boljši zaščiti otrok.

V drugem delu študije je raziskava pokazala, da je mogoče različna orodja za individualno ocenjevanje, prakse preusmerjanja in restorativne pravičnosti v nemškem in nizozemskem sistemu, pa tudi osrednjo vlogo socialnih služb na Švedskem ter primere iz Belgije, Italije in Irske uspešno uporabiti pri različnih skupinah otrok, tudi pri obravnavi in odzivanju pri otrocih s težavami na področju duševnega zdravja, razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Ponovno pa se je pokazalo, da sta preprečevanje in zgodnje ukrepanje ključnega pomena ter da je treba okrepiti vlogo socialnih služb in jo razširiti na otroke, ki ne dosegajo najnižje starosti za kazensko odgovornost in pri katerih obstaja tveganje, da bodo storili kaznivo dejanje, da bi zanje poskrbeli, preden se stopnjujejo morebitne vedenjske/čustvene težave in posledično morebitno nasilno vedenje.

Ugotovljeno je bilo, da so ključni zanesljivi, multidisciplinarni, kakovostni in k rezultatom usmerjeni postopki in protokoli individualne ocene; kljub stalnemu upoštevanju načela sorazmernosti, kot je razvidno iz sistema v Nemčiji, bo individualna ocena okoliščin otroka, ki se izvede v čim zgodnejši fazi in z multidisciplinarnim pristopom, bolj verjetno zagotovila odzive, prilagojene potrebam in okoliščinam otroka, vključno z najbolj zapletenimi primeri. Na splošno sta sodelovanje in večagencijska koordinacija temeljnega pomena za to, da se najbolj „zapleteni“ primeri ne znajdejo v mladoletniškem kazenskopravnem sistemu, če pa se, je treba zagotoviti, da se mladoletniški kazenskopravni sistem odzove s programi in obravnavami, ki so prilagojeni potrebam posameznega otroka in vključujejo različne komponente, da bi lahko obravnavali kompleksnost nekaterih okoliščin. Ključni element, ki je bil v študiji opredeljen kot skupen večini predstavljenih obetavnih praks, je sodelovanje med socialnimi službami, sistemi za zaščito otrok in mladoletniškimi kazenskopravnimi sistemi.

Poleg tega je študija pokazala, da imajo prakse preusmerjanja ključno vlogo pri zmanjševanju stika mladoletnikov s pravosodnim sistemom in bi jih bilo treba bolj uporabljati, tudi za hujša kazniva dejanja in z nudenjem prilagojenih programov, kot v primerih Italije in Irske. Preusmerjanje je še posebej učinkovito, zlasti pri hudih kaznivih dejanjih, če vključuje tudi restorativne elemente. Prakse restorativne pravičnosti so dejansko zelo obetavne, tudi za zelo huda kazniva dejanja, po Evropi pa obstajajo uspešne izkušnje in prakse restorativne pravičnosti v obliki mediacije in srečanj, ki se uporabljajo pri otrocih, osumljenih, obtoženih ali spoznanih za kršitelje kazenskega prava in žrtvah, kot kažejo izkušnje iz Belgije, Severne Irske, Nemčije, Nizozemske (in iz številnih drugih evropskih držav).

Priporočila

Specifična priporočila za slovenske deležnike so podana za vsako tematsko področje v 1. in 2. poglavju te študije. Pridobljena spoznanja iz predstavljenih obetavnih praks so predlagana in uporabljena v slovenskem kontekstu kot predlogi o tem, kako se morda spopasti z izzivi, opredeljenimi v mladoletniškem kazenskopravnem sistemu.

Specializacija sistema

V prvem delu te študije je bilo jasno prikazano, kako pomembni so specializirani in strokovno usposobljeni strokovnjaki za dobro delujoč in otrokom prijazen pravosodni sistem. Izkušnje iz številnih držav kažejo na ključno vlogo sodnikov, tožilcev, odvetnikov in socialnih delavcev pri izvajanju mladoletniškega kazenskega prava, tako da je mogoče uspešno doseči cilje prevzgojnega dela, rehabilitacije in ponovnega vključevanja. Na podlagi teh izkušenj in ob upoštevanju potreb, ki so jih navedli zadevni slovenski deležniki med posvetovanjem v okviru tega projekta, so podana naslednja priporočila.

- Slovenskim oblastem se priporoča, da v besedilu ZOMSKD in v podzakonskih aktih jasno določijo in poudarijo specializacijo mladoletniškega kazenskopravnega sistema.
- Priporočata se okrepitev in izboljšanje sodelovanja med obstoječimi institucijami in oddelki ter zagotovitev strokovnega znanja in veščin, kar bo prispevalo k njihovi specializaciji.
- Priporoča se, da se pooblastila strokovnjakov s področja pravosodja in socialnega dela še naprej razvijajo, na primer tako, da vključujejo mediacijo, oskrbo po končani obravnavi in spremljanje, kar strokovnjakom, ki se ukvarjajo z mladoletniškim pravom, omogoča, da se v celoti osredotočijo na tovrstne primere.
- Priporoča se ustanovitev specializiranih oddelkov za mladoletnike pri okrožnih sodiščih. Ti oddelki bi obravnavali zadeve v zvezi s kaznivimi dejanji mladoletnikov in bi lahko bili pristojni tudi za zadeve, v katerih so otroci žrtve kaznivih dejanj (to bi lahko veljalo za nekatera poglavja kazenskega zakonika, na primer poglavja IXX, XXI, XXXV ali pa bi se vzpostavilo za nekatere posebne člene). Če specializiranih oddelkov za mladoletnike ni mogoče ustanoviti, se priporoča tudi imenovanje potujočih specializiranih sodnikov za mladoletnike, ki bi imeli v vsakem okrožju en redni sodni dan.
- Priporoča se, da se v okviru centrov za socialno delo ustanovijo specializirani oddelki za mladoletnike ali da se zagotovi, da so na vsak center za socialno delo dodeljeni usposobljeni strokovnjaki za delo z ogroženimi družinami in otroki ter z mladoletnimi storilci kaznivih dejanj. Ti specializirani oddelki ali strokovnjaki bi morali imeti tudi pooblastila za uvajanje in izvajanje programov spremljanja in nadaljnega varstva otrok, ki so osumljeni, obtoženi ali spoznani za kršitelje kazenskega prava.
 - Če je vzpostavitev močnejših in bolj specializiranih socialnih služb v Sloveniji problematična zaradi pomanjkanja razpoložljivih socialnih delavcev, je priporočljivo razmisliti o vzpostavitvi strokovnih podpornih služb na ravni tožilstva/sodišča.
- Priporoča se, da poravnavanje v mladoletniških kazenskih zadevah organizirajo centri za socialno delo in da se lahko specializirani socialni delavci, ki se ukvarjajo z mladoletniškimi kazenskimi primeri, tudi usposablja in pridobijo certifikat poravnalca.
- Priporoča se, da se v zakonodajo (zakon, ki ureja poklic odvetnika) vključi obvezno usposabljanje o otrokovih pravicah za vse odvetnike in da se otrokove pravice vključijo med predmete pravosodnega izpita.

Individualne prakse ocenjevanja in odzivi za otroke s težavami na področju duševnega zdravja, razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi motnjami

Individualna ocena je že vključena v slovenski predlog nove zakonodaje (predlog ZOMSKD) in jo v praksi izvajajo policija in centri za socialno delo. Toda:

- Priporoča se, da se policistom in socialnim delavcem, ki so zadolženi za individualno ocenjevanje, omogoči dodatno usposabljanje.
- Priporoča se okrepitev vloge centra za socialno delo, da bi njegova pristojnost postala podobna nizozemskemu odboru za zaščito otrok, ki ima podobne naloge.
- Priporoča se vzpostavitev jasno opredeljenih diagnostičnih centrov, ki bi nudili potrebno središče za usklajevanje in timsko delo različnih strokovnjakov, vključenih v individualno oceno.
- V skladu z mednarodnimi standardi je priporočljivo, da se otroci z razvojnimi težavami ali nevrorazvojnimi težavami in motnjami izključijo iz mladoletniškega kazenskoopravnega sistema, tudi če so dosegli najnižjo starost za kazensko odgovornost. Če ti otroci niso samodejno izključeni, jih je treba individualno oceniti in zanje poskrbeti zunaj sistema kazenskega pravosodja. To oceno bi bilo treba opraviti v diagnostičnih centrih v čim zgodnejši fazi z multidisciplinarno skupino strokovnjakov, specializiranih za mladoletniško kazensko pravo in otrokove pravice.
- Priporočljivo je, da se v zakonski določbi o individualni oceni poudarita in okrepi vloga socialnih delavcev in potreba po multidisciplinarni skupini za izvajanje pravočasnih, dobro kadrovskega podprtih in kakovostnih ocen potreb.
- Priporoča se, da se pripravijo smernice za izvajanje usklajenih individualnih ocen in da multidisciplinarne skupine strokovnjakov v sodelovanju z več agencijami razvijejo različna orodja za individualne ocene, ki zajemajo širok niz vprašanj duševnega zdravja, pri čemer se prilagodijo dobre prakse, ki jih v zvezi s tem ponuja nizozemski sistem.
 - Pri razvoju takih orodij za individualno ocenjevanje se je treba posvetovati tudi z otroki, da bi jih prilagodili različnim starostnim skupinam in osebnim značilnostim/okoljskim. Glede na uspeh modela Barnahus v Sloveniji bi lahko dobre prakse na področju individualnega ocenjevanja izvirale tudi od tam in iz orodij, razvitih v tem kontekstu. Nacionalne primere in smernice o individualni oceni, razvite na mednarodni ravni in navedene v tem 2. poglavju študije, bi bilo treba uporabljati kot referenčne vire, na katerih je mogoče graditi.
- Priporoča se, da se v diagnostičnih centrih imenuje specializirano osebje, zlasti psihologe in psihiatre, ter da se dodelijo sredstva za izobraževanje, usposabljanje in stalno izpopolnjevanje teh strokovnjakov.
- Priporoča se, da se v zavodih za mladoletnike po zgledu Nizozemske ustanovijo specializirane enote za otroke z duševnimi, čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so storili hujša kazniva dejanja in so kazensko odgovorni ter zato niso izključeni iz kazenskoopravnega pravosodnega sistema.
 - Ukrepi obveznega varstva bi morali temeljiti na podrobni multidisciplinarni oceni posameznika, ki jo opravi specializirano osebje, ter na tesnem sodelovanju med

pravosodnim sistemom in socialnimi/varstvenimi službami, kot je prikazano v primeru Švedske.

- Za obravnavo otrok z duševnimi, razvojnimi, čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki so razporejeni v te posebne enote, je treba uporabiti večsistemske in mrežne pristope, kot je prikazano v primerih praks iz Švedske in Nizozemske. Multisistemski pristop je mednarodno priznan in dosledno daje pozitivne rezultate na področju povratništva, škodljivega spolnega vedenja, zlorabe substanc, resnih čustvenih motenj in kroničnih obolenj. Za raziskovanje njegovega potenciala v slovenskem prostoru bi bilo treba nameniti vire.
- Priporoča se, da se po vsej državi vzpostavijo preventivni programi, ki bodo posebej prilagojeni otrokom s težavami na področju duševnega zdravja, razvoja ter s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.
 - Tesno medsektorsko sodelovanje je temeljni pogoj za učinkovite preventivne programe, o katerih se morajo med drugim dogovoriti in jih skupaj izvajati ministrstvo za pravosodje, ministrstvo za zdravje, ministrstvo za izobraževanje in ministrstvo za delo.
 - Kot kažejo obetavne prakse iz Nemčije, Italije in Švedske, je močna vloga socialnih služb in sistema za varstvo/zaščito otrok in mladostnikov ključnega pomena tako za preprečevanje kot za ustrezno odzivanje na mladoletniško prestopništvo.
- Priporoča se, da se v primerih, ko se po temeljiti, multidisciplinarni in kakovostni oceni kot najprimernejši odziv za določenega otroka šteje institucionalno varstvo (vključno z odvzedom prostosti), v zakonu jasno določi:
 - najdaljši čas trajanja takega pridržanja;
 - redno spremljanje in ponovno ocenjevanje otrokovih osebnih okoliščin za zagotovitev, da razlogi za odvzem prostosti obstajajo;
 - individualizirani in večdimenzionalni programi obravnave, ki podpirajo otroka in njegovo družino, jih pripravljajo na ponovno vključevanje po zaključku obravnave ter ponujajo strokovne, multidisciplinarne odgovore na zapletene duševne/čustvene/vedenjske težave.

Preusmerjanje

V novem predlogu slovenske zakonodaje (predlog ZOMSKD) je velik poudarek na preusmerjanju, akterje v pravosodju pa se močno spodbuja k njegovi uporabi. Vendar ni jasnih smernic o tem, kako uporabiti preusmerjanje, kako izbirati med (samo) dvema obstoječima možnostma in kako zaščititi procesna jamstva mladoletnika. Zato:

- se priporoča, da se v novi zakonodaji zagotovijo smernice za uporabo preusmerjanja in poudari vloga individualne ocene tudi pri izbiri ukrepa preusmerjanja;
 - priporoča se tudi, da se v vsaki novi zakonodaji poudari spoštovanje načel domneve nedolžnosti in privolitve pri uporabi ukrepov preusmerjanja: v skladu z mednarodnimi standardi se lahko preusmerjanje uporabi le, če obstajajo prepričljivi dokazi, da je otrok

- storil domnevno kaznivo dejanje, in če otrok svobodno in prostovoljno privoli v sodelovanje;
- priporoča se, da specializacija pravosodnih delavcev vključuje ozaveščanje in usposabljanje o ukrepih za preusmerjanje, ki jih ponuja sistem, in njihovih značilnostih ter o storitvah, ki jih zagotavljajo;
 - slovenski organi bi morali zagotoviti, da se ustrezni finančni in človeški viri dosledno po vsej državi dodelijo službam, ki izvajajo programe preusmerjanja in poravnavanja.

Restorativna pravičnost

Zdi se, da je edina praksa restorativne pravičnosti, ki jo ponuja slovenski sistem, poravnavanje, njena uporaba pa se je v zadnjih nekaj letih drastično zmanjšala zaradi pomanjkanja usposobljenih strokovnjakov. Zato:

- se priporoča, da se po zgledu uspešnih praks iz Belgije, Severne Irske, Nemčije in Nizozemske ponudniki storitev poravnavanja centralizirajo in financirajo iz javnih sredstev, na primer v okviru centrov za socialno delo;
- se priporoča, da se vložijo in dodelijo dodatna sredstva ter da se ponudi specializirano usposabljanje za zagotovitev zadostnega števila specializiranih poravnalcev. Za zagotovitev, da bo poravnavanje vedno izvedljiva možnost, bi lahko bila del pristojnosti specializiranih oddelkov centrov za socialno delo, specializiranim socialnim delavcem pa bi lahko bilo ponujeno usposabljanje in certificiranje na področju poravnavanja;
- se priporoča, da se na podlagi primerov praks, zajetih v tej študiji, raziščejo in s krepitvijo zmogljivosti vseh pravosodnih delavcev in izmenjavo z drugimi državami poskusno uvedejo prakse restorativne pravičnosti, razen poravnavanja, kot so srečanja, ki so posebej zanimiva za mladoletne storilce kaznivih dejanj;
- se priporoča, da se vsi akterji v pravosodju udeležijo usposabljanja in ozaveščanja o tem, kaj je restorativna pravičnost in kakšni so njeni cilji, ter o njenih temeljnih vrednotah in načelih, kakor tudi možnostih njene uporabe v mladoletniškem pravu.

Seznam referenc

- Bernd Holthusen/Sabrina Hoops ZJJ 1/2012 Preprečevanje kriminalitete otrok in mladostnikov o vlogi, prispevku in pomenu uradov za otroke in mladino.
- Chapman, T., Zaščita pravic, povrnitev spoštovanja in krepitev odnosov: Evropski model restorativne pravičnosti pri delu z otroki in mladostniki, Mednarodni observatorij za mladoletniško pravo in Evropski svet za mladoletniško pravo, 2015.
- Otroci in zakonodaja na Nizozemskem: Primerjalni uvod, 2017, str. 65.
- Priporočilo Sveta Evrope (2003)20 o novih načinih obravnavanja mladoletniškega prestopništva in vlogi pravnega varstva mladoletnih oseb
- Priporočilo Sveta Evrope (2008)11 o evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, za katere veljajo sankcije in ukrepi
- Priporočilo Sveta Evrope (87)20 o odzivu družbe na mladoletniško prestopništvo
- Priporočilo Sveta Evrope CM/Rec(2018)8 o restorativni pravičnosti v kazenskih zadevah, 2018
- Beneška izjava Sveta Evrope o vlogi restorativne pravičnosti v kazenskih zadevah, 2021
- Priporočilo CM/Rec(2008)11 Odbora ministrov državam članicam o evropskih pravilih za mladoletne storilce kaznivih dejanj, ki so jim naložene sankcije ali ukrepi (sprejel Odbor ministrov 5. novembra 2008 na 1040. zasedanju namestnikov ministrov)
- Svet Evrope, Smernice Odbora ministrov Sveta Evrope za otrokom prijazno pravosodje
- Priporočilo Sveta Evrope (87)18 o poenostavitvi kazenskega pravosodja
- Kazensko pravosodje v Nemčiji, dejstva in številke, avtor Jörg-Martin Jehle, izdalo zvezno ministrstvo za pravosodje, četrta izdaja 2005
- Kazensko pravosodje v Nemčiji, dejstva in številke, avtor Jörg-Martin Jehle, izdalo zvezno ministrstvo za pravosodje, četrta izdaja 2005
- DCI, Zaščita pravic otrok, ki pridejo v navzkrižje z zakonom – Raziskava o alternativah odvzemu prostosti v osmih državah, 2008
- Defence for Children International Italija Na poti k otrokom prijaznemu pravosodnemu sistemu: zagotavljanje pravic in procesnih jamstev otrok, ki so osumljenci ali obdolženci, v Italiji, CREW 2022
- Defense for Children International Nizozemska
- Preusmerjanje na Nizozemskem: Bureau Halt, v Junger-Tas, J., et al (eds), Prihodnost sistema pravnega varstva mladoletnih oseb
- Dunkel, F., Tater-Opfer-Ausgleich: Nemške izkušnje z mediacijo z evropske perspektive, European Journal on Criminal Policy and Research, Zvezek: 4 Izdaja: 4 Datum: (1996) strani: 44-66
- Dünkel, F., Preusmerjanje: Pomembna in uspešna alternativa kaznovanju v evropskih sistemih pravnega varstva mladoletnih oseb, v J. Junger-Tas in F. Dünkel (eds.) Reformiranje mladoletniškega prava, 2009; Unicef, Preusmerjanje, ne pripor: Študija o preusmerjanju in drugih alternativnih ukrepih za otroke, ki pridejo v navzkrižje z zakonom v vzhodni Aziji in na Pacifiku, 2017.
- Dünkel, F., et al, Restorativna pravičnost in mladoletni storilci kaznivih dejanj v Evropi: Primerjalni pregled, v: Dünkel, F., et al. (eds.), Evropska raziskava o restorativni pravičnosti v zvezi z mladoletnimi osebami, Mednarodni observatorij za pravno varstvo mladoletnih oseb in Evropski svet za mladoletniško pravo, 2015.
- Dünkel, F., Horsfield, P., in Păroşanu, A. (Eds.) Raziskave in izbor najučinkovitejših praks restorativne pravičnosti za mladoletnike v Evropi: Pregled iz 28 držav članic EU, 2015
- Nizozemski kazenski zakonik, 2012, čl. 77.b.i
- Nizozemski zakonik o kazenskem postopku, Wetboek van Strafvordering, Sv, Zadevni členi zakona so 77a77g Sr in 486509e Sr.
- Nizozemska zakonodaja in politika o mladih polnoletnih storilcih kaznivih dejanj, Jolande uit Beijerse, izredna profesorica, Oddelek za kazensko pravo, Erasmus School of Law, Nizozemska
- Evropski projekt „OSREDOTOČITE SE na moje potrebe“
- Primeri vse večje profesionalizacije probacijskih in zaporniških storitev v Nemčiji, Alexandra Wälzholz-Junius Bewährungshelferin im Landgerichtsbezirk Saarbrücken.

Pravičen in pošten pregon Spodbujanje pravičnosti z vodenjem in inovacijami Izkušnje iz Nemčije: Spodbujanje razvojno ustreznega in rehabilitativnega pravosodja za mladostnike in mlajše odrasle osebe, <https://fairandjustprosecution.org/wp-content/uploads/2022/06/FJP-Germany-Youth-Justice-Brief.pdf>.

Pošten in pravičen pregon, Pomembnost specializacije na sodišču za mladoletnike, 2021, na voljo na: <https://medium.com/fair-and-just-prosecution/the-importance-of-specialization-in-juvenile-court-5645edcad4ce>.

Zvezno odvetniško združenje, uradni nacionalni imenik odvetnikov, spletna stran <http://www.rechtsanwaltsregister.org/>.

Filipčič, Plesničar 2017

Nemški zakon o sodiščih za mladoletnike

Nemški zakon o sodiščih za mladoletnike

Nemški predpisi o policijski službi (PDV) 382.

Halt na Nizozemskem, Preprečevanje in boj proti mladoletniškemu kriminalu, Jaap de Ward, ministrstvo za pravosodje in varnost, 2019.

Haverkamp, R. (2011): Švedska. v: Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P., Pruin, I. (Eds.): Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi trenutno stanje in razvoj reform 2. izdaja., Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 13551388. V njem je podrobno predstavljeno mladoletniško pravo na Švedskem z vidika zgodovine reform, zakonodajne podlage in prakse.

IJO, Odvrčanje mladih od kriminala: iskanje najboljših evropskih praks, 2014, str. 184234.

J. uit Beijerse, Jeugdstrafrecht. Beginselen, wetgeving en praktijk, Apeldoorn/Antwerpen, Maklu (2017), p. 196.

Mladoletniški kriminal in pravosodni sistem na Švedskem, 26. feb. 2017, SPLOŠNI ZAKON 04, Anna Hollander in Michael Tärnfalk.

Odvrčanje mladih od kriminala: iskanje najboljših evropskih praks, Nizozemska. Nacionalno poročilo. Avtorji: Mathijs Euwema in Esther Miedema.

Otroci v zaporu: Rasne razlike, daljše kazni in boljši način, <https://www.wnyc.org/story/being-kid-adult-prison-here-vs-other-countries/>.

LA CHILD 2017, https://www.lachild.eu/wp-content/uploads/2016/05/CountryOverview_Netherlands.pdf

Zakon o pravnem varstvu otrok, člen 78. Uradni list Republike Severne Makedonije 152/19 in 275/12).

Pravna pomoč otrokom, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, Nacionalno poročilo o Švedski, maj–julij 2020.

Lokalna odvetniška zbornica Frankfurt, spletna stran na <http://www.rechtsanwaltskammer-ffm.de/index.php?id=128>.

Löfholm, C. A., Olsson, T. M. in Sundell, K., Učinkovitost in stroški programa terapevtske oskrbe v zavodih za mladostnike z resnimi vedenjskimi težavami (MultifunC). Kratkoročni rezultati nerandomiziranega kontroliranega preskušanja pri obravnavi v zavodih za otroke in mladino 2020, zv. 37, št. 3, 226243, str. 227; Andreassen, T. MultifunC multifunkcionalna obravnava v ustanovah in skupnostih institucionalnega varstva. V J. K. Whittaker, J. F. Del Valle in L. Holmes (Eds.), Terapevtska oskrba v zavodih za otroke in mladino (str. 100–112). London, ZK: Jessica Kingsley Publishers, 2015.

Louise Forde, Ursula Kilkelly in Deirdre Malone (2016).

MacAra, L., in McVie, S., Mladoletniško pravo? Vpliv stika s sistemom na vzorce opustitve kaznivih dejanj, European Journal of Criminology, zvezek 4 (3): 315–345, 2007; Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., Hollis-Peel, M. E., in Lavenberg, J. G., Formalna obravnava mladoletnikov: vpliv na prestopništvo, Campbell review 2010.

Marklund, L. (2015): Švedska. v: Dünkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, P. (Eds.): Restorativna pravičnost in mediacija v kazenskih zadevah pregled pravnih vprašanj, strategij izvajanja in rezultatov v 36 evropskih državah. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 917933.

MüKo/Thomas/Kämpfer, pripomba v zvezi z zakonom o kazenskem postopku (StPO), člen 137, uvodna izjava 39.

Neodvisne ocene več držav, vpliv reforme pravosodja za mladoletnike na otroke, ki so prišli v navzkrižje z zakonom, www.unicef.org/evaldatabase/index_90389html, 2015.

Nacionalna poročila LA Child, 2020, projekt, ki ga je financirala EU.

Open Access First Online: 4. april 2018.

Mnenje (2012) št. 15 Posvetovalnega sveta evropskih sodnikov o specializaciji sodnikov, sprejeto na 13. plenarnem zasedanju CCJE (Pariz, 5. in 6. november 2012).

Pali, B., in Randazzo, S., Praktični vodnik za izvajanje restorativne pravičnosti pri otrocih, Mednarodni observatorij mladoletniškega prava, 2018.

Predlog 1997/98:96; SOU 2004:122, Frieder Dünkel, Joanna Grzywa, Philip Horsfield, Ineke Pruin (Eds.) v sodelovanju z Andreo Gensing, Michele Burman in Davidom O'Mahonyjem, Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi, Sistemi pravnega varstva mladoletnih oseb v Evropi, Trenutno stanje in razvoj reform, zv. 4, 2. popravljena izdaja 2011.

Rap in Weijers, 2014

Pregled sodniškega usposabljanja in izobraževanja v drugih jurisdikcijah Dr. Cheryl Thomas Maj 2006, glej tudi <https://www.younginprison.org/en/yip-in-the-netherlands>

Sarnecki, J., Sweden, in Decker, S. H., in Marteache, N. (eds), Mednarodni priročnik o mladoletniškem pravu, 2016.

Švedski zakon o pravni pomoči (1996:1619).

Švedski zakon o posebnih določbah za mlade prestopnike (Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (SFS 1964:167)).

Švedski zakon o socialnih službah

Tannenbaum, F., Kriminaliteta in skupnost, New York, Ginn and Company, 1951; Lemert, E. M., Socialna patologija, McGraw-Hill, New York/Toronto/London, 1951; Becker, H. S., Outsajderji – Študije sociologije odklonskosti, New York/London, The Free Press, 1963; Lemert, E. M., Namesto sodišča, Preusmerjanje v mladoletniškem pravu, Nacionalni inštitut za duševno zdravje, 1971.

Sistem mladoletniškega prava na Nizozemskem, Boyko Boev, BG Helsinki, 2011.

Vloga odvetnika za mladoletnike v sistemu pravnega varstva mladoletnih oseb na Nizozemskem, nacionalno poročilo september 2016–februar 2017

Švedski zakonik o sodnem postopku (1942:740). Objavljen 15. junija 2015. SFS 1942:740.

Osnovna načela ZN o uporabi programov restorativne pravičnosti v kazenskih zadevah, 2002, odst. 2: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/basic-principles-on-the-use-of-restorative-justice-programmes-in-criminal-matters/>.

Globalna študija ZN o otrocih, ki jim je bila odvzeta prostost, 2019, str. 326.

Smernice ZN pri preprečevanju mladoletniškega prestopništva, 1990.

Minimalni predpisi ZN glede upravljanja pravnega varstva mladoletnih oseb, 1985.

Resolucija, ki jo je sprejel ekonomski in socialni svet Združenih narodov, Smernice za sodne postopke v zadevah v zvezi z otroki, žrtvami in pričami kaznivih dejanj, Resolucija ECOSOC 2005/20, 22. julij 2005, odst. 41–42.

KZNOP Splošna pripomba št. 24 (2019) o pravicah otrok v otroškem kazenskopravnem sistemu .

Predstavniki organizacije UNICEF v Kazahstanu Yuri Oksamitniym, glej tudi uradno spletno stran UNICEF-a: <https://www.unicef.org/kazakhstan/en/juvenile-justice>, glej tudi UNICEF, Razvoj specializiranih medokrožnih sodišč za vprašanja mladoletnikov v Kazahstanu, 2015.

Priročniku Urada Združenih narodov za droge in kriminal (UNDOC) o programih restorativne pravičnosti, 2020, na voljo na https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf.

Mediacija med žrtvijo in storilcem kaznivega dejanja na Švedskem: Dejavnost, ki razpada?, Maritha Jacobsson, Lottie Wahlin in Eva Fromholz Poglavlje

Mladoletniško pravo v Nemčiji, Frieder Dünkel Tema: Kriminologija in kazensko pravosodje, mladoletniško pravo in mladoletniško prestopništvo, mednarodna in primerjalna kriminologija, datum spletne objave: Jan 2016 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.68